ढोल

आदिवासी बोलीभाषेचे नियतकालिक

देहवाली

अंक ३ : मार्च १९९९

आदिवासी बोलीभाषेचे नियतकालिक

मुख्य संपादक : अरुणा जोशी
देहवाली आवृत्तीचे संपादकः चामुलाल राठवा

भाषा संशोधन प्रकाशन केंद्र, वडोदरा

ढोल : आदिवासी बोलीचे नियतकालिक
देहवाली : अंक ३ : मार्च १९९९

प्रकाशक
भाषा संशोधन-प्रकाशन केंद्र
६, युनायटेड ॲव्हेन्यू, दिनेश मिल जवळ
वडोदरा- ३९० ००७

मुद्रक
शिवम् ऑफसेट,
आजवा रोड, वडोदरा- ३९० ००१

मुखपृष्ठ छायाचित्र
ज्योति भट्ट
गांठिया गावच्या कलाकारांनी बनविलेल्या लाकडातील शिल्पकृती

ग्राफिक्स
एन.आय.डी. चे विद्यार्थी

मूल्य
प्रत्येकी रू. २५/- (+ रु.५ आवश्यक तेथे टपालखर्चासाठी)
वार्षिक वर्गणी रू. ५०/-(टपालखर्चासह, प्रतिवर्षी दोन अंकांसाठी)

वर्गणीसाठी संपर्क
भाषा संशोधन-प्रकाशन केंद्र, ६ युनायटेड ॲव्हेन्यू, दिनेश मिलजवळ, वडोदरा-३९० ००७, गुजरात.
श्री. चामुलाल राठवा, ॲग्रिकल्चरल हायस्कूल व ज्युनियर कॉलेज, खांडबारा-४२५ ४१६, ता. नवापूर, जि.नंदुरबार, महाराष्ट्र.

अनुक्रमणिका

आपो देहवाली बारांम आमां भूमिका

माँ देहवाली भायतूहूँ आन बोयूहूँ,

आपो जी भास्या गोगते हे तियी काय नाँव हाव इं आपनेहे माल्म जोजवे पेन खेल लोकाहाँन तोंबी नाहाँ मालुम रेतों. इ हारी गोठ हायका ? आपो भास्याल देहवाली आखतेहे आन तियील देहवाली काहा आखतेहे इं आपोही ढोल मासिकाम वाच्यो. आपो देहवाली बाराँम जाँयसारक्या आजी खेल गोठ्या बाकी हाय. तेबी आमाँ आगलाँहोमे ढोलमार्फत बाठाहाँ आगलाँ थोवनारा हाय.

आज आपो जी देहवाली गोगतेहे ती होव-पाचाहा वोराहा आगली देहवाली सारकी चोख्खी आन साप नाहाँ. आपो आगलें डायें गोगे तेहेंडी देहवाली आज आपनेहे माल्न नाहाँ. आपो आजी देहवाली भास्यांम आपो आहली-पाहली बिहरी भास्याहाँमेन्या सोबदा बेडायाहा. आपो शिक्षणाकींबी आपो भास्या थोडीक बोदलावीही. तिहिंमे हिंदी, माराठी आन इंग्रजी सोबदाबी आपोही लावी टाक्यांहा.

आगलावाडाँ जुना जोमानांम आपो इया भागांम खूब जाडी उजाडी आन वोनवाहा आथी तिया खातोर आपो आदिवासी भायात सलामती खातोर जिया तिया टोल्या बांदीन रेहला. बाठा वेहवार टोली पुरता रेहला. बिहरी-बिहरी टोलीही आपसांम लेव देव, आव जाव आन रोटी-बेटी वेहवार बी नाँय वेअतलो. भास्याबी टोली पुरत्या रेहल्या. तिहिंमे जियी तियी टोली एक स्वतंतर आन चोख्खी भास्या रेहली. फोकोत राज केनारा लोकाहाँ थोडो-घोणों संबंध तियाहाँ आरी आवे. तिहिंमे तियाहा भास्या सोबदा तियाहाँ कानापे पोडे. आपो आदिवासी भायातूहूँ इयी टोलीहींन बिहरा लोकाही जमाती (Tribe) एहेंकी नांव देदोंहो. पेन आज ते दिही नाहाँ रिया. रेलवाय सोडक्या विंग्या, जोंगोल टुट्यो, बिहरा लोक आपो भागांम आला, शिक्षण आलां आन लोकाहाँ आपसी वेहवार लेवदेव आवजाव वादी. पेयला जोमानांम मावची, देहवाली, मथवाडी, आंबुडा (वसावा) इयाहाँम वेहवार नाँयवे, तोबी धीरे धीरे वेराँ लाग्यो. इयी गोठीही असर धीरे धीरे वेराँ लाग्यो. इयी गोठीही असर पास-पडोसी जमातीही भास्याहाँपेबी वेयों आन तियीहिंम थोडोपोणो बदल वेयो. आपो देहवाली भास्यामबी एहेंडो खेल बदल आज वेअलो हाय.

ओ बदल वेयोहो आन आगलाँबी वेनारो तियाल केडों रोखी नाहाँ सेकतो. आज आपो जी देहवाली भास्या गोगताहा तिहिंमे राणी भिली, राजपिपला भिली, मावची आन नोयरी इयी भास्यां मेन्या सोबदा आवीन फीट बोही गेयला देखताहा. आपो हिकला लोकाहाँ देहवाली भास्याम इंग्रजी, माराठी आन हिन्दी भास्याहामेन्या सोबदाबी आपो भास्या सोबदाहाँ जागा तीन बोही गेयला देखताहा. तेबी एक भास्या तरीके आपो देहवाली एक अलग खासियत हाय. ती टिकवी थोवूलो आपो काम हाय. आपो भास्या ओ आपो संस्कृती आरसो हाय. तो खारबायाँ नाँय जोजवे आन खोरबायाँबी नाँय जोजवे. आपो भास्या मोराँ नाँयका विअजायाँ नाँय जोजवे. तियी जतन वेराँ जोजवे इया खातोरूज आमाहीं ढोल मासिक काड्योंहों. आपो देहवाली भास्या होना-चांदी सारकी जतन की थोवूली आमाँ भूमिका हाय. इ डॉ. गणेश देवी सायबा अगर माँ एखला काम नाहाँ. आमाँ गणेश देवी सायबा

आन बाठा ढोल मासिक संपादक लोकाहाँ भावना होमजीन ''दसकी लकडी एकक बोजा''आखतेहें तेहेंकी आपो इं काम ओलकों केराँ खातोर केल्लान केल्ला रूपाम आपो मदत आमनेहे मिलाँ जोजवे एहेंकी आमनेहें आस्या हाय.

ढोल ओ माँ एखला आवाज नाहाँ आपो बाठा समाजा आवाज हाय. ओ ढोल सादाज हारो वाजतो राँ जोजवे एहेंकी आशिर्वाद आमनेहे आपोंहोपेने जोजवूताहा बास आज ओतोहोंज आखूलों हाय. आगलाँहोमे आजी टेमे टेमे मिलूहँ.

।। आपकी जय ।।

-चामूभाई राठवा
ॲग्रिकल्चरल हायस्कूल आणि ज्युनियर कॉलेज, खांडबारा-४२५ ४१६
ता. नवापूर, जि. नंदुरबार , महाराष्ट्र

भारतीय भास्याहाँम लेखला पुस्तकाहाँन उत्तेजन दाँखातोर भारत सरकाराँय साहित्य अकादमी नावां संस्था काडली हाय.इयी संस्थामार्फत हारा पुस्तकाहांन बोक्सिसे देवाँम आवतेहें. इया आगलों भारतामेन्या प्रमूख भास्याहांन एहेंडो बोक्सिसे मिलतलें. गिया वोराहालने साहित्य अकादमींय भारतामेन्या जुद्या जुद्या आदिवासी भास्याहाँन वारादावाँ खातोर 'भास्यासम्मान' नावाँ एक नोवों बोक्सिस सुरू केयोहो. इया वोराहाल ज्या चार आदिवासी भास्याहा निवोड केराँम आल्ही हाय तिहिंमे भिली भास्या हाय. एटले भिली भास्यमेन्या मुँयतोंडी रूडी रिवाजा मेरी कृति खातोर नेत भिली भास्या विकासाखातोर केअला कामां खातोर रूपया २५००० (पोचीही आजारा) बोक्सिस दिल्हींम एका खास समारंभाम देवाँम आवी. भिली भास्या खातोर इ एक अभिमानां गोठ हाय.

भास्या केंद्र

गणेश देवी

गिया बेन-तीन वोराहासे भास्याकेंद्रामार्फत आदिवासी भास्याहां संशोधना काम चाली रियोहो. आदिवासी संस्कृति आन आदिवासी पोरजा इयाहा बारांमबी काम सुरू रेहे. इया केंद्रामारफत पावरा समाज व संस्कृति, तेजगडना गीतों इं पुस्तकें सापायें. आदिवासी संस्कृतिंम भास्या आन कला इयाहां खूब हारी जुग बोठली हाय. नाच गीते सोणातिवारा मेली गाँयां इयाहा एराल एर खूब हारो मेल बोठलो हाय.

मुख्य प्रवाहामेने समाज आन आदिवासी समाजा लोक इयाहांम बाठाहांसे मोडाँम मोडो फेरोके ओ हाय का मुख्य प्रवाहामेनें समाज धन दौलत टोलवां फाचाडी लागलो देखाही पेन आदिवासी समाज आपो जीवनांम खुची आन आनंद सामाँलिन थोडीक साधन संपत्तीम व जीवी सेकेहे. एटले आदिवासी समाजा स्वतंत्र कला संगीत, नाच, इयाहां नाल जोडाली हाय. तियाखातोर आदिवासी संस्कृती जतन केरूलों वेरीत आदिवासी कलाहांन सामाँलां जोजवे. इया बेनीं कारणांहाँसे भास्या केंद्रांम तेजगड गावाँम आदिवासी कलाकारांहा एक हानो मेलोज कायांम चालवूलों ठेरव्योहों. इगाज वोराहाल तिया सुरवात वेअयीही (भास्या केंद्राँम) गिया बेन-तीन वोराहांम कायक सोबाया आन परिसंवाद लेदा. तियाहाँम देसामेनें बिहरा बिहरा भागामेऱ्यें आन पारदेसामेऱ्येंबी जाण माहीं आल्ले. तियाहीं आदिवासीहीं काय आन केहेंकी सामाँलुलों इया योजना बोणावल्या. वायनेत एक वोराहासे आमाँ आदिवासीही कलाकाराहां यादी बोणांवतला. श्री. शंकरभाई तडवी इयाहीं इं काम आथाँम लेदलों आथो तो आजीबी चालूज हाय. थोडाक मोयनाहां आगूधार इया कलाकाराहाँन तेजगढ हादीन इ योजना होमजावी देखावली.तियाहां सात हारी आथी. १९९८ साला नोवेंबर मोयना १२ तारीख आदिवासी कलाकाराहाँ पेयलों शिबीर सुरू वेअलों. तिहिंमें पिठोरो लिखनारा, डोगडाहापे आन लाकडाहाँपे मुर्तिकाम केअनारा, वाहटां कलावस्तू बोणांवनारा, मोण्या (मोणका) बोणांवनारा, तिरकामठा बोणांवनारा, कुंबाराहाँ काम केअनारा एहेंडा खेल कलाकार आल्ला. तिया बाठाहांआरी चर्चा कीन तियाहा एक सहकारी मंडल ठेरलों. इया आगाडी (आगाडी होंमे) आदिवासी कलाकाराहाँ बोणांवल्या कलाकारी वस्तू भास्याकेंद्राम आवनाऱ्या. ते आमदाबाद आन बोडूदा सारका सेहराहाँम वेचनाऱ्या. तिहिंमेनें मिलनारो उत्पन्न कलाकाराहांन मिलनारों. इयाकी थोडोक पूंजी आधार आदिवासी लोकाहांन मिलनारो.

इया कामां आरीज भास्यांकेंद्राँम आदिवासीहीं कोरजामेनें सुटकों केराँखातोर थोडाक दिहा केअता कोयी वियाजीकी कोरजों देवूलों ठरव्योहों. सुरसी इया गावाँम इया सुरवात वेअनारी ओ प्रयोग जर का यशस्वी वेअयो तर कोरजामेंने सुटको आन नोवीन उत्पन्ना वाट्या इयी बेनी गोठी हींकी मिलनारो ओ पोयसो कदाच खेती कामांम आवनारों. आदिवासीहीं आमीं सोवताहा सालाया आन कालेजें काडूलों जुरूल्यो हाय. सोवताहा बोर्डिंग काडूलों जुरूल्यो हाय. तिया आरीज सोवताहा संस्कृति जतन केरूलोंबी जुरूल्यों हाय. आदिवासी कलाकाराहां सहकारी मोंडलीमेने ए गोठ्या बोण्यात भास्या केंद्राल आपो ठेरवूलों काम थोडों तेबी वेअयो एहेंकी समाधान रेनारो.

इयो वोरीही साहित्य अकादमींम भिली भास्याल एक स्वतंतर पारितोषिक देवूलों ठेरव्योहो. कुकणा डांगी कथाल इया वोराहाल तो पारितोषिक मिल्योहों . आदिवासी कलाकाराहां ओ सत्कार भाषा केंद्रा मेहनती फोल हाय. इया आमांहांन अभिमान हाय. नोवा जोमानां आधुनिक आदिवासी जडण-घडणींम भाषा केंद्रा जाबाबदारी पुरी पाडती वेले इं आमाहांन एक प्रोत्साहन मिलेहे.

o

देहवाली लोकसंस्कृति आन देहवाली भास्या

चामुलाल राठवा

आपो देसामेऱ्या राजस्थान, गुजरात, मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र आन मणिपुर इया राज्याहाँम आदिवासी भिल समाज रेहे. हरेक राज्यामेऱ्या भिल समाजा रितभात आन रूढिरिवाजबी जुदा जुदा हाय आन तियाहां जे टोल्या हाय तियाहाबी जुदे जुदे नावे हाय. उ.त. डुंगरीभिल, तडवी भिल, महिडा, कटारा, मथवाडी, ढोली, देहवाली इ. इहींमेने आपनेहे आज देहवाली भिलाहां माहती लेवूली हाय. देहवाली भिल आन तियाहाँ भास्या रूढी रिवाज इयाहा बारांम पेयलोंबी थोडोघोणो ढोल नियत कालिकांम लिखलों हाय. पेन आपनेहे तिहिमेने देहवाली भिलाहा पुरी माहती नाहाँ भिली.

महाराष्ट्रा नंदुरबार आन धुल्या झिलांम देहवाली भिल रेताहा. धुल्या झिलांम शिरपुर आन शहादा आन नंदूरबार झिला नवापुर, नंदुरबार, तळोदा आन आकुलकुवा इया तालुखाहाँम देहवाली भिलाहाँ वोहती हाय. तिहिंमे शहादा, शिरपुर आन अक्राणी इया तालुखाहाँम तियाहां कोमी वोहती हाय. नंदूरबार झिला नवापुर, नंदूरबार, तळोदा आन आकुलकुवा इया तालुखाहाँम तियाहां जाहकी वोहती हाय. तेंहकीज गुजराता हुरीत झिला निझर तालुखों उच्छल महाल, भरूच झिला सागबारा तालुखों इयाहाँमबी देहवाली भिलाहां वोहती हाय. महाराष्ट्रा नंदुरबार झिलांम कोंजाली, घोनुरो, वोहलाय, नाटावोड इं मोडें गावें हाय आन गुजराता मेऱ्या हुरीत आन भरूच झिलाहाँम भिलजांबली, भिल मवाली, रायगड, हागबारों इं मोडें गावें हाय.

देहवाली भिलाहाँम आडनावांल कुल आखतेहें. तियाहाँम पाडवी, वळवी, वसावे, नाईक, गावीत इ. कुलें रेतेहे. काहींक गावाहाँम प्रधान आन चौधरी कुला थोडाक लोकबी रेताहा. इयाहाँ देख बिहरा कुला लोक देहवाली भिलाहाम आपनेहे सापडुतानाहा.

नोवा नंदुरबार झिलांम तोप्तीबेनी किनाराहाँ होवे जो सापाट भाग हाय तियाल देहेपाटी आखतेहें आन इया सापाटी भागांम जे भिल रेताहा ते देहवाली. सातपुड्या माथालाभाग आन तोपती किनारा पेऱ्यो सापाट भाग इयापेने इया भागांम रेनारा भिलाहाँ बेन भाग पाडला हाय. सातपुड्या माथालापे रेनारा ते मथवाडी भिल आन सातपुड्या ऐठा तोपती बेनी किनारा पेऱ्या सापाट भागाम रेनारा ते देहवाली. देह एटले देश-सापाट भाग नेत शरीर. तिया खातोर माथालापे रेनारा ते माथवाडी आन देहांम रेनारा ते देहवाली एहेंकीबी काईक लोकाहां आखुलों हाय.

देहवाली भिलाहाँ जे गावें हाय तियाहाँ नावे डोगा, डोगुल्या, खाड्या इयाहां नांवासे थोवलेंहाय. इया भागाम खूब जाडी चाडी आथी तिहिमे जाहकांम जाहका गावाहाँ नावे चाडाहां पेनेंबी देदले हाय. उ.त. -

डोगागांव (डोगो-पहाड-पर्वत)
बोअडीपाडो (बोअडी - बरडा - टेकडी)
बिलदों, बिलबारों, बिलीपाडो (बिली - बेल)
वोडदों, वोडवाडो, खाटावोड (वोड - वड)
पिपराँय, पिपरी पाडो (पिपरी - पिंपरी)
आंबाबारी, आंबागांव (आंबा)

एकाज नावां बेनतीन गावें रियेंत तियाहाँ अलग पोणो देखावा तियाहा पेयलो कायतेबी सोबदो रेहे उ.त. नोवोंगाव

नावां खेल गांवे महाराष्ट्र आन गुजरातांम हाय ते एठा देखावला पुरमाणे लोक अअखूताहा.

१. कोरूडा - नोवोंगाव.

२. जीवा - वाहवा-नोवोंगाव

३. जावली नोवोंगाव

देहवाली भिलाहाँ नावे - जात, रोंग, सोण, मोयना, चाडें, जोनावारे इयाहा नावांपेने थोवलें रेते हें. उ.त.

जात : भिल्यो, महाऱ्यो, वेड्यो, भामट्यो, गुजऱ्यो, कातुड्यो, बावो, भिलकी, माहरी, थेडगी, भामटी, गुजरा, कातुडी, बावी इ.

मोयना : जेठ्यो, आखाड्यो, माद्यो, जेठी, आखाडी, भादी

सोण : दोहऱ्यो, उतऱ्यो, ओल्यो, खात्र्यो, आवस्यो, दोहरी, उतरी, ओली, खात्री, आवसी

जोनावारे : कुतऱ्यो, हुण्यो, बिलाड्यो, बोकड्यो, कोलो

चिडें : कागडो, मांजरो, कुतरी, बिलू, मांजरी, मांजू

चाडें : निंबो, आंब्यो, उंबो, निमजो, मोवड्यो, उंबऱ्यो, निंबू, आंबू, उंबा, मोवडी, निंबा इ.

रोंग : काल्यो, गोरो, भूरो, काली, कालगी, भूरा, गोरा

शरीराभाग : मुंड्यो, हातल्यो, पायलो, बोट्यो, चामू, मुंडी, हातली, पायली, चामा.

होनो, रूपो आन इत्तर धातू हूं पेने : सोनो, होनो, रूपो, चांदु, रूपलो, इरो, सोनी, रूपी, रूपा, इरु

मुसलमानाहाँ पेने लेदले नांवे : जालमो, आसम्यो, नुरो, रूस्तम, सुभान्यो, सुरतान्यो, रेहमून्यो, जोलमा, आसमू, नुरी, सुरतानी, रेहमूं.

राजपूत लोकाहाँपेने लेदले नांवे : जयसिंग, रूपसिंग, मानसिंग, जेमू, भिमा, रूपा, मानू.

जी लागवीन आवनारे नावे : सेगजी, भावजी, केवजी, रावजी, देवजी इ.

देहवाली भिलाहाँम पोयराजन्मवीन पाच दिहाकी पेचरोहो पूंजाही तिया टेमाल हुवाकी, कुटबामेरी डायी थेयी हींन फुचीन कुटबामेऱ्या बाठाहाँन हात केराय एहेंडो नाव थोवेहे, देहवाली भिलाहाँम पेचरोहो पुंजूलो आन नाव थोवूलो काम हुवाकी केहे.

देहवाली भिलाहाँम सोणबी सेरवासी लोकाहाँसे जुदाज रेताहा. हरेक सोणां एक देव रेहे तिया नावांकी देहवाली लोक सोण वालताहा. तिया सोणां दिही तिया देवाहां पूंज्या केताहा. गिंब पालुड्यो देव, नोंदुरोदेव, वागदेव, चोवरी आमास, दोहरो, गांव दिवाली, ओली ए देहवाली भिलाहां सोण हाय. तिहिमें ओली ओ सोण मोडाँम मोडो सोण मानाही. गांव दिवाली सोण बी ए लोक खूब हूचीम वालताहा. हरेक सोणांल देव पूँजा खातोर लोक देवा ठाणकांम टोलवाताहा. लोक सोणा दिही देवा ठाणकों आन देवाहाँन खाडीमेऱ्या चोख्खा पाँयाँकी तोवताहा. पूँजूला जागावे साँअगा टाकताहा आन पुंजारो तिदीही गावाँ डायाहाँ आरी बोहीन देवा पूंज्या केहे. देव पुंजनारो पुंजारो तियाहाँमेनेंज रेहे. तिया पुँज्या केरूलो मंत्रबी देहवाली भास्यांम रेहे.

देहवाली भिलाहाँ देवाहाँ पूंज्या केराँखातोर नाराल्यों, अगरबोत्ती आन हेंदूर लागेहे पूँज थोवा हाली दाणां, आन साकपाडां होरोबी लागेहे. देवाहाँन लोक कुकडेंबी वाडताहा. देवाहाँन चोडवाँ कुकडी हाकवोबी लागेहे आगला ए लोक दोहराप गांव देवता आगाडी पाडों पाडे गाव दिवाली ठाणकापे बोकडें पाडे पेन धीरे धीरे इ रूडी आमी एकदोम कोमी वी गियीही. देहवाली भायात कोमेने कुटूंब कोबूला लोक पोऱ्ये-सोऱ्ये, ढोर-वासडी सुकी राँ जोजवे, खेती वाडीम बरकत आवाँ जोजवे, चाडी मेऱ्यो जान - जोनावार इसॉ - टोचां नॉय जोजवे इया खातोर तियाहाँ देवाहाँ पूँज्या केताहा. बाट देवाहाँन कुकडे - बोकडे पाडताहाँ. हाकवें चोडवूताहा. आन चोख्खा देवाहाँन दूद आन नाराल्यो चोडवूताहा. (जिया देवाहॉन माहामासी चालेहे तियाहॉन बाट देव आखतेहे) पांडोर, गिंब, नोंदूरोदेव, गाँव देवती, हिवाऱ्यो-देव, काको हेयडो, राजो वोडवो ए आख्खा बाटदेव मानताहा. हनूमान ओ चोखोदेव मानाही चोवरी आमासी दिही देहवाली भिल भायात हनूमाना पूँज्या केताहा पेन तियाल ते दुद चोडवूताहा आन नाराल्यो फोडताहा. देहवाली लोकाहाँ देवाहाँन फुले नेत फुलाहाँ आर चोडवूली पेयली रित नाय आथी ती आमी आलीही. तेहेंकीज पूँजीम चोखा नाहाँ रेता, हाल रेहे. आदिवासी ही जुना देवाहा आगलाँ दिवोबी नाहाँ

लागवूते फोकोत होनूमाना आगला आन देवी देवलाँम दिवो लागवूली रित हाय. देवा आगाडी कापुर आन लोबान बालुली रित काहीं काहीं हाय.

देहवाली भिलाहाँ रूडी रिवाजा पुरमाणे पूंजनारा जुना देवाहाँ देवले नाहाँ रेते. ए देव गावाँ बारे मोडा चाडवाहाँ थुले एकदी डोगी कारायील नेत खाडी काराडामेऱ्या पुडकाहाँम आन डोगामेऱ्या गोडाहाँम रेताहा. इयाहा मूर्त्यानाहाँ रेत्या. मूर्तीही जागापे चिंदला उचा डोगडा नेत गोटला डोगडा थोवला रेताहा. पेयली हनूमाना मूर्तीबी नॉय रेहली, आमी रेहे. ए लोक देवा ठाणकाल आन देवा ठाणकासारका जागाल देवारखो जागो आखताहा. आन तियाजागा चोखस्या थोवूलो तिया भागाम रेनारा बाठाज लोकाहाँ काम हाय, एहेंकी मानताहा. ओ जागो घाण नाँय वेराँ जोजवे इयी गोठीव ए लोक दिहान थोवताहा. देहवाली भिलाहा सोणाँहाँम माहाँन कोदरी इंज मोडों खाणों मानाही. फोकोत ओली सोणांपे थोडो घोणों गुलों-खाणो रेहे. जिया लोकाहाँन माहामासी नाहाँ चालती ते लोक डॉ आन कोदरी नेत वागारली कोदरी आन तियी आरी कांदा-बाटाटाहाँ माअवो रांदताहा. नाकलाला मांडा, कुणॉला मांडा एहेंडा नोवा वानाबी बाकी लोक सोणा दिही बोणावताहा. जिया लोकाहाँन माहामासी नाहाँ चालती पेन जिहाँहा कोमे हारों हाय एहेंडा लोक सोणा दिही डॉ, कोदरी, गोंवाँ मांडो आन एकदों हारो मावों रांदताहा.

गांव दिवाली, ओली सारका मोडा सोणांहाँपे लोक नोवे पोतडें हिवावताहा. गोरीब-सुरीब लोकबी मेहनत-मोजरी कीन शेवे पोतडे लेताहा. सोण बारा मोयनांम एकवारी आवेहे. आवा वेराँ मिल्यों, एगाहा वेरा मिलेंक नाय इं नेक्की आखतां आवे नाँय. एहेंडो माहाँ जीवणों हाय. तिया खातोर आज जो सोण हाय तो हारकी वालुलों एहेंकी लोकाहाँ विचार रेहे. देहवाली भिलाहाँ ओली गिताहाँम बी आपनेहे एहेंडा विचार उनाँयाँ मिलताहा उ.त.

बारा मोयनावे ओलीबाय
उजवाड कोने देखिलो।
मोयात गियावे ओलीबाय
उजवाड कोन देखिलो।
जीव्याते आगोल वे ओलीबाय
उजवाड कोन देखिलो।

(इं ओली लोल हाय. बारा मोयनाहाँम ओली एकवारी आवेहे. इयी उजवाड निसबांम रे तियालूज वेराँ मिलेहे. मोअयात गिया आन जिव्यात एगाहा वेराँ मिली एहेंकी इया आर्थो हाय.) गांव दिवाली सारका सोणांल पाहल्या गावाँहाँम रेनारा कुटबा मेने लोकाहाँन आन जातूलाहाँन सोणवाला हादतेहें. इं देहवाली भिल समाजामेरी एक हारी रित हाय. एगदो मोयालो पावूहू आवो बोयीहींल दिवाली सारको सोण वाला जुरूल हादेहे. एगदो मोयालो बाहकोबी सोणांपे आपो बिहरा गावाँहाँम देदली पोयरी हींन खुचीकी सोणवालाँ हादेहे. सोणांदिही कुटबामेऱ्ये पोयरे चावरे आन डायें सियाणें माहीं एक जागे बोहीने खावूली रित रेहे. इत्तर आदिवासी समाजा पुरमाणें देहवाली भिल समाजाबी आखो सुक दुख आन आखी जग दुन्या विहरायन खुचीम सोण वालताहा. एहेंकी आखतेहें का भिल भायात सोण वालता नाहां सोण जीवताहा.

बिहरा आदिवासी ही पुरमाणें देहवाली भिल समाजा लोकबी सोणांदिही होरा वापर केत्ताहा. देव पूँजा आन गाँवगोवारॉल पाजाँखातोर होरो लागेहे. देहवाली भिल समाजा सोणांहॉम होरो इं मानापाना वस्तू हाय. सोणां दिही आन गाँव गोवाँरे आवे ताहाँ हारो मांडो नाँय रियोत चाले पेन होरो जोजवेज एहेंकी मानतेहें. पेन आज देहवाली भिल समाजांम जुदा जुदा धर्म आन पंथाहा फेहलाव वी रेयलो हाय.आन शिक्षणा पुरमाण बी वादलों हाय तिहिने धीरे धीरे जुन्या रूड्या रिवाज कोमी वी रेहल्या हाय. देहवाली भिल समाजाल होरो सोवताहा तियार केरूली कला मालूम हाय. ते गुल, खजूर, उंबरे आन मोवाहाँ होरो गालताहाँ. होरों गालां मोवे आन गुला जाहको वापर वेहे ए लोक सोणासारादापे आन गाँव गोवाराल पाजाँ खातोर पुरमाण सीर आन हारो होरो गालताहा.

गिंब, वागदेव, दोहरो, आमास, दिवाली ए एकेक दिहाज सोण रेताहा पेन लोक सोणाँ बिहरे दिही बी सोण वालताहा. तियाल हेलो देव आखतेहे. हेलो देव वाली नूँज गाँव गोवाँराहाँन वाटे लागवूतेहे. देहवाली भिल समाजा बाड्डा गावाँहा लोक केल्लोबी सोण एकूज दिही नाहाँ वालता. गावाँ गावाँ सोण बिहरे बिहरे दिही रेताहा. गांव दिवाली सोण जिया तिया गावां सोय-

सवलती पुरमाणे वालाही आन बिहरे बिहरे दिही रेहे. देहवाली भिल भायातूहूँ भागांम ओ सोण मोयनो-पोंदरा दिही चालेहे. सेरवासी लोकाहाँ दिवालील ए लोक डोगे दिवाली आखताहा. देहवाली भागामेऱ्या काहीक गावाँहा मेऱ्या लोक इ डोगे दिवाली बी वालताहा. डोगे दिवाली वालनारा लोक दिवालीपे हातपुड्यामेऱ्या अस्तंबा पाहाडापे जाताहा तिहीने तांबारूसी दरसन की आवीन ओ सोण वालताहा. ओली पुरमाणे गांव दिवाली ओ सोण बी इया लोकाहा एक मोडो आन हूचालो सोण हाय. आदिवासी भिल भायात गावाँ डायाहाँ सालायीकी पेयले दिही दिवाली बाँतीन सोंगाड्ये नाचावताहा. बिहरे दिही दिवाली खुटो पूंजीन देव वालताहा. देहवाली भिल समाजांमेरी दिवाली मेरी सोंगाड्याहा पार्टी इं एक खास गोठ हाय.

देहवाली भिल भायात ठेट्या ढोल पावरी वाजीन नाचूला खूब सोकीन हाय. ते पावी, पावरी, डोफणों, टोलगी, टोलगो सोवताहा बोणॉवताहा. लोक जोंगलामेऱ्या वाहॅटाहाँ वागदेवा पाव्या बोणावताहा. होब लीन देवाँम जाती वेले ए लोक पावरी आन चिंरक्यो वाजीन नाचता आन गिते आखता जाताहा. ओली सारका सोणाँम ढोल, तासे, डोफणे आन पाव्या वाजीन नाचताहा. दिवाली सोणाँम सोंगाड्यो आन ओली पे गेरी नाच इयाहाँ इया भागाम खूब नांव हाय. देहवाली भिल समाजां लोक मोयातांम तूर आन ठाली वाजताहा. तूर आन ठाली वाजनारो आदिवासी कोटवाल समाजा रेहे. एगदा गावाँम एगदा कुटबाँम मोयात वेयोंहों इं गावाँमेऱ्या आहल्या पाहल्या गावांवाला लोकाहाँन होमजावा आन जाणांवा खातोर ओ तूर रेहे. तिया टेमॉल कांही खास लोक आथाँम कुवाडों आन दाहला लीन नाचताहा. थोडोक टेम माहाणांम बी नाचताहा.

देहवाली भिलाहाँ तिजायॉम बी तुर ठाली आन पावी वाजतेहे. तिजाया टेमाल राती गावांमेऱ्या लोक तुरावालाहाँ आरी होगूरात नाचताहा. थेया आन माटी जोडें तीन जुदें जुदें नाचतेहें. इया लोक खुब नाचताहा. वोराडा माँडवाँम टोलगुऱ्या आन चांजीवाला सोमकी जुवान पोयरा जोड तीन नाचताहा आन जुवान पोयऱ्या बी जोड तीन गिते आखीन नाचत्याहा. इयी बाठी गोठीही सविस्तर माहती आगांडी आवनारीज हाय.

देहवाली भिल समाज ओ खेडूत समाज हाय. तियाहा सोवताहा खेती हाय. खेतील लागनारी ढोर वासडीबी ते पालताहा. तिहिमेने बहूतेक लोक आपो वाड-वोल्लाहां जुनी पद्धती पुरमाणे खेती केताहा. तियाहाँमेऱ्या खेल लोकाही आज हाली आपो खेतीं‌म खेल सुदारणी केयीही. आन आजते हारी खेती केताहा. देहवाली खेडूत सोवताहा खेतीं‌म लागनारों ओल, वोखरों, पांबरो इं सोवताहाज बोणांवताहा. जुहूरें, हिवल्या, डोंगराहाँ खातोर जोत माखुटी ते सोवताहा गावाँम बोणावताहा. इं आख्खों साधन बोणावनारा लोक तियाहा गावांम नेत कोओबी रेताहा. गाडें आन ओल वोखराल लागनारा नाडा, दोअडे, राहया ते सोवताहा बोणावताहा. ते आपो कोमेऱ्ये खाटले सोवताहा कोडीन सोवताहा पोताहा. देहवाली भायात सोवताहा पोंगे सोवताहा बांदताहा.

आगला वाडा जुना जमानांम ओ समाज आपो खेतीं‌म मोर, बोअटी, नागली, हाल, कोदरा, उडदे इं पाकवूतला. सोवताहा खेतीम पाकलो इंज अनाज ते कोमें खाँ खातोर वापरूतला. थोडी घोणी जुवाबी पाकवूतला. इयाहाँ खेती उपऱ्या पाँयाँ भोरूचे रे. पाँय हारो पोडेत खेती हारी पाके. पाँय नाँय पोडेत तूस वोरोहों आवे आन खाँ पियाँ वोखो पोडे, पेन आज इया लोकाहां खेताहाँम वेया हाय, मोसिने आन इलेक्ट्री मोटऱ्या हाय. आज इयाहाँ खेतीम गोंव, दादोर, भाजीपालो, हेअडी आन केलेंबी पाकतेहें. आज ए लोक आपो खेतीं‌म फोल फोलवोंबी लागवाँ हिकी गियाहा.

देहवाली भायांत आजबी आपो खेतीं‌म पाकनारा ओनाल देव मानताहा. तियाल ते कोणी आखताहा आन तियाहाँ देवाहाँ पूंज्या केरॉबी कोणी वापरूताहा. इयाहा खेती राखवाल्या देव रेताहा. तियाहाँन ते पोअणी, वाडणी, आन मोलनी टेमाल पूँजताहा. हिंवाऱ्यो आन खेतराड्यो देव ए तियाहाँ खेती राखवाल्या खेरा देव रेताहा. ए देव तियाहाँपे खुश राँ जोजवे इया खातोर टेमा टेमांल तियाहॉन ते पूँजताहा. खालाँम मोलनी टेमाल खोलापाही एक कादवा टिलगो कीन ते देव बोणांवीन तियाहाँपे साँअंगा टाकी देताहा. तियील होतरी आखतेहें. खोला मेऱ्यो काम चाले ताँवलुग लोक होतरील पुरसाद चोडवूताहा आन माल देताहा. खोलामेऱ्यो मोलनी काम पारवाही ताहाँ ए लोक खोलों पूंजताहा. तिदिही ते हारों हारों रांदताहा आन खोलांम गाँय पाडीन रात काडताहा.

खोलेने दाणाँ लावीन कोअमे थोवती वेले ए लोक कोणगी आन बोदडीप दिवो लागवूताहा आन कोअमे आल्ला नोवा धान्याल माल देताहा. डोगराहाँ गोंवाय आन खेती कामाल आवनारों गाडों, ओल, वोखरो इयाहॉन बी ते पूंजताहा आन चोवरी आमासी दिहीत ढोरवासडीबी पूंजताहा. खेती कामाल आवनारों सामान कोअमे एकी होवे चोख्खा जागाँम थोवूलो

आन तियाल केल्लीज घाण नाँय लागाँ देवूलो आन तिहिपे केल्ली बाटवस्तू नाँय थोवूली गोठ बाठाज लोक ध्यानाम थोवताहां. को मेरी गाँवाँय ओ कोआमेने देवा जागो मानाही. तेंहेंकीज खोलोंबी देवा जागोज मानाही. खोलाँम मोलनी चालेहे ताहाँ तिहिमें खाअडे नेत चापले पोवीन नाहाँ जावातो. खोलांम काम केअती बोखोत उगडे-मुनकेनाँय रेवूलो, खाराब सोबदा नाँय गोगुलो, हिलनाँय वाजूलो, सिबली-उबडू थोवूलो, उडवूलादाणाँ बुजी थोवूलो एहेंडा नियम रेताहा.

दादरी नेत जुवायी मांडो, हाली आन कोदरा कोदरी, राला, बोअटी आन मोरी मोऱ्यो आन तिया आरी तुअवी नेत उड्दा डॉआ इ देहवाली भिलाहाँ खाणों रेहे. सोणा सारादापे आन गाँव गोवारें आवे ताहाँ गोंवा मांडा रांदतेहे. गोंवा मांडाहाँम तेलाला मांडा, चोराला मांडा एहेंडा प्रकार हाय. गाँव गोवारे आवे तिदिही वागारली कोदरी रांदतेहे आन गोवाँ मांडाआरी वागारली डॉअरेहे. तुअवी नेत उडदा डाआ होवाद लागाँ जोजवे इया खातोर ए लोक डाअयीम खाटों पेंअडों नेत खाटी पेंअडी फुलें टाकताहा. बाजारामेने माअवाभाजीखातोर जास्ती वापर वेनाऱ्या वस्तू एटले कांदे बाटाटें आन बोंबला.

बहूतेक गावाँहाँम पोगांहा सोमकी वेसलो जागो रेहे तियाल वाडो आखतेहे. वोहराता दिहांम ए लोक इया वाडाहांम डोडा पोअताहा. तिहिंमे पेंअडे, चिबडे आन गोखायीही बियारोबी टाकताहा वाडाहाँ सोमकी काटाली वाड केअताहा नेत, होंबरें रोपताहा. पोंगा आगाडी चेखरें रोपीन नेत पोंगा फाचाडी माली बोणावीन तिही काअलें, डोटके आन दुद्ये ठाअताहा. बाकी लोकाहां पोंगा आगाडी माला रेताहां. तिया माला बेअठाहाँ जागे दुदये, डोटके, चिबडे इयाहां मिंज्या ठाईन पोंगापे कोला वेला चोडवूताहा. तिहिमें आपनेहे दोहरा टेमाल इया लोकाहांको पेंअडे, डोटकें, दुद्ये, काअलें आन इत्तर भाजीपाला रेलसेल देखाही. लोक ओ भाजीपालो वापरूताहा आन बाजारांमबी वेचताहा. इया दिहांम आपनेहे पाहल्या गावांहाँम पोरानारा बाजाराहाँम लोक मोडें मोडें सिबले पोयन भाजीपालो वेचाँ आवतां देखाताहा. दुद्ये, पोहटें दिवाली टेमालल्ग रेतेहे. बाकी लोक खेता हेडाल तालावाहाँपे दुद्ये, आन पोहटें ठाँताहा. तिहिंमे दोहरा दिवाली टेमाल इया लोकाहाँन केल्लोज भाजीपालो वेचातो नाहाँ लाँ पोडतो. ए लोक खेताहाँम पेंअडों टाकताहा. तिया पेंअडाबी माअवातरिके वापर केअताहा. डॉ आन पेंअडाहाँ माअवों होवाद लागां जोजवे इया खातोर ए लोक तिहिमें खाटा पेअंडा पालो टाकताहा. लोक माअवा खातोर खेताम चोवल्या आन मुगबी पोअताहा.

खेताहाँम आन वाडाहाँमेऱ्यो भाजीपालो निंगूला आगूधार वाडाहाँमेऱ्यो माटलो, केनो, उखरूडो इयाबी लोक माअवों रांदताहा. वाडा, खेतारी आन जोंगला मेऱ्यो केल्लो भालीपालो खाँ खातोर वापरूलो इं इया लोकाहाँन पुरों मालुम रेहे. जोंगलामेने खेल जात्या चाडाहां पालो भाजीपाला तरिके वापरूलो इया लोकाहाँन मालूम रेहे. केल्ला चाडा पाने फुले आन फोलवे इयाहाँ माअवों बोणावूलों इया पुरी माहती इया लोकाहाँन रेहे.

देहवाली भिल भायातूहू खेतांम पाकनारा दाणा आजवी तियाहाँन डेडी खातोर नाहाँ पुरतां इया खातोर जिया टेमाल कोअमे ओना तुसणू रेहे तिया टेमांल ए लोक चाडींम कांद खोदाँ जाताहा. जोंगलामेने कोडवाकांद आन माणां कांद खोदी लावीन, तियाहाँन बाफीन, तियाहाँ चाकल्या पाडीन राती खाडीम मिठवीन ए लोक ते खाताहा. तियीहीन साअल्या आखतेहे. तिहिमें खारो थिको टाकीन रांदीनबी खातेहे. बाकी लोक साअल्या हुकवीन दोईन दादरीनेत जुवायी नोटांम बेडीन मांडोबी रांदताहा. जिया लोकाहाँ कोअमें खावूलों कोमी रेहे ते लोक पेंअडा पालो चुडवीन तिहिमे नोट बेडीन मांडो रांदीन टेम काडताहा.

आज जोंगोल टुटी गियोहो तिहिंमे आज जोंगलाँम कांदहुवी मिलूलो मुस्किल हाय. तेबी जोंगला पाहल्या लोक तूस दिहांम जोंगलाम कांद खोदां जाताहा. देहपाटीमेऱ्या लोक आज हाली खेता मेऱ्यो पिक काडीन धान्यो लीन गुजराताम कामे जाताहा आन कोअमे लागनारा पोयसाहां सोगवोड केताहा.

देहवाली भिल समाज ओ ठेट्यो माहामासी खानारो आथो. खेती काम नाँय रे एहेंडा रिकामा दिहांहाम ए लोक जोंगलाम डाफे, टोल्यो लीन आरी कुतरें लीन जोंगलाम रोवाँजाय. तिया टेमाल इया भागांम एअण्ये, हांबरे, हावजें एहेंडे जोनावारें आथे लोक सिकार की लावीन सोवताहा खाय आन जातजोमातील दे. सिकार कीन जोनावाराहां माहां हुकपी थोवे. पोयराबी जोंगलाम तुंदल्या आन गोलवायाँ लीन भिडे मारा जाम ताँव इया भागांम चिडेंबी खुब आथें. चापला मांडूलो, फांद्या टाकूलो, चिकाड्या लागवूलो, माण टाकूलो एहेंड्या चिडें मारूल्या आवड्या इया लोकाहाँन हाय. चिडाहाँ हूवूली जागे ए लोक राती दिवाणेलीन चिडें दिपलावां जाताहा. जोंगलामेऱ्या जोनावाराहाँ सिकार केरां खातोर ए लोक तियाहा फाचलाँ कुत्रें लागवूताहा. चाडी पाहल्या लोक चाडी किनाराल जोनावारा हांन सोपडावाँ खातोर वागोर मांडताहा. बोंदखीवाला लोक जोनावाराहाँ पाँय पियुला जागाहाँ पाही दोबीन जोनावारे विंदताहा.

देहवाली भिल भायात मासें मारूलाबी सोकीन हाय. मासें मारूला जागा एटले खाड्या आन वोल्ये. मासें माराँ खातोर आसव्या, पाल्या, सोक्या आन जाल वापरांम आवेहे. इया लोकाहाँन मासे मारूल्या खूब आवड्या हाय. वोहरातांम चिड लागूला टेमाल खाडी आन वोल्याहाँन मासें चोडतेहें आन पाँय कोमी वेरूला टेमाल मासें उतूतेहें. तिया टेमाल ए लोक टेम सांदिन राती पाल्या मांडा जाताहा आन खूब मासें माअताहां. मोडी खाडीहींम दोवाहाँजागे सोक्या आन जाल टाकीन मासें माअताहा. उनालाँम रिकामा टेमाल एक/बेन गावाँ बाठा लोक एखठावीन मोडी खाडीहीं मेऱ्या मोडा दोवाहाँम मासें मारा जाताहा. तियाल डोय आखतेहे आन मासें, मारां जानाराहाँन डोयारें आखतेहें. डोयींम थे-न-माटी मासे माराँ जातेहे.

दोवाण्या जावूलों इबी मासें मारूली एक आवोड हाय. एकदा हारा मोडा दोवाँम लोक माण टाकताहा. मासाहाँन मांण लागीन मासें पाँयाँम उबलाते फिरतेहे नेत माँणवायन खोडकाहाँम नेत खाडीमेऱ्या चाडा मुलाहाँम दोबतेहें. तिया मासाहाँन लोक तेअताहा. खाडीम गोलाँय टाकीन मासें लागवूला बी ए लोक सोकिन हाय. गोलायाँम डोक्या आन डोकड्या लागत्याहा. हान्या हान्या खाड्या आन वोल्ये रूबीन तोतोहोज भाग उहपी काडीन मासें मारूली आवोडबी इया भागामेऱ्या लोकाहाँन हाय. गावांमेऱ्या २५/३० लोक बासने ली जायन खाडी रुंबीन उहपी काडताहा, उहपीन डाबें आटवीन मासें तेअताहा.

सिकार केअला जोनावाराहाँ माहा आन मासें टिकवुली इया लोकाहाँन आवोड हाय. ए लोक मासाहाँ उलोबालीन आगाडीहोमे खाँखातोर थोवी देताहा. सिकार केअला जोनावाराहाँ माहा वाल्याकीन हुकवी थोवताहा. आजहाली चाडी टुटी गियी आन खाडीहींनबी पाँय कोमी वी गियोहों तिहिमे चाडीम सिकार नाहाँ मिलती आन खाडीहीनबी वोहराता सावाय जाहके मासें नाहाँ मिलते. मोडी खाडी हीलने मासें माईन लोक आहल्या पाहल्या बाजाराहाँम वेचाँ आवताहा तिहिंने मासें वेचातें लीन ए लोक खाताहा. गाँव गोवराहान कुकडी नेत बोकडी माहान कोदरी खावाडूलों ओ एक खुब मोडो मान हाय. आज हाली देहवाली भिल समाजांम जुदा जुदा धर्म आन पंथ निंगी टाकायाहा तिहिंमे माहामासी खानारा लोक खेल कोमीवी गियाहा.

इया लोकाहां कोअमे एका कोपराँम चुली जोगो रेहे तिहि बेनतीन चुल्या मांडल्या रेत्याहा. तियीही हारकी निपथाप केअलो रेहे. पोंगा डांगा होवल्या भागामूंज चुल्या मांडूली रित हाय. आन चुली मूँय दिही उगती होव का तोपती होवूज जोजवे. चुलीफाचाडी खारा आंडली आन थिका जोअटी थोवली रेहे. कुडग्या आरी, आंडल्या चाटल्या थोवल्या रेत्याहा. चुलीहोवल्यो भाग कोमेरी कोणगी आन बोदडी हीं आडवाँ रेहे. चुलीपाही वेसलो जागो रेहे. गाँव-गोवाराहाँन तिही बोहावीन मांडो खावाडतेहे.

कोअमें मांडो रांदाय गियोका कोमेऱ्यों प्रमुख थेमाहूँ (याहाकी, पोजाहा नेत बोहीं) मांडो वाटेहे. मांडो वाटीन बाठें एकूज जागे बोहीन खावूलों एहेंकी रीत नाहां. जियाल जिंही पोटे तिहि बोहीन खावूलों रेहे. जियाल मांडो कोमी पोडे तियाल वाटनारी फाची मांडो लाँ हादेहे नेत, काय मांडो माअवो लागेत बाठाहाँन फुचेहे. बाठाहाँन मांडो वाटीन ताहाँ फाचाडीन वाटनारी खाँ बोअही. मांडो खायलीन जीयातीया बासने तुवीन थोवी देवूलों एहेंकी रीत हाय. कोअमे मांडो खावूलों जिया तिया अलग बासनों रेहे आन तो बासनो मांडो वाटनाराहाँन बोराबोर मालुम रेहे. आगला ए लोक मांडो खाँ खातोर जर्मना वाटका नेत ठाल्या वापरे. आजहाली बाह्वा लोकाहा कोअमें पितला नेत स्टिला ठाठ वापरूते हे. गोरीब लोकाहाँ कोअमें कासुंडा बासने रेतेहे.

जुना जोमानांम ए लोक रांदाँखातोर कादवा तोपुल्या आन आंडल्या वापरे. मांडा चुडवां खातोर कादवा खापूवे वापरे. डॉ, माअवों भाजी चालवां आन काठो कोदरी डेटलां लाकडा चाटल्या वापरे. आज तियाहा जागे आपनेहे पितला नेत स्टिला तोपुल्या, लोखुंडा तावा, चाहाट्या आन स्टिला चुलठ्ये देखातेहे. पेयला लोक नोट मोगलाँ लाकडा ठोबला वापरे. आज वायनेत बाठाज लोकाहाँ कोअमे पितला आन स्टिला पारातें देखातेहें.

मांडो थोवाँ खातोर सिबली, कोंड्यो, साबों आन ओअतों वापरूतेहे. खारां थिका वेंडल्या बुजाँखातोर कादवा बुजारा वापरूतेहे आन पाँयाबासने बुजाँखातोर लाकडा टापणें बोणांवले रेतेहे. देहवाली लोकाहाँ कोमेऱ्या रांदोण पाँयाँ जागापे आपनेहे थिका नोट्या, खारा वेंडल्या, आंडली-चाटली, तावा-तुपूल्या आन मांडो खावूलें बासनेबी एक जागे हारकी मांडणी कीन थोवलें देखातेहे.

देहवाली लोकाहां कोअमे पाँय थोवुली खास सोय केअली रेहे. पाँया माली बोणावली रेहे. तिहिंपे पाँयाँ गोलें आन वेंडले थोवले रेतेहें. तियाहाँपे लाकडाहाँ टापणें बुजले रेतेहे. पाँय पियाँखातोर आगलें डोवड्या वापरे. आमी लोक स्टिला नेत पितला गिलास आन कोल्याहा वापरूतेहे. एलोक बेनी वेल पियूलों ताजों पाँय पोअताहा.

दादोर, जुवायी आन डोडा मांडो ठोबलाँम नेत परातांम नोट मोगलीनबाया आथापेज रांदत्याहा. गोवाँ नोट ठोबलाँम नेत पाराताँम कुहणींन पारताँम कोअडो नोट टाकीन नेत तेल लागवीन आथाकी थाबडीन बोणाँवतेहे. हाली, कोदरी आन कोदरा-कोदरी, मोऱ्यो, काठो इं आगले कादवा तुपूलीहींम आन आंडलीहींम रांदे. आर्मी लोक इयाखातोर कासुंडा पितला नेता स्टिला बासने वापरूताहा. आसी डॉ आन काठो रांदाँखातोर गोरीब लोक आजबी कादवा आंडल्या वापरूताहा. माअवों भाजीरांदाखातोर लोक कासूंडा, पितला आन स्टिला तुपूल्या वापरूताहा. बाटाटे, कोबी नेत बाजारामेऱ्या केह्लाबी हारा माअवाल वागारतेहे. रोज्या वापरूला माअवा भाजील चुंडाँदिन उपेने तेल टाकतेहे. माअवाल होवाद आवाँजोजे इया खातोर तिहिंमे हेंगी चिचरा, तिली आन खाटी पेंअडी फुलें टाकतेहें. माटलों, केनो आन इयाहाँ सारक्या इत्तर भाज्या तावाँमबी रांदतेहे.

कोदरी काठो, मोऱ्यों रांदा पेयलों तुपूलींम नेत आंडलीम आंदू थोवतेहे, तिहिंमें आकार कीन खारों टाकतेहें. आन आंदूँ तोपाँ दिन तिहिमें चोखा काठो नेत मोऱ्यों टाकतेहे. एगदा टेमाल पाँयवादवी गियोत मोऱ्यां नेत कोदरी पेज फेडतेहे. कोदरी काठो आन मोऱ्या पुरमाणेंज पियाँखातोर इयाहाँ सेदीबी रांदतेहे. जुवा, दादोर, डोडा आन गोंव पोअडीन वातडोआन आसो काठोबी रांदतेहे. सोणासारादापे आन गाँवगोवारे आवतेहें ताहाँ वागारली कोदरी, वागारली डॉ आन वागारलो काठोबी रांदतेहे. काठो कोदरी इं वागारीन रांदाखातोर पेयलोज आंदू वागारी लेतेहे. काठो, कोदरी आन मोऱ्याआरी खाँखातोर रांदली डॉअयींम होवादी खातोर खाटों टाकतेहे. डॉ चुडाँ दिन तिहिने पेंअडी फुले, आंबल्या, नेत खाटों पेंअडो टाकतेहें.

ए लोक खेडूत हाय एटलें ठेट्या ढोरवासडी पालताहा. इयाहाँ कोमे गाया, बोईल, मोहडें आन बोकड्याबी रेत्याहा. ए लोक दुदालें जोनावारें पालतला खेरा पेन पेयलो दुदा वापोर कोमी आथों. इया समाजा लोक पेयला दुद हेंगलावीन साआ

तॉअतला आन घी हेंगलावीन वेचतला आन कोओबी थोडो घोणों वापर केअतला पेन पेयला दुदा पियाँखातोर वापोर नाँयके. मांडाआरी खाटों गुल्यो खां खातोर वापर वेहे. साआयींम मांडो मोगलीन खावूलो लोकाहाँन पेयलेनेंज मालूम हाय पेन काचों दुद खाँ अगर पियाँ खातोर ए लोक कोमी वापर केअतहा. आज कैक लोकाहाँपे पेयलासे जास्ती दुदालें जोनावारे हाय. आज ए लोक बाजारा गावाँहाँम नेत दुदडेअरींम दुद वेचताहा. गाँव गोवाँराहाँन घी नेत खाटों दुद खावाडूलो रिवाज हाय. ए लोक चायींम दुदा वापोर केअताहा पेन खूराक तरिके हाना पोयराहाँन दुद पाजूलो के पियाँ देवूलो रिवाज नाहाँ. घी दुदा बिहरा वाना बोणांवूलो रित आजबी इयाहाँन मालूम नाहाँ. कोडींम बी दुदा तोतोवापोर नाहाँ.

इया समाजा आदमी जुनी रूडी पुरमाणे फाल्या कोंबोर केअताहा. फाल्यों गुडाहींलूग रेहे. बाकी हारा हुदरूला लोक दुदला फाल्या लांब्या खाचड्या काडताहा. फाल्या खाचडी, डिलांम कोपरी नेत टुका फाकला डोगली आन मुनकाल फेटो नेत पागडी एहेंडो आदम्याहा जुनो डेरिस रेहलो. जुनी पिडी लोकाहां आजबी पागडी जागाप गांधी टोपी वापर जाहको वेहे. इया समाजा हिकला लोकाहाँम आजहाली टोपी चलनबी कोमी वी गियोहो. अमूक उंबरीम कोंबराल दोरो बांदुलो, कान टोचुलो आन मुनकापे चुटली थोवूलो एहेंडो जुनो रिवाज आथो. इया लोकाहाँम शिक्षणांकी ए रिवाज सुटी गियाहा पेन जुनी पिडी डायाहाँ मुनकाप आजबी आपनेहें चुटली देखाही. देहवाली भिल भायातूही चुटली थोवाँ जोजवे एहेंकी जुना डायाहाँ आखुलो हाय. शिक्षणांकी आन बिहरा समाजा आरी रीन आज इया लोकाहाँ डेरिस खूब बोदलाय गियोहो. हिकला लोक सुटबुटाँम रेताहा.

जुनी रूडी पुरमाणे बायीही डेरिस ओ एका लुगडा बेन टुकडा कीन एक कोंबोर केरूलो आन एक फांगुलो एहेंकी रेहे. कोंबोर केराँ बेन जुदा जुदा लुगडा हाँ खोंडाहा वापोर वेहे. डिलाँम चोली नेत पोलको रेहे. इया जोमानांम चोली वापोर खूब कोमी वी गियोहो. तिया जागापे आज पोलका वापोर वेहे. गावाँहाँमेन्ये बायमाही आजहालीबी चोली आन लुगडाज वापोर केअते हे. गावाहाँ मेऱ्या हिकल्या बाया साड्या वापरूत्याहा. आज सालाय-कालेजाम जानाऱ्या पोयऱ्या स्कर्ट शर्ट, परकर ब्लाउज आन पंजाबी डेरिस बी वापरूत्याहा. आजहाली टी.वी आन सिनेमा जमानो हाय, एटले इया भागाँमबी नोवी फेसनी फाडके वापरूली चाल वादी गियीही. पेन इया समाजा लोक रंगीत फाडके वापरूला सोकीन हाय.

देहवाली भिल समाजा गावें इ डोगाहाँ कोरसील आन खाडी काराडे वोहलें रेतेहे. इयाहा गावाहाँ वोहती इ हाना हाना पाडाहाँकी बोणली रेहे. मोडागाँवा पाडाहाँन बी स्वतंतर नावें रेतेहे उ.त. निजापूरा मौलीपाडो, घनराटा नोवोपाडो, गोंगथा पिपरीपाडो. इया भागाम आजबी पॉय जाहको पोडेहे तिहिमें इया लोकाहां बेन सापरावालें कोवलाहाँ पोंगे रेतेहे. गोरीब लोकाहां पोगे जुवायी टोंटे आन कारावा डांडे फातीन उपेने चारोनेत हागा पानाहाँकी सेवलें रेतेहे. आगलों पोंगाल बाअणों रे पेन खिडकी नॉय रे चुली पाही एक सिंडो रे. आजहाली पोंगाहाँन बाअणे आन खिडक्या रेत्याहा. मोडे पोंगे तीनचार गालाबी रेतेहे आन गालाहाँ मिसमें बुरवा कुडग्यो नेत कामठाहाँ ठाट रेताहा ते कादू बेडीन साँआकी निपतेहें. पोंगा सोमकुल्यें कुडग्यें बी बुरवा नेत कामठाहाँ रेतेहे. कोअमे बोदडीन कोंणगी ही आर रेहे. तियी एकी होवरांदोण पाँया भाग आन एकीहोव रेवूलो भाग एहेंकी पोंगा बेन भाग पोडताहा. कोमेऱ्या आगलाऱ्या भागा ओटा सारको वापर वेहे तो कोमेऱ्या अगर आवनारा-जानारा लोकाहाँ बैठकी जागो रेहे. देहवाली भिल समाजा केह्राबी पोंगाँम आपनेहे, रोज वापरूलो बासोन कुसोन, खेती आवजारें दाणाँ थोवल्या कोणग्या आन बोदड्या देखानाऱ्या. हरेक कोअमे कुकडी पांजाबी सापडूताहा.

मासे मारूला खातोर वापरूल्या आसव्या, पाल्या जाले, सिकारी खातोर वापरूल्या तुंदल्या तिरकामठा डाफें, कुवाडे इं जागाजागे कुडग्याहाँन नेत खांबलीहीन ओलवी थोवलें देखातेहें. कोअमे मालो रेहे आन इया मालापे वोराडाहाँ टेमाल आन ओलीपे वाजूलें डोफणें, टोलगे, पाव्या, पावऱ्या ए चोतरापे थोवल्या रेत्याहा. कोमेऱ्या मालापे चोडाँ खातोर निहाण्याबी रेत्याहा. जुदा जुदा कामांखातोर वापराँम आवनारे सिवलें आन डालकेंबी कोंअमे थोवलें देखातेहें. पोंगा आरीज डोगराहाँ पोंगों रेहे. तिहिमे कोअमेरी ढोरवासडी बांदतेहे. पोंगा आगाडी माला बोणांवला रेताहा, तियाहाँपे कोअमेऱ्या डोंगराहां खातोर चारा पुला आन कारबाडों थोवतेहें. पोंगा फाचाडी काटाहां आन चेखराहाँ वाड बोणांवली रेहे. तियील वाडगो आखतेहे. तिहिंमबी लोक चारो आन कारबाडों थोवताहा. वोहराताँम लोक पोंगासोमकी वाडा केअताहा आन तिहिंमे डोडा, मिरचे आन इतर भाजीपाला बियारो पोअताहा.

देहवाली भिल समाजा परतेक गावाँम ओली ठिकाण, दिवाली खुटो आन वागदेवा ठाणको रेहेज. ए लोक इया भागाम

जाहाँ वोहती आल्ला ताहाँ नोवीन वोहावला गावाँहाँम गाँव देवती बोहावतला. तिहिंमे केल्लाबी देहवाली भिलाहां गावाँम गावदेवती ठिकाण रेहेज. लोक दरवोरीही दिवालीपे गावदेवती पूंजीन तियी नावाकी भांडारो देताहा.

ठेटी जुनीरूडी पुरमाणे गावांम एक पोलीस पाटील आन कारभारी रेहलो. तियाहाँन मोदात केराँ खातोर गावाँ डायाहा पांचात रेहली. केल्लीबी गोठी ठाराव नेत विचार केराँ खातोर पाटील आन कारभारी पांचात बोहावे. पोलीस पाटील पांचाती सालाय लीन केल्लोबी ठेराव के आन तिया अम्मल केरूलो काम कारभारी के. भानगोड-टोंटो, वोर्गूणी-फालो इयाहांबारांम पांचात बोहे. पाटील आन कारभारी इयाहाँन मोदात केरां खातोर गावाँम कामदार रे तियाहाँन आगलें पोरदान आखे आन आज तियाल कोतवाल आखतेहें. गावाँमेरी केल्लीबी भानगोड गावाँम मुडूलों आन गावाँबारे नॉय जाँ देवूलो एहेंडो विचार पोलीस पाटील, गांवकारभारी आन पांचाती लोकाहां रेहलो. गावाँ कामाखातोर वोर्गुणी फंडफालो ठेरवूलो, गांवामेऱ्या मोजीर लोकाहा मोजरी ठेरवूलो, गावाँम भानगुड्या नाँय वेरां देवूलो एहेंडो काम पोलीस पाटील, गाँवकारभारी ए गांवपांचाती सालायीकी के. आज ग्राम पांचात्या निंगूलासे लोक जातपांचात्या आन गावाँडायाहाँन मानीन चालताहा. गावाँमेऱ्या बेन आली मेऱ्या लोकाहाँ मारामारी, थेन-माट्या भानगोड, चोरी नुक्शान ठोगबाजी एहेंडी गोठीहींम आजबी गावाँ पोलीस पाटील गावाँमेऱ्या डायाहाँ सालाय लेहे. गांवापांचातींम गांवामेऱ्या वयस्कार वजनदार आन जाणकार लोक रेताहा. गावाँमेऱ्या भानगुड्या गावाँम मिटवीन गावाँहाँम सांती आन ओहोखुसाली वातावरण थोवूलो काम गांव पंच आन पोलीस पाटील केअताहा.

देहपाटीम देहवाली भिल समाजाआरी बिहरा समाजा लोकबी रेताहा. नंदूरबार झिला नवापुर तालुखांम देहवाली भिल समाजा गावाहाँम मावची आन कोकणी समाजबी रेहे. मोडा गावाहाँम तियाहाँ जुद्या आल्या रेत्याहा. उ.त. मावच्या हा आली, गावताहां आली. जिया तिया वेहवार जिया तिया समाजा पुरतों रेहे. पेन गावां कामा खातोर देहवाली भिलाहां आरी ते एकठा बोहताहा. काही थोडाक गावाहाँम आदिवासी कोटवाल समाजाबी थोडी वोहती हाय. ए लोक हुंपडे, सिबलें विणूलो काम कीन गावां गोरोज भागवूताहा. नंदूरबार तालुखांमबी देहवाली भिल समाजाआरी मावची आन कोकणी समाजा वोहती हाय. तेहेकींज थोडा गावाहॉम वोंजाराहाँ वोहतीबी हाय. अक्कलकुवो धडगांव आन तोलदा तालूखांम देहवाली भिल समाजा

गावाहाँम ढाणका, कोटला आन पावरा समाजा वोहती हाय. तेबी इया भागामेऱ्या लोक जिया तिया रूडी रिवाजापुरमाणे रीन बी हुके होवादे जिवताहा. बिहरा आदिवासी समाजा लोकाहाँआरी देहवाली भिलसमाजा लोक सुकमे रेताहा. इहींमेने कांही समाजाहाँम आपसी रोटी-बेटी वेहवारबी नाहाँ वेअतो तेबी गावाँ कारभारांम ए लोक एकमेकाल मिलीन चालताहा.

देहवाली भिल समाजांम आगलों बाठाही एकठे रेवूली रित आथी. याहाकी बाहको आन हाने मोडे पोयरें बाठे एकठे रे. आजबी काहींक गावाहाँम लोक एहेंकी एकठा रेताहा. पेन आजहाली वोराड वेयोंका पोयरा याहाकी बाहकासे जुदा रेताहा. पेन आपो मुल कुटबासे एकदोम जुदा नाहाँ रेता. याहाकीबाहाकोआरी संबध कायाम थोवताहा. देहवाली भिल समाजांम आदम्याहा सत्ता चालेहे तेबी थेयी हीन बी आदम्यांहा बोराबोर किंमत रेहे. बाकी कुटबाहाँम पोयरा जुदा खाताहा पेन बाहकाआरी एकठीज कामाँय केअताहा बाकी एकठी कामाँय कीन खेती पाकवीन वाटो हिसो लेताहा. आदिवासी देहवाली भिल समाजांम केहेंडोबी कुटबो रियो तेबी कोमेने थे माअही कोमेने आपो काम पुरों कीन आदम्याहॉन खेती कामांम मोदात केतेहे. तेहेकीज लाकुडफाटो आन खेतामेनें का जोंगलामेने भाजीपालो होदी लावूलों काम केतेहे. आदिवासी देहवाली थे-माहूँ कोमेने कामत केहेज पेन आदम्याहां आरी खेतीमेऱ्यो कामबी केहे. खेतामेने पोअणी, वाडणी आन मोलनी इया कामाहाँपे तियाल मोदात केहे.

नंदूरबार झिला आदिवासी देहवाली भिल समाजा लोक खेती केअताहा. आज खेतीआरी ते दुदाले जोनावारे पालीन दुहा धोंदो बी केताहा. खेतीम भाजीपालो उबजावीन भाजीपालो सेहराम वेचूलों कामबी ए लोक केअताहा. जियाहाँन खेती नाहाँ ते लोक सेहराहाँम जायन मेहनत-मोजरी केताहा. महाराष्ट्र आन गुजरातामेंने हाकरी कारखानाहाँम जास्ती लोक कामे जाताहा. बाकी मालदार लोकांहां खेतीम मजूर आन राखवाल तरिके काम केअताहा. जिया लोकाहां थोडी घोणी खेती हाय ते लोकबी आपो सोवताहा खेती कामे पारवायन सेहरामेऱ्या कोड्याकामाल नेता गुजराताम हेअडी वाडाँ कामे जाताहा. जोंगलापाही रेनारा लोक खेतीकाम पारवायन जंगलतोड आन लाकडाहाँ वाहतुकी काम केताहा. तेहेंकीज जोंगलापाही रेनारा लोक जोंगलामेनें टेंबरी पानें, मोद, चारो, हेंगलापाने टोलवीन वेचूलों काम केअताहा.

आजहाली इया भागामेऱ्या खेल लोकाहीं हारों सिक्सण लेदलो हाय. इया भागांम आश्रम साले हायस्कूलें आन कालेजेंबी खेल हाय. तिहिमें देहवाली भिल भायातूहूं पोयरे हिकतेहे. शिक्षण पारवायन पोयरा आन पोयऱ्या केंद्र सारकार, राज्य सारकार इयाहाँ हारा हारा खाताहाँम नोकऱ्यां केअते हे तेहेकीज इया भागामेऱ्या खाजगी संस्था, कंपन्या आन कारखाने इयाहॉमबी नोकऱ्या केअतेहे.

देहवाली भिल समाजांम वोराडा वेहवारबी इतर समाजाहाँसे वाहीक जुदोज हाय. इया समाजांम हुंडो नाहाँ. इया समाजांम पोयरा बाहको पोयरी बाहकाल पोयसा देहे तियाल देज आखतेहे. देज जास्तीम जास्ती तीन हाजारा हीनें सात हाजारालुग रेहे. हरेक गांवा देजा आकडो तिया गावाँ ठेरावा पुरमाणे रेहे.

पेयलो पोयरी पाल केतेहे, दुरने हारकी तापास काडतेहे आन पोयरी फुचां जातेहे. तियाल फुचमांगणी केराँ जातेहे एहेंकी आखतेहे. आगलें फोकोत पोयरील डायें वेराँ जाय. डायाहाँन पोयरी पोटी एटले पोयराल पोयरी पोटीज एहेंकी मानाँय पेन आज हाली पोयराल पोयरी देखावतेहे आन आगाडी होमो वेहवार बिगडां नाँय जोजे इया खातोर बेन्याहाँ सातसुर्चा काय हाय तों फुचतेहे. पोयरील पोयरो पोटेहेका ती राजी हाय का एहेंकी फुचतेहे. पोयरील पोयरो पोट्यो, ती राजी वेअयी आन पोयराल बी पोयरी पोटी हाती पोयरी आन पोयरा होवल्या डाया बोहीन देज केअताहा. पोयरा बाहाका एपती पुरमाणे गांवाडाँया देजाआरी पांगबात बी ठेरवूताहा. साकरपुडो केरां खातोर पोयरी गावा ऐसल्या लोकाहाँन हाकोर नेत गुल लावीन, वाटीन खुस केराँ पोडेहे. इयाल पांगवात आखतेहे. साकरपुडा दिहीज पेयली (हानी) पांगवात दाँ पोडेहे. बेन पांगवाती ही ठेराव वेयोत बिहरी (मोडी) पांगवात देज केरूला दिही नेत वोराडा एक दिही आगले पोयरी एसल्या लोकाहाँन देतेहे. पांगवात किदिही देवूलो इ साकरपुडा दिही नेत देज केरूला दिही, वोराडा दिहीबी नेक्की केतेहे केतेहे. पोयरी बाहको देजा पोयसाहाँ पोयरील होना, चांदी सामान ली देहे नेत तियार की देहे. इं रिते पोयरी बाहको पोयरा बाहकापेने देजा पोयसा लीन तियाज पोयसाहां होना चांदी सामान लीन पोयरीलूंज देहे. तियापे पोयरीज हाक रेहे.

पोयरी बाहको पोयरा बाहकापेने देजा पोयसा लीन.पोयरी देहे तिया खातोर पोयरी वेची खादी एहेंकी आखूली रीत हाय. देहवाली भिल समाजा वोराडाहाँम बेनीहोवे (पोयरा आन पोयरी कोओबी) मांडवो पोडेहे. वोराडा एकदिही आगूधार

जोंगलाम काकोड लाँ जातेहे. काकोड लावीन काकडा लाकडाहाँ मांडोव बोणांवीन तियावे जांबी डालखें टाकतेहे. देहवाली भिल भायताहाँ वोराडावाजा होगी गोठ खूब लांबी-चौडी हाय. तिहिमेंने बाठ्याज गोठ्या इया जाराहा एक लेखांम नाँय देता आवे, पेन मुद्दा गोठ्यात लिखाँज पोडो एहेंड्या हाय.

दिही ठेरवालो वेरी तिदिही पोयरा एसल्ये पोयरी गावाँम वोराड्ये जातेहे. तियाल वोल्ली (वोडली) लाँ जातेहे एहेंकी आखतेहें. आगला लोक गाडें आन गाडल्या जुपीन वोराड्या जाय. आजहाली लोक जिपगाड्या, मेटाडोर आन मालट्रक पाडे कीन वोराड्याहाँन ली जाताहा. बाकी लोक एस्टीमबी जाताहा. वोराड्ये गावाँबारे एकदा मोडा चाडा तुले उतूतेहे आन तिहिने नाचते-कुदते जाइन वोल्ली को ली जातेहे. वोराडॉम, मांडवो ठोकूलो, जोडोली जावूलों, इअदो बोदलूलों, सेडा हेंगडूलों, पाटलो पूंजूलों, उंबरे पाडूलों आन हेंगोल पूंजूलों एहेंडा विधी केतेहे आन हेंगोल पूंजूलो विधी पुरो वेयोका वोवडील गाडाँम अगर गाडलीम टाकीन वाटे लागवूतेहे.

देहवाली भिल गावाँहाँ वोराड्याहाँन उतुला खातोर का थांबुला खातोर जागो नाहों रेतो. आदिवासी गावाँहाम मंगल कार्यालयासारके ठिकाणें नाहाँ रेते तिहिंमे तियाहाँन एकदा मोडा चाडा थुले थांबा पोडेहे. वोराड्याहाँन वोवडा बाहको आगलो मांडोबी नाँय खावाडे. गाँवचा माँहाँय जियातिया कोअनें खाईन वोराड्यो निंगूलो एहेंकी रेहलों, पेन सिक्सणाकी आजहाली बाद्याज गोठ्या बोदलाय गियाहा. वोल्ला बाहको वोराड्याहाँन खावाडाँ हिदों ली लेहे आन वोल्ली गाँवाम जिहीं वोराड्ये थांबतेहे तिही रांदीन आरी आल्ला वोराड्याहाँन खावाडेहे. पेयलो वोल्ली बाहको बी केडाल मांडो नाँय खावाडे पेन आजहाली वोल्ली बाहको हारो हुदरूलो रियोत तिया होवल्या वोराड्याहाँन आन जात-जोमातील मांडो खावाडेहे. वोल्ली बाहको हारो हूदरूलो आन समजदार रियो नेत तियाल सात देनारा हारा जातूला रियाता. वोल्ला इसल्या वोराड्याहाँन थांबाखातोर ग्राम पंचायत ऑफिस नेत सालायी पोंगाम थांबूली वेवस्ता केअते हे.

देहवाली भिलाहाँ वोराडाँम टोलगे वाजीन नाचुली कुदूली घूमरेहे. वोराडॉम बेनी होवल्या लोक टोलगावालाहाँन निमते देताहा. वोराडाहाँ रिंगा चालू रेताहा तिया टेमॉल मांडवांम टोलगे वाजीन लोक नाचताहा. हानां पोयराहीनेंत डायें माहेंसुद वोराडाँम हुचीम नाचतेहे. जुवान पोयरा आन जुवान पोयऱ्या टोलगुऱ्याहाँ सोमकी जोडें पोडीन नाचतेहें. नाचतां नाचतां पोयऱ्या गितें आखत्याहा. टोलगावाला आरी चांजीवालो रेहे आन तियाहाँ आरी मोराली सिबलीवाली बी सिबली नाचावेहे. वोल्ली गावाँमेऱ्यो वोराडा वेहवार एकाज दिहाँम उरकी जाही पेन बिहरे दिही वोल्लो गावाँम तिया कोऱ्या मांडवाँम नाचूलो कुदूलो कार्यक्रम रेहे. बिहरे दिही वोल्ली इसला लोक वोल्ला मांडवांम इअदो उतावाँ आवताहा. तिया टेमाल वोल्ला कोअने मांडवांम नाचूली कुदूली खूबूज धूम रेहे. इअदों उतावाँ आगला बेनी होवल्या लोक एकठा वीन मांडवाँम जोडें पोडीन नाचताहा. नाचनाराहाँ आरी वोल्लो आन वोल्लीबी जोड तीन नाचतेहें.

आगला जुना टेमाँम आणों ली जावूली रित आथी. इअदों उतावीन वोल्ली इसला लोक वापिस जाहला आन पाच दिहाँम वोल्ली पोयरील लाँ आवतला. आवनारा लोक वोल्ली पोयरी कुटबा मेनेज रेहला. नोव दिहाँम वोल्ला कुटबा लोक वोल्ली को आणो लाँ जाहला. बेनी होवने आणें वी गियेंक वोराडा वेहवार पारवातलो. आजहाली आणा रीत बोंद गियीही.

देहवाली भिल समाज ओ कुदरतील माननारो आन तियी पूजा केअनारो समाज हाय. तियाहाँ देवाहाँपुरमाणेंज वोल्ये, चाडें, डोगा, गोड इयाहांबी पूंज्या केहे. तिहिंमे, देहवाली भिलाहां वोराड काकडा चाडा पूंजीकी सुरू वेहे. वोल्लाल पिपला पानाँम लीन इअदों लागवूतेहे. तेहेंकीज, निमतें दाँ आंबापाने आन आंबा तोरें इयाहाँ वापोर केअतेहे. देहवाली भिलाहाँ वोराडाँम जांबी उंबरो, हेंगलो इयाहाँबी पूँज्यावेहे.

देहवाली भिल समाजांम मोयाता विधी आन तिजायोंबी इत्तर समाजा लोकाहाँसे जाराक जुदोंज रेहे.

माहूँ डायों वीन अगर बिमारीकी मोयात वेयोंत तुरावालाहाँन हादतेहे इं पेयलोंबी लेखाय गियोहो. तुरा आवाजाकी लोक होमजी जाताहा का अमूक गावाँम मोयात वेयोंहो. तूरावालाहाँन हादूला पेयलो पोंगापाहल्या लोकाहाँन केडों गोंमाँयो इया माहती देतेहे. रोडूलों उनाँयन गावाँमेऱ्या लोक टोलवाताहा. गावाँमेऱ्या लोक आन जात जोमात पेयला मोयात वेअला माहाँ सेवटूलों दरसन लाँ आवताहाँ. परतेक कुटबामेऱ्यों एकतेबी माहूँ मोयाताको आवीन फिरी जाही. गावामेऱ्ये आन आहल्ये-पाहल्ये डायें माहीं मोयात कुटबामेऱ्या रोड-बोंबल केनारा माअहाँन होमजावतेहे. सांती राखा आन तियारी केराँ आन जातूलाहाँन नेरोपदाँ आखतेहे. हारों गाँव रियोंत तिदिही लोक कामे काजेबी नाहाँ जाता. गावाँमेऱ्या बाठा कुटबामेऱ्या

लोक मोयाता को आवीन मोयात विधील मोदात केराँ पोंगाआगाडी केअली फातारीपे रुप्यो/आठआने थोवताहा. गावाँमेऱ्ये थे-माहीं मोयाता रांदणा खातोर चोखा आन खारों-मिरचो ली आवीन मोयाता को टोलवूतेहे. गावाँमेरी एकरोंडे थे मोयाता मांडो रांदेहे. तियील हारवाणीं आखतेहे. तियील मोदांत केनारो गाँवामेऱ्यो आदमी रेहे तियाल हारवाण आखतेहें. ते बेनी मिलीन मोयाता रांदोण - पायाँ तियारी केअतेहे. मोयाता, कोमेऱ्यों जोंबी सामान वेरी तो पोंगा आगल्या पाहापे लावीन थोवतेहें. तिहिंमे तिया पोतडें, बासने बाह्रोंज आवेहे. रांदोणपायाँ तियारी वी गियीका मोयात माँहाँल उंगावतेहे आन तियाल नोवे पोतडें पोवी देतेहे.

देहवाली भिलाहाँम मोयात माहाँ कुडी खाटलाप ली जातेहे. तिया खातोर मोयात माहाँल उंगावीन, तिया खाटलो तियार केअतेहे. माहाँणांम तियाल दाँ खातोर दाणाँ मांडो आन तिया सामान लीन थोडाक लोक आगाडी चालताहा तियाहाँ आरी तुरावाला चालताहा चार-चारजाँ आरग्यें-पारग्यें खाटलो उसलूताहा. तियाहाँ फासला जातीजोमाती मेनें आन गावाँमेऱ्या लोक चालताहा. मोयाडांम जाती बोखोत आगला लोक बोडकाला नाँय जाय, मुनकापे टुवाल रूंबाल नेत फाल्यो मुनकापे टाकीन चाले. मोयाडाँम उगडे मनके नाँय जावूलो एहेंडी रीत आथी. पेन आज हाली बाठा लोक इ रित नाहाँ वाजतां.

गावाँबारे हिवापे विहाँवाँ ठिकाण रेहे. तिही माहण्याल उतावतेहे. तिहीबी कायक विधी कीन पाया बोरलीन माहण्या खाटलों उसलू तेहे. कुटुंबामेऱ्ये आन गावाँमेऱ्या भेयाबा इहीं विहाँवा ही लुग आवतेहे आन तिहिंने गावांम फिरी आवतेहे. इहीने फोकोत आदमी माटकों लीन माहणांम जाताहा.

देहवाली भिलाहांम केडाल डाटूलों आन केडाल डागे देवूलो इया नियम हाय. पेन आमी डागे दाँ लाकडाहां ओडचोन एटले लोक माहण्यांल डाटताहा. इया बारांम देहवाली भिलाहां एहेंडी बी एक मान्यता हाय का देहवाली भिल ए (खेती केअनारा) कुणबी हाय आन कुणब्या कुडी इ कादवामूँज मिली जा जोजवे ती बाणाँ नाँय जोजवे एहेंकीबी बाकी लोक मानताहा. माहाण्या डाटूलों का डागे देवूलो इं गावाँमेऱ्या डाया लोक मोयाता कुटबामेऱ्या लोकाहाँन फुचीन ठेरवूताहा. मोयात माहाँल डागे देवूलो रियो आन लाकडें मिळे सारकें रिमेंत सावाँमेऱ्या लोक एकेक को ने लाकडे टोलवीन माहण्यांल ली जाताहा. माहाण्याल जेवाबीन लाकडे रेचीन माहकाल हूल देतेहे. तिया डाटूलों रियोंत उंडो खाडो खोदीन तिहिमें मुरदों थोवीन तियाल जेवावींन खाडांम कादू वाजीन उळेने काटें थोवीन तिया उपेने डोगडाहाँ माहाँण हेचतेहे. माहाणांम मोयातांम आह्ले बाह्ले माही माहाँण हेचा एकेक डोगडो मुनकापे थोवीन ली आवतेहे.

माहणांम माहकों उताव तेहें. ताहाँ तियाल ओजा आगलो लोक तियावे चोखा आँन पोयसा टाकताहा. मूरदाल खाडांम उतावतेहे ताहाँबी लोक तियावे कादू वालूला आगला चोखा आन पोयसा टाकताहा. मोयात माहाँल को ने ली निंगतेहे. तिहिंनेज तियाले चोखा आन पोयसा टाकूले रीत देहवाली भिलाहाँम हाय. विहाँवाही डाग ये माहींबी तियावे पोयसा आन चोखा टाकतेहे. इं रिते माहाण्याल ओजी बूजीन लोक खाडी जाताहा आन उंगी लीन बाठा लोक एक जागे बोहीन माहाण्यानावें होरा साक्नव्या वाडीन को आवताहा. तिजायोंका दिही पाँय किदिही केरूलो इंबी पंच लोक कुटबामेऱ्या लोकाहाँन इयी बैठकीम फुची लेताहा.

आदमी मोयात माहाँळ ओजी बुजीन उंगीन तिया नावें साकव्या पाडताहा. तियाज टेमाल थे माहींबी खाडी आवीन उंगीन माहण्याल पाँय देतेहे. बाह्रा विधी पुरा कीन लोक को आवीन को ताजों पाँय पोयन मांडो रोदीन खाताहा. माहणांमेऱ्या बाठो विधी पारवायन लोक को फिरी आला सावाम गावांम केडों मांडो रांदीन खातों नाहाँ.

केह्लाबी माँहाळ माहणांम तिया जात जोमाती पाहीज पुरतेहे. तियाल जाती जोमाती पाही नाँय ओज्योंत (तिमाहाँसे दूर ओज्योत) तों जात होदां रोडतों फिरे हे एहेंकी लोक मानताहा. जोन्मो वीन अगर थोडाज दिहाँम मोय गेयला हाना पोयराहाँन गावाँबारे एगी ही वारी वनारी पुरतेहे. आन तिया माहणाँपे चोय बोणांवतेहे. कोडला माहाँल गावाँबारे एकहोवोंज पुरतेहें. डेहीहोवता मोयात वेऊली थे माहाँल डागे देतेहे. तियाल डाटमोंत तिया चुडयाल बोणेंहे एहेंकी लोक मानताहा.

बाकी लोक मोयात वीन बारा दिहांम तिजायों केताहा. जिया लोकाहांन बारा दिहाँम जियाहां आवोक नाहां रेती ते लोक बारा दिहांम खाआ तुबताहां आन आवकुती पुरमाणे एका वोराहांम तिजडायों केअताहा. तिजायांम कुकडी उंगावूलो साबी काडूलों एहेंडा विधी रेताहा. ए विधी पुरा कीन लोक मोयाता कुटबामेऱ्या लोकाहांआरी माहणांम जाताहा. तिया माहणा अगर जागा जागापे एक वोंगली बोणांवीन तिही माहाण्याल जेवावतेहे आन पोंगली विचकावी टाकतेहे. पाँया माना खावूला

बासने फोडी टाकतेहे. माहाणांमेऱ्या विधी पुरा कीन लोक मोयाता को आवताहा. को मोयाता कुटबामेऱ्या मुख्य माहाँल उबों कीन लोक तिमाल पोयसा आन फाडो पोतडी मिलताहा. मिलती पोयसाहाँ विलावार पंचलोक तिजाया खोरचा खातूरूज कीन उगरूला पोयसा धोण्याल देताहा. मिलती मेऱ्यो लोको कवडों धोणी कुटबामेऱ्या आंन जाती जोमातीमेऱ्या आहाँन देहे. मिलनी एटले मोयाता कोमेऱ्या लोकाहाँन समाजा मोदात रेहे.

देहवाली भिल समाजांम वोराड मोयात आन तिजायों इयाहाँ खूब विधी रेताहा. तिहिमें खूब बारीक बारीक गोठ्या रेत्याहा. ए बाठा विधी आन रूडीरिवाज देहवाली भिलाहाँन तियाहाँ मोडा देव राजो पांठो आन विनोदेव इयाही देखावला हाय एहेंकी ए लोक मानताहा.

जे याँही वीज पोडीन चाडापेने टुटीपोडीन पायाँम बुजीन हापडा चावलाकी मोअतेहे विधीबी वाअतेहे नेच कोंबाम मोअतेहे तिया लोकाहां मोयाता विधीबी वाअतेहे सारकोज रेहे. पेन तिया लोकाहां तिजायों नाहाँ केअते तियाहाँ खांब थोवतेहे. ओत वीन एका वोराहांकी लाकडा नेत डोगडा खांब काराडगेरी लोकाहाँपे बोणांवी भागतेहे. तियावे मोयात माहाँ मूर्तो कोरवूतेहे. तिया मूनकापे चांदसूऱ्योबी कोरवूतेहे आन तो माँहू केहेंकी मोनयोहों तोंबी देखावतेहे. उ.त. हाकडा चावला याहाँ खांबाले हापडा चित्रोंबी कोरवूतेहे. खांब ओवूला एदिही होवऱ्यो भोगोत आन पावरीवाजाळ लीन माहूँ मोयों वेरी तिया जागापे जाईन तिया जीव थोवी लावतेहे. तो जीव एक जागे थोबवीन खांब थोवतेहे. खांब थोवूला टेमाल जात कुटबा आन गावांमेऱ्या बाठा लोक टोलवाताहा. इया खांबाल लोक देव मानींन खांबुल्यो देव आखतेहे. खांबूल्या देवाल गाडांम टाकीन गावाँबारे खांबाहाँ जागे थोबतेहे. बाठा कुटबामेऱ्या जाती जोमाती लोक एक जागे टोलवाताहा. भोगोत आन होवऱ्यो विधी कीन खांब उबो कीन तियाल पूंजताहा. आन तियाहाँ फाचलाने मोयाता कुटबामेऱ्या आन जाती जोमाती लोक खांबूला देवाल पूँजताहा. लोक तियाल फुलहार मालीन तियाहीं आगरबोत्या लागवीन नाराल्यो ठोकताहा आन दुहदा साक पाडताहा. खांबूल्या देवा बाठा विधी पुरा कीन मोयाता कुटबा लोक जाती जोमातील आन गावाँमेऱ्या लोकाहाँन भांडारो देताहा. खांब थोवूला टेमाल गावाँमेऱ्या जवान पोयऱ्या आन डायें थे-माहींबी खांबूल्या देवा गितें गावतेहे. इया खांबूल्या देवा खेल गितें देहवाली भिली भास्यांम हाय. इया गिताहाँम एहेंकी देखावलो माहूँ हाय का जिया याहाँल अचानक मोत आवेहे तो देवरूप बोणीं जाही. तो सोती माहूँ मानाहीं लोक तियाळ देवरूप मानीन तिया खांब थोवताहा. मोयात माहाँ कुटबा लोक वोराहाल सोणांसारादापे खांबा पूंज्या केराँ जाताहा.

जोन्मों आन मोत इयी बेन गोठीहींन देहवाली भिल समाज खूब किंमत देहे. एगाहा माहाँ कोमने जर एगोहों माहूँ मोयात वेअलों रियोंत तिया दिहींपाँय वेअया सावाय तिया कोअमे वोराडवाजों नाहा वी सेकतो. जी को एगदों माहूँ मोयात वेअलो रेहेबे ती को ओलीपे गेर नाहाँ नाचती आन दिवालीपे सोंगाडयेंबी नाहाँ नाचते. एका गावाँम मोयात आन एका गावाँम वोराड रियोंत वोराडामेंने मोयातांम नाहाँ जावातो आन मोयातामेनें वोराडांम नाहाँ जावातों. एका गावाँम एकाज दिहा दिही वोराड आन तिजायों आरीज नाहाँ रेतों आन रियोंत वोराडामेंने तिजायाँम नाहाँ जावातों आन तिजायामेऱ्या लोकाहाँन वोराडाँम नाहाँ जावातों. एगदा कुटबा वोराडवाजांम नाँय जावानयोंत चाले पेन मोयाहूनांम आन तिजायाँम जाँज जोजवे एहेंकी बाठा लोकाहाँ एक विचार उनायाँ मिलेहे. ओ दिही बाठाहाँन चुकतो नाहाँ तियाखातोर मोयापे नाँय जावायों तेबी तिजायापे तेबी जाँ जोजवे एहेंकी बाठाज लोकाहाँ आखूलों पोडेहे. मोतमोरोण तिजायों इहींमे देहवाली समाजा एक होप रेहे. एहेंडा टेमाल लोक दुस्माना कोओबी मोदात केराँ उबा री जाताहा.

देहवाली भिल समाजाँम ओली मोयनाँम वोराड आन तिजायों नाहाँ केअते. ओली मोयनों निंगी जायन लोक वोराडें आन तिजायें केअताहा.

इया लेखांम आपूही इहींलुग देहवाली भिल समाजा जीवनवेहवार, रूडी रिवाज इया माहती लेदी. आमी इहीने तियाहा देहवाली भास्या होवे वोलूली काय होरकोत नाहा.

देहवाली भास्या इ केल्ला भागांमेऱ्या केल्ला लोक गोगताहा आन तियील देहवाली काहा आखतेहे इया माहती आपोही देहवाली ढोल मासिका बेन अंकाहाँम लेदी. तेहेंकीज इ भास्या केहेंडी हाय इया बी आपोही थोडीक माहती लेदी. पेन आजीबी देहवाली भास्याबारांम जाँय एहेंड्या खेल गोठ्या हाय तिंयीही इहीं थोडीक माहती लिखूलो विचार हाय.

नोवा नंदूरबार झिलामेऱ्या तोपती बेनी किनाराहापेऱ्या तोलदा तालुखाहीने गुजराता सुरत झिला निझर आन

उच्छल तालुखाहाँ सापाट भाग इ जुनी देहपाटी. तोपताडूँ हातपुड्या कोरसीलने नोवापुर तालुखा नोवागावाँहीलुग डांगा बाजूल ओ भाग आवेहे. इया भागाम वळवी, वसावे, पाडवी, नाईक आन गावीत कुलवाला ऐ देहवाली भिल भायात रेताहा इंबी आपोही वेअयो. देहपाटी दिही बुडता गुजराता सुरत झिलो, दिही उगतां सायदा तालुखो, तोपताडूँ हातपुड्यो आन तिया तिमेरे मध्यप्रदेशा झाबुओ झिलो आन गुजराता बोडूदा झिला थोडोक भाग आवेहे. डांगा बाजूल साक्री आन नवापुर तालुखा मावचार पाटी आन कोकणी वोहती आवेहे.

इया भागाम रेनारा देहवाली भिल भायात ए इया भागांम रेनारा नाँय वेरा जोजवे, एहेंकी तियाहां एकंदर जीवन वेहवारामेनें होमजाही. ए लोक आदिवासी कोकणी, मावची आन बोअड्या भिल इयाहाँ आरीबी मेल नाहाँ खाता. इयाहां कुलें बिहरा भिल का कोकणी समाजांम नाहा. इयाहाँम पवार, ठाकरे, सोनवणे, बागुल एहेंडे कुलें अजिबात नाहाँ. उलटे आदिवासी कोकणी आन मावची समाजामेऱ्या लोकाही इयाहाँपेने पाडवी, वळवी, गावीत कुलें लेदेहे. राउत, बोरसे, ठिंगळे, कुंवर इं मावच्याहा कुलेंबी इयाहाँम नाहाँ. वळवी, वसावे, पाडवी, नाईक, गावीत आन प्रधान इया आगाडी एकबी बिहरो कुल इयाहाँम आपनेहे सापडूतो नाहाँ.

पेन पालवी, कलवी, गमेती एहेंडा कुल लागवूनारा भिल राजस्थानांम हाय.

इयाहाँ जे कुलें हाय तियाहाँ बारांम केल्लातेबी एका विद्वानाँय एहेंकी पुडी सोडली हायका महाराण प्रताप आन मोगल सेना इयाहाँ हल्दीघाटीमंजी लोडाय वेअली तियीपेनें इ कुलाहाँ नावे पोडलें हाय. उ.त. इयी लोडायीमं जियाहाँ खूब वाहवा वेअयी ते वाहवा एटले वसावा. जियाही दुसमानां पाडाव केअयो ते पाडवी. लोडायींम जे नाँय जातां वोटने वोली आल्ला ते वळवी.आन लोडाईल जाँखातोर गावाँमेने निंग्याज नाहा ते गावीत !

खेरो होदां जायत इ एक पुडी हाय आन इयाल इतिहासाँम केल्लोज आधार नाहां. काही जाण लोकाहीं इया कुलाहां एहेंकी बी इतिहास दे दोहो. उ.त. पाडवी एटले पहाडवीर. वसावा एटले वोहती केरॉं आल्ला लोक. (वसवा आवेला). वळवी एटले आसा भिला 'वल' संस्थाना रेनारा. (वलका रहनेवाला). गावीत एटले गाव प्रमुख. नाईक एटले गांव कोतवाली कामे केनारा.

इयाल बी इतिहास मोडो आधार नाहां पेन इ वार बोराबोर जे हाचवाही.

देहवाली भिलाहां देहवाली

भास्याइज तियाहा इतिहास देखावेहे. इयी भास्याम सिंधी भास्यामेने सोबदा आवताहा.

मराठी	सिंधी	देहवाली
अंगठा	आंगठो	आंगठो
मुर्दा	मुरदों	मुरदों
कोंबडा	कुक्कड	कुकडो
पहार	पारायी	पाराय
विळा	दातो	दातलो
कसाई	कासाई	कासाय

इतिहासाम एहेंकी लिखलों हायका खुबजुना वाडाँ भिल ए पश्चिम हिंदूस्थाना राज्यकर्ता आथा एटले, पेयली इ एक खूब मोडी जोमात वेराँ जोजवे आन बाठा भिल भायात एक जागे रेता वेरीं. पेन हाजार - बाराहोव वोराहा आगला इया भागांम देसा बोरेनें मुसलमानाहां हमला विया तिहिमें इया लोकाहाँन टोल्याकीन जेहें तेहें पाहाडाहाँ भागाम वाटाय जाँ पोड्यों वेरी. तिहिंमे आज आपनेहे राजस्थानाही नेंत माहाराष्ट्राहीं लुगखेल भिली भास्या देखात्याहा. पेनबाठी भिली हींम थोडा थोडा फेरकाकी सारकाज सोबदा आवतां देखाताहा.

खेरों होदेत भिली भास्यापे पेयलो प्रभाव संस्कृत भास्या हाय. भिली भाषांम संस्कृत भास्यामेन्या बी खेल सोबदा आल्ला हाय. इ गोठ भिली भास्या गोगनाराहाँन मालूम नाहां. उ.त.

संस्कृत	भिली	मराठी
नाडी	नाडी	नाडी
नख	नोंख	नख
मुख	मुख	मुख
जाल	जाल	जाळे
सूरा	होरो	दारू
मंडल	मोंडलो	मंडळ, वर्तुळ
अमावस्या	आमास	अमावस्या

संस्कृता बाकी सोबदा जेहेंकीन तेहेंकी आन बाकी थोडाक बोदलायन आवताहा. इहींपेने आपनेहे बेन अंदाज केअतां आवताहा, के एकता संस्कृत भास्या गोगनारा लोकाहां आरी नेत तियाहांपाही खूब दिही लुग ऐलोक रिया वेरी नायतां भिली भास्याबी संस्कृत भास्या पेनेंज बोणली वेरी.

भिली भास्यामेने बाकी सोबदा संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश एहेंकी प्रवास केअता केअता आज्या रूपांम आला वेरी एहेंकीबी हाचवाही.

देहवाली भिली भास्यांम जिप्सी भास्याहामेन्या सोबदा आल्ला हाय इ एक नोवाय गोठ हाय. उ.त.

जिप्सी	देहवाली	मराठी
चिरिक्ले	चिरखुले	चिमण्या
मुई	मुँय	तोंड
पारो	पारो	वजन, भार, वारे

देहवाली भास्याम सिंधी सोबदा थोडाज आवताहा. देहवाली भास्याम सिंधी पुरमाणे राजस्थानी सोबदाबी आवताहा. उ.त.

राजस्थानी	देहवाली	मराठी
उंडा	उंडो	खोल
पाघडी	पागडी	पागडी
राती	राती	लाल

पाघरा	पादरा	सरळ
चालतां	चालतां	चालतांना
बणियो	बोण्यो	बनला
जेहडा	जेहंडा	जसा
मोपे	माँ आपे	माझ्यावर
भिल्यो	भिल्यो	भेटला

सिंधी देख राजस्थानी भास्या सोबदा जास्ती आवताहा. होव देहवाली सोबदाहॉम विही राजस्थानी सोबदा रेताहा. तेहेंकीज देहवाली भास्याम गुजराती सोबदाबी आवता देखाताहा. उ.त.

गुजराती	**देहवाली**	**मराठी**
लागवग	लागवोग	वशिला
मोकली	मोकली	पाठविली
खानगी	खानगी	खासगी
एकठा	एकठा	एकत्र
बमणो	बोमणो	दाम दुप्पट
ठपको	ठोपको	ठपका

हाजारूं गुजराती सोबदा देहवाली भिली भास्याम आवताहा. देहवाली भास्या होव सोबदाहॉम तीस/चालीस सोबदा गुजराती आवताहा. इहींपेन एहेंकी देखाही का देहवाली लोकाहां सिंध, राजस्थान आन गुजरात एहेंकी प्रवास वेअलो हाय. गुजरातांम जास्तीटेम रिया एटले देहवाली भास्यापे गुजराती जाहको परिणाम हाय. आपनेहे एहेंकीबी अंदाज केअतां आवेहे के जी मूल भास्यामेने सिंधी, राजस्थानी आन गुजराती ए भास्या बोण्याहा तियीज भास्येमेने भिलीबी बोणी वेरी. तिहिमें बाठी भिलीहींम आन देहवाली भिली भास्यांमबी सिंधी, राजस्थानी आन गुजराती सारका सोबदा आवताहा.

देहवाली भिली भास्यांम सिंहली भास्यामेऱ्या सोबदाबी आवताहा. उ.त.

सिंहली	**देहवाली**	**मराठी**
लुनू	नोहू	लसूण
हिंल	हीं	थंडी
इखली	उखली	उखळ
हिबीली	सिबली	टोपली

इयापेने आपोही काय होमजुलो? आपो देहवाली भायात श्रीलंकाम गिया वेरी एहेंकी होमजूलो का जिप्सी लोक इयाहां आरी रेहला एहेंकी होमजुलो? का आपो देहवाली लोकबी जिप्सी लोकाहाँ आरी गावाहाँ गावाहाँ आन देसाहाँ, देसाहाँ फिरतला एहेंकी मानूलो?

इयी भास्याहा पुरमाणेंज देहवाली भिल भायातूहूँपाही रेनारा माडिया, गोंड, खोड, वारली, डांगी, पावरा, नोयरा, राठवा इयाहां भास्याहाँमेनें सोबदाबी देहवाली भास्यांम आवताहा.

तेहेंकीज शक, हूण, कुशाण, चालुक्य आन शिलाहार इयाहाँ जे भास्या वेरी तियी भास्याहाँमेऱ्या सोबदाबी आपो देहवालींम वेरां जोजवे, पेन ते केल्ला हाय इं आपो ओअखी नाहाँ सेकता.

आमी देहवाली भास्या बारांम जे काम खास गोठ्या हाय तियीही माहती लेवूलों बी जुरूल्योंज हाय.

१) देहवाली भास्या हिकूलो आन गोगूलो सोपों हाय पेन लिखूलो आन लिखीन वाचूलों कोठीण हाय.

२) देहवाली भास्यांम लिखती वेले देवनागरी बाराखडी आफुरी पोडेहे एहेंकी होमजाही. देहवाली भास्या इं माराठी देख हिन्दील पाही पोडेहे तियाकेअतां माराठी आन हिन्दी बाराखडी एखटी कीन ताहाँ देहवालींम लिखाँ पोडेहे.

३) देहवाली भास्या एकखास व्यानांम थोवूली गोठ एहेंडी हायका सोबदा उचारण बोदलायोंका तिया ओर्थो

बोदलाय जाही. उ.त. चाडी इया सोबदा आर्थो माराठींम चड्डी एहेंडो वेहे पेन तिया उच्चारणांम आपोही आगलाऱ्या-फाचलाऱ्या अक्सरापे जोरेदीन बदल केयोत तिया सोबदा आर्थो जंगला-(झाडी) एहेंडो वेहे. गोदडी एटले माराठीम वाकळ. पेन तिया सोबदा जर उच्चारणांम फेरोक वेयोत माराठीम 'गाढवीण' एहेंकी आर्थो वेहे. ओ आर्था फेरोक देखावाँ खातोर काय केरूलो आन केल्ले चिन्ने वापरूले ओ खेरो प्रश्नहाय.

४) देहवाली भास्याल माराठीम अनूनासिक बहूला भास्या आखतेहे. एटले इयी भास्यांम नाकाँम उच्चारण केरूला सोबदा जाहका आवताहां. तियाखातोर सोबदाहाँपे हाने-मोडें अनूस्वार टिंबे दाँ पोडतेहे. इहींमे विलांटी मात्रा वाला सोबदा हाँपे जे टिंबे दाँ पोडतेहे तियाहाँन हाना अनूस्वार आखतेहे. अकार, आकार आन उकार वाला सोबदाहाँपे जे टिंबे दाँ पोडतेहे तियाहाँन मोडा अनूस्वार आखेतेहें. आन हिन्दी मेऱ्या माँ सारको उच्चारण आवनारा सोबदाहाँपे जो चिन्नो दाँ पोडेहे तियाल चंद्र बिंदी अनूस्वार आखतेहे. इहींमे माराठी नोवा व्याकरणांम बाकी अनूस्वार बंद वेअला हाय तेबी देहवालीम लिखती वेले ते लाँ पोडताहा. माराठीम चंद्रबिंदी चिन्नों नाहाँ तोंबी देहवालींम लिखतीवेले तों लाँ पोडेहे.

आमी व्याकरणा हिचाबाकी देहवाली भास्या जे काय खास गोठ्या हाय ते वेरूली बी जुरुली हाय.

१) देहवाली भिली भास्यांम ळ वेंजन नाहाँ आवतों तिया जागापे ल आवेहे. उ.त.

मराठी	**देहवाली**
शाळा	सालाय
फळा	फोलो
काळा	कालो
वळ	वोल

२) इयी भास्यांम मूल क्रियापदाल उलों प्रत्यय लागवीन मुल क्रियापद बोणेहे जेहेंकी.

जाँ - जावूलों
खाँ - खावूलों
रोवाँ - रोवूलों
आवाँ - आवूलों

३) इयी भास्यांम आ, इ, उ, ए, ओ, ए स्वर हाय पेन अै, अौ आन अं नाहां तियाहाँ बोदलें आय, आऊ, आन आम एहेंकी लिखाँ पोडेहे.

४) देहवाली भास्याम ळ नाहां आवतो इं आपोही पेयलोंज वेअयों. इहींमे ण आन ढ वापोरबी खुब कोमी हाय.

५) खोलची देहवाली आन मेवासी देहवाली ए देहवाली भास्या बेन प्रकार हाय. तिहिमेंने मेवासी देहवालींम आदरार्थी बहूवचन हाय पेन खोलची देहवालींम आदरार्थी बहूवचन नाहाँ.

६) देहवाली भास्यांम हाय (आहे) इं क्रियापद हाय. तों हिन्दीमेऱ्या है इया क्रियापदा अपभ्रंश रूप हाय. तेहेंकीज आँय इं पुरूषवाचक सर्वनाम मै इया हिन्दी पुरुष वाचक सर्वनामां अपभ्रंश रूप हाय. माँय, माँयू (माराठीम मी मला) इया सोबदा रूपें हाय.

७) राजस्थानी भास्यामेनें वा (माराठी-ती, हिन्दी (स्त्री)-वह) आन रा (मराठी-रे) इयाहा स्त्री लिंगी आन पुल्लिंगी संबोधनाखातोर वापोर वेहे जेहेंकी :-

काय केअती ही वा? (काय करतेस ग?)
काय खातोहो रा? (काय खातोस रे?)

८) माराठी, हिन्दी, गुजराती सोबदा देहवाली भिलींम आवती वोखोत तियाहाँम एठा देखावला पुरमाणे बदल वेहे : (मराठी-देहवाली)
ह जागे अ आवेहे. उ.त.

मराठी	देहवाली
हात	आथ

स जागापे ह आवेहे. उ.त.

सात	हात
साळ	हाल
साला	हालोहो

घ जागापे क आवेहे.

घर	कों
घरी	को
घाट	काट
घुंगरू	कुगरो

य जागापे ग आवेहे.

पाय	पाग

ळ जागापे ल आवेहे.

मराठी	देहवाली
कमळ	कमल
काळ	काल
दुष्काळ	दुकाल

९) माराठी मेऱ्या एकवचनी सामान्य नामाल ओ नेत लो प्रत्यय लागीन देहवाली एकवचनी सामान्य नामें बोणतेहे. उ.त.

काटा	काटो
मांडा	मांडो
पाट	पाटलो
खाट	खाटलों

देहवाली इ एक भास्य हाय आन एगदी भास्यांम जे जे गोठ्या राँ जोजवे ते बाड्ठयाज इहींमे हाय. देहवाली भास्यांम म्हणी आन वाक्प्रचार बी हाय. म्हणीहीन देहवाली भास्यांम केवात (केवात एटले हिंदींम कहावत) आखतेहे. देहवाली मेऱ्यो केवातीही नोमूनों -

१) आव डोगडा पोड पागावे (हिं. आ बैल मुझे मार)

२) गोरोज सोरीन पातारी मोअयी (अ. गरज सरो वैद्य मरो)

३) फिरे तो चोरे (गु. फरे ते चरे)

४) बोले तिया बोरें वेचाय (गु. बोले तेना बोर वेचाय)

देहवालींम आपनेहें ए केवात्या जाहक्या नाहाँ सापडूत्या पेन इहींमे आपनेहे केल्लीबी भास्यादेख जाहका वाक्प्रचार सापडूताहा देबी देहवाली भास्यांम वाक्प्रचाराल एगदो खास सोबदो नाहाँ. देहवाली वाक्प्रचार नोमूनो इ पुरमाणें -

१) डिल वाचावूलों - (उ. कामचोरपणा करणें)

२) वारो वाडता जावूलो (हि. हवासे बातें करना)

३) दिही काडूलो (हिं. दिन गुजारना)

४) गोठ्या कातरूलों - (हिं. बातें बधारना)

इत्तर भास्याहाँ पुरमाणे देहवाली भास्याबी व्याकरण हाय. व्याकरणाल बी देहवालींम बिहरो सोबदो नाहाँ. देहवाली व्याकरणां एकेक गोठी आपनेहे इ पुरमाणें विचार केअतां आवीं पेयला आपो इयी भास्यामेऱ्या पुरूषवाचक सर्वनामाहाँ आन

तियाहाँ इतर रूपाहाँ विचार की हूँ ते इ पुरमाणें -

मी	आँय
आम्ही	आमाँ
तू	तूं
तुम्ही	तुमाँ
तो	तो
ती	ती
ते	तों
ते	ते
त्या	ते
ती	तें
माझा	माँ
आमचा	आमाँ
तुझा	तो
तुमचा	तुमाँ
त्याचा	तिया
तिचा	तियी
त्यांचा	तियाहाँ/तियींही
मला	माँन
आम्हाला	आमाँहाँन
तुला	तुल
तुम्हाला	तुमाहांन
त्याला	तियाल
तिला	तियील
त्यांना	तियाहाँन/तियीहींन

देहवाली भास्यांम एक वचना अनेक वचन इ पुरमाणे बोणेंहे -
पुल्लींगी ओकारान्ती एकवचनी सामान्यनामा अनेकवचन आकारान्त बोणेहे उ.त.

एकवचन	**अनेकवचन**
पोयरो	पोयरा
कुकडो	कुकडा
डोगलो	डोगला
टिगलो	टिगला

एकवचनी नपुंसकलिंगी सामान्यनामा अनेकवचन एकारान्त वेहे. उ.त.

कुतरों	कुतरें
पोयरों	पोयरें
डोंगरों	डोंगरे
कांबलों	कांबलें

स्त्रीलिंगी एकवचनी सामान्यनामा अनेकवचन इ पुरमाणे वेहे. उ.त.

डोहली	डोहल्या
बागडी	बागड्या
सिबली	सिबल्या
पोयरी	पोयऱ्या

बाकी अकारान्ती एकवचनी पुल्लिंगी सामान्यनामाहाँ एकवचन आन अनेकवचन सारकोंज आवेहे. उ.त.

वाग	वाग
पाग	पाग
राफ	राफ
हाप	हाप

पेन अकारान्ती स्त्रीलिंगी एकवचनी सामान्यनामाहाँ अनेकवचन जाराक जुदोंज एटले इ पुरमाणें वेहे. उ.त.

डाग	डाग्या
हाक	हाक्या
साल	साल्या
लाकूड	लाकड्या
गाय	गाया
होय	होया

देहवाली भास्या व्याकरणां विचार केअती वेले लिंगबदल इया भागाबी विचार केरूलों जुरूल्यों हाय.

पु.	स्त्री.
कोडो	कोडी
बोकडो	बोकडी
ढोरक्यो	ढोरकी
कुकडों	कुकडी

देहवाली भास्यामेऱ्या बाकी नामाहाँ पुल्लिंगी आन स्त्रीलिंगी रूपे जुदें जुदें आवतेहे. उ.त.

बोईल	गाय
पाडो	मोहडी
राजो	राणी
दिही	रात
टानगो	वासडी

देहवाली भास्यांम एठा देदलें सामान्यनामें नपुंसकलिंगी रूपामूँज वापरातेहे. उ.त. मासों, बोदाकों, वांदरों, हापडों, डोंगरो.

देहवाली भास्यामेऱ्यें बाकी थोडेक नामे सादा पुल्लिंगी रूपामूँज वापरातेहे. उ.त. वाग, जाँब, कांद, ठाम.

एठा देदलें देहवाली भास्यामेऱ्ये सामान्यनामें सादा स्त्रीलिंगी रूपामूँज वापरातेहे. उ.त. चांदूली, आंजूली, उलटी, काराली, वाट, सुनगी.

आमीं आपो देहवाली भास्यामेऱ्या क्रियापदा विचार केअनारा हाय. देहवाली भास्यामेऱ्या क्रियापदा मूलं रूपाल

उलो लों प्रत्यय लागीन मूल क्रियापद बोणेहे, जेहेंकी -

खाँ	खावुलों
जाँ	जावूलों
आव	आवुलो
रोव	रोवुलों
दोब	दोबुलों

आपो इसल्या माराठी, हिन्दी आन गुजराती व्याकरणामेऱ्या नियमांपुरमाणेंज देहवाली भास्यांमबी काल, लिंग, पुरूष आन वचन इयांय बदल वेयोका क्रियापदा रूपबी बोदलाही. इया नियमापुरमाणे जावूलो इया मूल क्रियापदा सादा वर्तमानकालाँम जाहूँ, जातोहो, जातीही, जाही, जातेहे एहेंकी रूपें बोणतेहे. देहवाली भास्यामेऱ्या केल्लाबी मूल क्रियापदाल लो, ला, ली, ले एया एहेंडा प्रत्येय लागीन भूतकालामेऱ्ये रूपें बोणतेहे. उ.त. मूल क्रियापद जावूलो भूतकाला रूपे गेयलो, गेयला, गेयली, गेयलें, गेयल्या.

बिहरी भास्याहां पुरमाणेंज देहवाली भास्या व्याकरणाम बी चालू कालाहांम मुख्य क्रियापदाआरी सहायक क्रियापद रूपें ला पोडतेहे ताहाँ वाक्य बोणेहें. चालू वर्तमान कालांम मुख्य क्रियापद खावूलों आन सहाय्यक क्रियापद रेवूलो इयाहाँ रुपाहाँ वापोर कीन वाक्य ऐहेंकी बोणेहे -

चालू वर्तमानकाल -

मराठी - गाय चारा खात आहे

देहवाली - गाय चारो खाय रियीही

चालू भूतकाल -

मराठी - मीना चारा कापत होती

देहवाली - मीना चारो वाडी रेयली.

चालू भविष्यकाल -

मराठी - सुमन आंबा खात असेल.

देहवाली - समुन आंबो खाती वेरी.

देहवाली भास्यामेऱ्या केल्लाबी पूर्ण कालांम मूल क्रियापद आन तिया आरी जावूलो इया सहायक क्रियापदा रूपें लीन वाक्यें बोणतेहे. उ.त.

मराठी - माझे जेवण झालेले आहे

देहवाली - माँ मांडो खावाम गियोहों.

पूर्ण भविष्यकाळ -

मराठी - उद्या या वेळपर्यंत आमची तयारी झालेली असेल.

देहवाली - हाकाल इया टेमाल आमाँ तियारी वी गियी वेरी.

देहवाली भास्यांम चालपूर्ण कालबी हाय आन तिया रोजी बोलीचालीम वापोर वेहे. इहींमे एक मुख्य क्रियापद आन तिया आरी आवूलो आन हाय इं बेन सहाय्यक क्रियापदे आवीन ओ काल बोणेहे. उ.त.

चालू पूर्णवर्तमानकाळ

मराठी - आम्ही देहवाली लोक पहिल्यापासून मांसाहार करीत आलेले आहोत.

देहवाली - आमाँ देहवाली लोक ठेट्या माहामासी खाता आलाहा.

चालूपूर्णभूतकाळ

मराठी - गुला महाराज त्यांचा हा नित्यक्रम तरूणपणापासून करीत आलेले होते.

देहवाली - गुलो महाराज तिया ओ नेम जुवानीपेऱ्यो पालतो आल्लो आथों.

चालूपूर्ण भविष्यकाळ

मराठी - उद्या या वेळेपर्यंत आमचे जेवण होत आलेले असेल.

देहवाली - हाकाल इया टेमालगुग आमाँ मांडो खावाय जानारो.

आपोही पेयलोंज वेअलों हाय का देहवाली भास्यामे राजस्थानी, गुजराती आन हिन्दी प्रभाव हाय. ओ प्रभाव आपनेहे अलग अलग कालामेंने वाक्यारचनाम सापडेहे. देहवाली भास्या चालू वर्तमानकालाम आपनेहे हिन्दी भास्या जोरे देखाही उ.त.

हिन्दी	**देहवाली**
हम खातेहे.	आमाँ खाता हा.
हम रोते हे.	आमाँ रोडताहा.
फलाँ आ रहा है.	फेलो आवी रियो हो.
सीता जा रही हे.	सीता जाय रियी ही.
तू क्या कर रहा है ?	तू काय की रियो हों ?

कायक टेमांल देहवाली भास्या वर्तमान काळ्लामेऱ्या वाक्याहाँम राजस्थानी (जोधपुरी) सारकी चालेहे. उ.त.

राजस्थानी (जोधपुरी)	**देहवाली**
म्हैं लीख सकू हुँ.	आँय लिखी सेकू हुँ.
म्हैं समज सकू हुँ.	आँय होमजी सेकू हुँ.
म्हानें नींद लागे है.	माँन नींद लागेहे.
म्हाने मारवाड जावणो है.	माँन मारवाड जावनू हाय.
म्हाने जोधपूर देखणो है.	माँन जोधपूर देखनू /देखूनू हाय.

देहवालीपे गुजराती ओंतो प्रभाव हाय का देहवाली इ गुजरातींज हाय एहेंकी आपनेहे होमजाही उ.त.

गुजराती	**देहवाली**
एक पग तुटी गयो.	एक पाग टुटी गियो.
बिमारी वधती गयी.	बिमारी वादती गियो.
छुंदाईने मरी गयो.	सुंदायन नोय गियो.
न आवाय.	नाँय आवाय.
आफत आवी पडी.	आफोत आवी पोडी.
उठावी लीधो.	उठावी लेदो.

गुजराती खेल सोबजा देहवाली सोबदाहाँ सारकाज आवताहा उ.त.

गुजराती	**देहवाली**	**मराठी**
लागवग	लोगवोग	वशिला
ऐकठा	एकठा	एकत्र
उंडो	उंडो	खोल, गोळा
फोज	फोज	फौज
नाठा	नाठा	पळाले

पायो पायो पाया

इं रिते देहवाली भास्या आन तिया व्याकरणा माहती देतां आवेहे. इया लेखावेने देहवाली लोकसंस्कृति आन देहवाली भास्या पुरीत नाँय पेन थोडी घोणी माहती मिलवूलो समाधान मिली एहेंकी मानूला होरकोत नाहाँ. बाकी रेयली खेयली माहती आजीबी आगलांहोमे देता जाहूँ.

o

भारता राज्य घटनांम भास्याहांखातोर एक स्वतंतर परिशिष्ट हाय. आठवां परिशिष्ट. तिहिंमे भारतामेन्या मुख्य मुख्य भास्या टाकल्या हाय. तिहिंमने हिंदी आन इंग्रजी ए बेन भास्या भारता राष्ट्रभास्या मानायाहा. तारीख १९ नोव्हेंबर ९८ इया दिहा दिही आपो भारता पंतप्रधान मा. अटलबिहारी बाजपेयी इयाही एहेंकी घोषणा केअली का परिशिष्टामेन्या इतर भास्याहांनबी राष्ट्रभास्या दर्जो देवांमआवी.

भारतांम बिहऱ्या भास्याबी हाय. तियिहीन आठवा परिशिष्टांम लेवूलो जुरूल्यो हाय. आपो एहेंकी आस्या केअता का आगलाहोमें माहरीज ए भास्या आठवा परिशिष्टांम टाकांम आवनाऱ्या. जर भिलील दिल्लील 'साहित्य अकादेमी' पुरस्कार मिलेहे आन कुकणा डांगील 'कथा' पुरस्कार मिलेहे ता तियिहिंन आठवा परिशिष्टांम टाकाँ काय टेम लागनारो ?

वाचक भायातूहूँ, ढोल मासिकांम लिखता जाजा. कदाच आपो भास्यालबी फावें एहेंडो सन्मान माहरीज मिली सेकेहे. बाठाहांन हारी पोटेहे मातृभास्या.

खानदेसी आदिवासी कोकणी भास्या वोलोख

बळवंत वसावे

देहवाली आन पावरी भास्याहाँ मेऱ्यो ढोल नियतकालिक वीन नंदूरबार आन धुल्या झिलामेऱ्या बिहरा आदिवासी भायातहून एहेंकी नाँव लागा जोजवे का तियाहाँ भास्या उगान संस्कृतिपे गैर इन्साफ वी रियोहो. देहवाली आन पावरी भास्याहा पुरमाणेंज नंदूरबार आन धुल्या झिलाँम मावची, कोकणी, बरडा, मथवाडी, कायली, डोंगरी आन मेवासी ए भास्या गोगनारा लोकबी हाय. देहवाली आन पावरी भास्या पुरमाणेंज लोकाहाँन इयी भास्याहाँबी वोलोख वेराँ जोजवे आन ए भास्या गोगनारा भायातहूनबी वाहीक हारों लागा जोजवे इया खातोर आमाँही ढोल ऑक्टोबर ९८ अंकाँम मथवाडी भास्या आन संस्कृति इयाहाँ थोडीक माहती लीन मथवाडी भास्या वोलोख ओ लेख लोकाहाँ हुंबूर थोवलो. आमी इया अंकाँम इहीं नंदूरबार आन धुल्या झिलामेऱ्यो कोकणी भास्या वोलोख देवाँम आवेहे.

महाराष्ट्रामेऱ्या धुल्या आन नंदुरबार झिलाल पेयलों पश्चिम खानदेश आखतले इ आपनेहे मालुम हाय. नंदुरबार जिला नवापुर आन नंदुरबार, आन धुल्या जिला साक्री तालुकाहाँम कोकणी आदिवासी समाज रेहे. तियाहां भास्याल कोकणी भास्या आखतेहें. तेहेंकीत नासिक झिला पेठ सुरगाणा आन कळवण इया भागाहाँम बी कोकणी समाज हाय. तियाहाँ भास्याबी कोकणीज हाय. गुजराता आहवा डांग, धरमपुर, वांसदा, चिखली इया भागामबी आदिवासी कोकणी समाज रेहे तियाहाँन कुकना आखतेहे. गुजराता कुकना समाजा भास्या देख महाराष्ट्रा मेऱ्या कोकणी समाजा भास्या वाहीक जुदीज हाय. आन महाराष्ट्रामेनेबी कळवण पेठ सुरगाणा होवली कोकणी भास्या देख धुल्यो आन नंदूरबार झिलामेरी कोकणी भास्या आजी वाहीक जुदीज हाय. धुल्या झिला साक्री तालुखांमजी कोकणी भास्या हाय तियील घाटी कोकणी आन नंदूरबार झिला नंदुरबार आन नवापुर तालुखांम चालनारी कोकणी भास्याल बुंदाडी कोकणी आखतेहे.

आदिवासी कोकणी समाज पेयलों कोकणांम रेहलो, एहेंकी तिया समाजा जुना लोकाहाँ आखूलों हाय. नवापुर तालुखामेऱ्या काकरपाडा - मळवाण गावां जुनो सरपंच श्री. नकुळ गंगाराम बागूल इयाहा आखूलों एहेंकी हाय का आगला वाडां बारा वोराहा काल पोडलो ताहॉ ए लोक कोकणा मेने खानदेसांम आन गुजरातांम आल्ला. इयी गोठील इतिहासांम पुरावो हायलों. १३९०-१४०८ इया सालाहांम दुर्गादेवी दुष्काळ पोडलो तिया टेमामेरी इ जुनी गोठ हाय. बाकी जुना लोकाहां एहेंकी आखुलों हाय का कोकणी भास्यांम इया समाजाल घोडपा एहेंकी आखतेहे. एटले ए लोक कोकणामेंने आवीन पेयला बागलाणांमेऱ्या घोडप किल्ला आसपास रेहला. ते बागलाणाँम रेहला तियाल तियाहॉम बागूल आडनांव हाय. श्री नकुळ गंगाराम बागुल इयाही एहेकीबी आखुलों का तियाहां एक गुरू आथो आन तिया कोकणी समाजाल एहेंकी आसिरवाद आथोका, ''एक सारका तोपती होव चालता ऱ्या तुमाहॉन विजय मिली.'' तियाल ए लोक डांगा होवनेतोपती होव आगाडी होमा चालता रिया. नंदुरबार तालुखाम ठाणेपाडा, कोकणीपाडा, नांदरखेडे, सोनगीरपाडा इया गावाहांम कोकणी समाजा वोहती जास्ती हाय. नवापुर तालुखांम श्रावणी, ढोंग, सागाळी, पळशी, वडदा, खेकडा, घोडजामणे इं. कोकणी समाजा मोडें गावें हाय. साक्री तालुखांम वाय नेत आरदा भागांम कोकणी समाजा वोहती हाय.

इया कोकणी समाजा कोकणी भास्या, खानदेसा मेरी अहिराणी सारकी हाय अहिराणी आन माराठी गोगनाराहांन कोकणी भास्या होमजुली काय ओडचोन नाहाँ. आहवा-डांग, धरमपुर वासदा भागांम चालनारी ''कुकना'' भास्याम गुजराती सोबदा खेल आवताहा.

आमी आपो कोकणी भास्या थोडीक वोलोख की लिहू. तिया खातोर आठ/दाहा प्रश्नाहाँ एक प्रश्नावली आपो

वेअता. तियाकी आपनेहे कोकणी भास्या अहिराणी आन माराठी सारकी हाय क नाहाँ इ होमजाय. उ.त.

(मराठी / कोकणी)

तुझे नाव काय आहे? / तुना नाव काय ह?
माझे नाव नकूळ आहे. / माना नाव नकूळ हं.
तुझे वडील काय करतात? / तूना बाबास/बाहास काय करह?
माझे वडील शेती करतात. / माना बाबास/बाहास खेती करह.
तुला किती भाऊ आहेत? / तुला कितलाक भाऊस हत?
मला भाऊ नाहीत पण चार बहिणी ओहत. / मला भाऊ स नीहत पण च्यार बहिनीस हत.
तुझे शिक्षण किती झालेले आहे? / तू कितला शिकेल हस?
मी मॅट्रिक पर्यंत शिकलो आहे. / माँ म्याट्रिक पावत शिकनाव.
तू कोणाचा मुलगा ओहस? / तू कूनाना पोसा हस?
मी गंगाराम पाटील चा मुलगा आहे. / माँ गंगाराम पाटीलना पोसा हवू.

देहवाली भील समाज आन आदिवासी कोकणी समाज नंदूरबार झिला खेल गावाँहाम आरी आरी रेताहा पेन कोकणी आन देहवाली भिल समाजा रितभात आन भास्याम खूब फेरोक हाय. आदिवासी कोकणी भास्या आन देहवाली भिलींम खूब फेरोक हाय. उ.त.

(मराठी / कोकणी / देहवाली)

तु कुठे राहतोस? / तू कठ राहास? / तूं काही रेतोहो?
हे घर कोणाचे आहे? / है घर कुनाना हं? / इं पोंगो केडा हाय?
तुमची शाळा कुठे आहे? / तुमनी शाळा कठ ह? / तुमाँ साल कांही हाय?
आमची शाळा मंदिरा जवळ आहे. / आमनी शाळा मंदीरापन ह. / आमां साल मोंदिराही हाय.
मास्तर कोण आहेत? / मास्तर कुन हं? / मास्तोर केडो हाय?
आमचे मास्तर गजानन पाटील आहेत. / आमना मास्तर गजानन पाटील हं. / आमाँ मास्तर गजानन पाटील हाय.
तुमच्या शाळेत रोज किती मुले येतात? / तुमनी शाळाम रोज कुखला पोसा येता हात? / तुमाँ सालांम रोज कोते पोयरे आवतेहे?

कोकणी समाजा आरी आरीज देहवाली, मावची आन बरडा भिल समाज रेताहा. कोकणी भास्यापे इयी भास्याहा असर देखातो नाहा. तेहेंकीज कोकणी भास्या असर बी देहवाली आन बरडा भास्याहांपे नाहां कारण तीनी समाजाहा रितभात अलग हाय आन आपसी मेलघाट बी कोमी हाय. पेन बरडा भास्यापे कोकणी भास्या थोडो-घोणो असर देखाही. उ.त.

मराठी	कोकणी	देहवाली	बरडा	मावची
आई	आया	आयो	माय	आयो
बाबा	बा/बाहास/बाबास	आबो/बाहाको	बाबा	आबोहो
भाऊ	भाऊस	पावूहू	भाऊ	बाहा
बहिण	बहिन	बोहीं	बैन	बोंही
मुलगा	पोसा	पोयरो	पोऱ्या	पोहो
बायको	बायकू	थे	बायको	थे
नवरा	नवरा/धनी	माटी/धोणी	नवरा	माटी

इहीपनें आपनेहे एहेंकी देखाही का कोकणी भास्या इ मावची आन देहवालीसे खूब अलग हाय. कोकणी आन बरडा

भिली खेल संबंध देखाही. बरडा भिल समाज कोकणी समाजा वोहती पाहीज वोहती कीन रेहे आन इया समाजा डोगरे चारूलो, खेती राखवाली केरूलो एहेंडे कामे कीन जिवेहे. तिहिंमे हरहमीस इया समाजा संबंध कोकणी समाजा आरी आवेहे. तेहेंकीज साव लोकाहां वोहती पाही रेवूलासें अहिराणी भास्या संबंध बरडा भिलीं आरी देखाही. तेहेंकीज साक्री, नंदुरबार इया तालुकाहॉमेने कोकणी समाजा पाही अहिराणी आन माराठी भास्या गोगनारा साव लोकाहां वोहती हाय. तिहिंमे कोकणी भास्यापे अहिराणी आन माराठी खेल असर देखाही. आदिवासी कोकणी आन कोकणांम चालनारी कोकणी इयी बेन भास्याहां नावापुरतों संबंध हाय ऐहेंकी आपनेहे देखाही. ओ समाज कोकणांमेने आह्लो हाय तेबी, वोचमे खुब मोडो टेम निंगी गियो, सेंकडो वोराहा गालो पोड्यो. तिहिंमे इया बेन समाजाहाँ संबंध टूटी गियो. तेबी आदिवासी कोकणी आन कोकणा मेरी कोकणी इयी बेनी भास्याहाँ कायतेबी संबंध वेरां जोजवे, ओ एक आभ्यासा विषय हाय. इ होव आजलूग केडाँय नोजोर टाकी नाहां. पेन इयी गोठी जूरूली हाय.

कोकणी भास्यांम एकवचना अनेक वचन केहेंकी वेहे इंबी आपनेहे इयी भास्या अलगपोणो होदां खातोर जुरूली हाय. कोकणी भास्याम पुलिंगी नावाहा एकवचन/अनेक वचन इ पुरमाणे वेहे -

एकवचन	**अनेकवचन**
पोसा	पोसा
मानूस	मानसा
कांदा	कांदा
राजा	राजा
घोडा	घोडा
झाड	झाडा

स्त्रीलिंगी नामाहा अनेक वचन इ पुरमाणे वेहे -

पोशी	पोश्या
डोशी	डोश्या
बायकू	बायका
बहिन	बहिनीस
गाय	गायी
डोबड	डोबडी

गुजराता अहवाडांग, वासदा, चिखली आन धरमपूर इया भागाहाँम चालनारी कुकना आन महाराष्ट्रामेरी कोकणी इयाहिम खेल फेरोक हाय.

आदिवासी कोकणी समाज जर कोकणांमेने गुजरातांम आन महाराष्ट्राँम आलो वेरी ता वोचमे ठाणा झिलो आवेहे. ठाणा झिलाँम वारली लोक रेताहा. इया लोकाहांआरी आदिवासी कोकणी समाजा संबंध आलो वेरी. ओ समाज वारली समाजाआरी रियो वेरी. आन इयाहां भास्यापे वारली भास्या परिणाम वेरां जोजवे. वारली लोकाहां भास्याआरी इयाहां जुरुल भास्या लेव देव वेयी वेरां जोजवे एहेंकी होमजाही. काहाके वारली आन कोकणी भास्या काही सोबदा सारकाज देखाताहा. उ.त.

मराठी	**वारली**	**कोकणी**
राब	आदर	आदोर
अंथरणे	आथर	आथराना
अंग	आंग	आंग
विमान	इमान	इमान

पालथा	उबडा	उबडा
एकटा	एखला	एखला
केंव्हा	कदवा	कदव/कदह
कणगी	कनगी	कनगी
कच्चा	काचा	काचा
कोण जाणे	कायजून	काय जान
कासव	कासू	कासू
घोंगडी	कांबळ	कांबळ

एहेंडा खूबूज सोबदा वारली आन कोकणी भास्याहॉम सारखाज काहा हाय इ होदी काडूलों जुरूल्यों हाय. तेहेंकीज वारली भास्या गोगुलो रोंग ढोंग आन आदिवासी कोकणी भास्या गोगूली पद्धत एबी वायनेत सारक्याज देखात्याहा. उ.त.

(मराठी / वारली / कोकणी)

रामा घर बांधतो. / रामा घर बांध. / रामा घर बांधह.
सीता पाणी आणते. / सीता पानी आनह. / सीतापानी आनह/लयह.
रामा सीतेला बोलवितो. /रामा सीताला वाहर. / रामा सीताला वाहरह.
गणपत गोष्टी सांगतो. / गणपत गोटी सागं. / गणपत गोठी लावह/सांगह.
त्याला एक बहीण आहे. / त्याल एक बहनीस आहे. / तेला एक बहिनीस हं.
माणसे काम करतात. / मानसाँ काम करत. / मानसा काम करताहा.
डोंगरावर खुप झाडे आहेत. / डोंगरावर खुप झाडा आहा / डोंगरावर खुब झाडाँ हत.
गोट्या येतो. / गोट्या येय. / गोट्या येहे.
पाच रूपये आहेत. / पाच रूपया आहा. / पाच रूपया हत.
माझ्याजवळ पाच रूपये आहेत. /मजपाय पाच रूपया आहा. / माँ पन पाच रूपया हत.
तू सांगशील. / तू सांगशी. / तू सांगशी.
मुले आईला हाक मारत आहेत. / पोरां आईला वाहरत. / पोसा आईसला वाहारताहा.
रामाच्या घरात कणगा पक्का भरलेला असेल. / रामाचे घरात कनगा पक्का भरेल होवा. / पोसा आईसला वाहारताहा.
तु कर. / तू करजोस. / तू करजं.
तुम्ही खा. / तुम्ही खायजास. / तुम्ही खायजा.

या पुरमाणेंज कातुड्यांहाँ कातुडी भास्या आन तोड्याहाँ तोडी भास्या इयीहींम आन कोकणी भास्यामबी खेल सारकाज सोबदा आवताहा. तिहिमेने अंदाज केताँ आवेहे का आदिवासी कोकणी समाजा कातुडी आन तोडी समाजा रीबी वाही तेबी संबंध आल्लो वेरां जोजवे.

○

बुक केडा ?

गणेश देवी

तेजगढने पिठोरा चित्रा हांम एक चित्रों कागदापे कायतेबी लिखनारा माहाँ रेहे. पिठोरो लिखनाराल बी लेखाऱ्यो एहेंकी आखतेहें. पेन आदिवासीहीं जीवनांम लिखूणा बारांम ठिकाणो काय? ते केल्ला बुक केहेंडा रेताहा? आपो देसांम नोवीन तियार वी रेयला इतिहासांम आदिवासीहीं जागो केल्लो? आमी इया नोवा ग्यानांम तियाहां हिचो काय रेनारो. इया आमींज विचार केरूलो जुरूल्यो हाय.

आपो देसाळ स्वातंत्रम मिलीन हाना मोडा गावांहाँम साणाया निंग्या कायळ नागो तिहिंमे (लोकंख्या हिचाबाकी) सालाया कोमी पोडत्याहा बिगर हिकला लोक कोमी केरूलों ठिकाणो नाहा. आदिवासी भागांम बिगर हिकला लोक जाहाका हाय. पोयरीही शिक्षण ता खुबज कोमी हाय. पोयलो एहेंकी लागे का थोडोक लिखतां-वाचतां आलों तेबी नोकरी धोंदो मिलनारों. पेन तियाहांन मिल्या ते फोकोत सिपाया आन पोरावाला नोकऱ्या. तियाहाँसे उचला (हारा) जागाहाँपे तियाहाँन पोअतेंज नाहाँ. स्वातंत्र्य मिलीन आदिवासीही खातोर स्वतंतर मतदार संघ तियार केराँम आला. तिया फाचलाँ एहेंडो विचार आथोका तियाहाँ प्रतिनिधी आलात तियाहां थोडी सुदराणी वेअनारी पेन तियाहाँ प्रतिनिधीबी इत्तर लोकाहां पुरमाणेंज राजकारणांम ओटकी गियाहा. मुलकी आदिवासी कुण्याणा प्रकल्प तियार केरांखातोर योजना बोणांव्या देसामेऱ्या आदिवासी आन इत्तर फाचात लोकाहाँखातोर स्वतंतर स्वतंतर सचिवालाम उजड्यो. तिहिमे खेलनारी बी.डी. शर्मा सारका हारा आदिकारी निमाया.तियाहांबी रेफाट लिखाम गिया. आदिवासी उपयोजना सुरू वेअयी. पेन इहलिंग जुनो लोकाहां भास्या पारवाम गेयली तिहींने जोंगोलो खाता कायदो आलो. १८९४ सालांम इंग्रजाही तियार केअला कायदाम आदिवासीहीन जुरूल लोक एहेंडे ओहडें बालेलें लाकडे, इ चाडिमेने लेवूली सुट आथी. नोवा कायदा पुरमाणें जोंगला राजा सारकार आन मंत्री बोण्यो.

खूब जुना टेमाँल आदिवासी डोगुलाहाँम जायन रेहला. इं डोगुलें खाडहिपाही पेन उचे आथे. तिहिमें पुरा धोको नायँ रे. तिहिंने बांधासाबाम कारखाने नाँय चालां लाग्ये. धरणे बांधूलासे पाँया फुगारो डोगूलाहीहूग आवी पोच्यो. आदिवासीहीं पोंगे फुगाराहाँमे जाँ लाग्ये. लोक वोहत्या उठवां लाग्या. इयाज वोराहाँम गावाहाँम सहकारी संस्था निंगल्या. तिहिंने गावाहाँ जिमिनिहीनं पंपाहांकी खेचलों पाँय पियाँ मिले. सेहेराहाँम नोवें पोंगे बांदातले आन नोव्या सोडक्या निंगतल्या. कारखानाहाँ खूब मोडों जातोजर तियार वेअतलों. सेहेरामेऱ्यो पोयराहाँन साला डेरिसांम सालाँम जाँ मिले, बायीहाँन शिक्षण पारवायासावाय वोराड नाँय केरूली सुट मिलतली.देसांम बाठहासे हारें फुले हारे, पितडें हारें, मिसिने तियार केराँ खातोर हारों शिक्षण आन हारे इंजिक्सनें वापरांखातोर हारों डाक्टरकी शिक्षण लाँ सेहरामेऱ्या पोयरीहोंन पोयरीहींय खूब लांब्या लायन्या लागवूल्या. जियाहा काम इहींमे नाहाँ बोण्यो ते पोयरे सिनिमें आन होटली सारका हारा धोंदाहाँम विठे. नेत कोर्जो मिलूला कामाँम मोदात केरांखातोर बेंकाम कामे केराँ लाग्ये. मातला लोकाहां पोयरे पारदेसाँम जायन आपो देसा नांव काडाँ लाग्ये.

इया बाठाहाँन मेहनत केरूलों जुरूल्यो आथों आन तियाहाँ मेहनती फोल तियाहाँन किदिहीन किदिही मिलों एहेंकी तियाहाँन खात्री आथी.

पेन आदिवासी तिया कोरजो, पुखों मोरूलों, आन थाक इयाकी हैराण वेअलों आथों. आदिवासी आज वेसनाहाँ सरणें गेयलों हाय. ओगणींसवा सतकामेऱ्या आदिवासी खार बाज आथा आन तियाहांमेने खेल लोकाहीं इंग्रज लोकाहांआरी खूब टेमलूग लोडात लेदली. भारतामेऱ्या राजा इंग्रजाहां हेंगात रेहला. (इंग्रज) तियाहां भागामेंने सैन्य ली जाहला. तियाखातोर

ते तियाहाँन पोयसा देहला. कायक राजाही सेनापतीजागे आदिवासीहींन निमला. महाराणा प्रताप आन शिवाजी महाराज इयाहांन आदिवासीहीं मोदात मिलतली. तियाहाँ जिमिन जंगल पाँय इयाहाँपे सोवताहा सत्ता (हाक) आथी. देसाँम काय चाली रियोहों इया बाठो माहती आदिवासीहींन आथी. आगला वाडा त किन्नर सारका आदिवासीहीन देवाहाँ आरी बोहाँ जागो मिलतलो. महाभारत आन रामायणा सेवटूल्या टेमाँल आदिवासीही भारतांम खूब सत्ता गाजवूली. पेन ए बाड्या गोठ्या आज कुडग्याहांपेने चित्रांहाँम आन पोंगाहाँवूज रियाहां. आज्या आदिवासी सोवताहा चेहरोज नाहां रेयलो. खिश्चन, मुसलमान आन हिन्दू ए बाठाज तियाल समाजामेऱ्या तामांन होसकोट भागांम गोचाली रियाहा. कारखाना वाला, कान्टाकदार ए बाटा तिया मुनकापे खोड्या आन कोलाहां तागारें थोवां आगाडी आलाहां. आन सेहरामेऱ्या लोक तियाल सेहेराल लागली कीड होमजताहा. ते काहा?

इतिहासाँम एहेंडो एक नियम हाय का नोबला लोकाहां खेरी गोठबी मान्य नाहाँ वेअती आन जोरावार लोकाहाँ खोटी गोठबी मानांम आवेहे. आदिवासी जनता इत्तर लोकाहां लोबाडीकी फाचणा होरकाहा एहेंकी मानूलो बोराबोर नाहां. नोव्या वाट्या होदा खातोर सोवताहा मेरी कमजोरी होदा काडूलो जुरूल्यो रेहे. मोलोपोणो ओ आदिवासीही दोस हाय का? नाहा नाहा आपो जों ग्यान हाय तो जतन नाँय वेरूलों ओ मोडो दोस हाय. एगदा समाज जी प्रगति वेहे ती आथ्यारे आन धन दौलत इयाहांकी नाहां वेअती. तिया समाजामेने हरेक पिडी आलारी नोवी पिडी खातोर काय तेबी नोवीन थोवी जाही. आन ती नोवीन पिडी पेयलों टोलवूलों बाठों ग्यान विज्ञान नेत शास्त्र इया सेवांम टिकवाँ हिकेहे. संस्कृति केह्नीबी - आमीं वे का आगली वे हारा निरगू सिक्षणांकीज मोजबूत वेअहे.

आमाहीं खेल हिकला आदिवासीही आरी चर्चा केयीही. तिहिंमेने एकबी सोवताहा गावाँम मास्तरा काम केराँ तियार नाहाँ. तिहिंमे सालाया उजाडवीन पोडल्या हाय. हिकला हाँन सेहेरांम बेकार रेवूलोंबी चालेहें पेन आदिवासी गावाहाँम जायन शिक्षणा काम केरूली तियाल नाजकी आवेहे. आन तिहिंज नोकरी मिलीत खुब लाचपुच दिन बोदली की लेवूली तियारी रेहे. जे जाहका हिकला हाय तियाहांन सेहेरांम नोकरी मिलित ते आमां आदिवासी हाय एहेंकी देखावताज नाहां. तियाहांन तेहेंकी देखावूली नाज आवेहे. तियाहां आखो टेम सेहरामेऱ्या लोकाहां नक्कल केरूलांम जाही. इयी आखी खोटबोरींम इया भागामेऱ्या गावाहाँमेऱ्या आख्या सालाया नावापुंरत्याज चालत्याला. इया आदिवासीही जुदापोणांकी बिहरा आदिवासीहींन बी खाराब लागेहे. भारता नोव कोटी आदिवासीहींमेने पाच सोव कोटी तेबी सेहेराहांम जाय पोचूली वाट जोवी रियाहा. बाकी नाईलाजाकी गावाहाँम रियाहा. आवता ३०-४० वोराहाँम तेबी सेहेराहाँम जाय आन हाती तिहिं जायन तिहिंने मोज्यासीर भोगवादी जीवनामेऱ्यो तामांन एंठल्यो जागो तिहन झोपडी बांदीन रेनारा. इं बाठों काय (आदिवासी) उपयोजनाहांकी थांबनारो नाहां. स्वतंतर मतदार संघ कीनबी इं पारवानारों नाहां.

सेहरांम काम मिलेहे. पोयसा रियात जुरूली पुरमाणे दावो पाँय मिलेहे तिहिं हारें मोजबूत पोगें रेतेहें. तिहिं नोव्यां वस्तू आवत्याहा तिहिंमे सेहेरांम गावाँदेख कायतेबी हारों हाय एहेंकी हाचवाही. आपो देसामेऱ्या लोक जाहाँ पारदेसांम जाताहा ताहाँ तिहिंने जीवन वीइन तियाहांन बी एहेंकीज हाचवाही का इंही सुदराणी हाय. गावाहाँमेऱ्या लोकाहांन एहेंकी लागेहे का सेहेराहांम सुदराणी वी रीयीही. सेहरा नक्कल केयीत सुदराणी वेरीं एहेंकी लागेहे.

सुदराणी वेरूलों बोदलायुलो नोण्या वाट्या होदूलो उया फाचणां नोवा विचार नोवों ग्यान कुदरती होवे समाजा होवे, रूडीरिवाजा होवे वेरूला नोवा विचार रेताहा. ग्यान मिलवूलों तो हेंगलावूलों आन एकी पिडिपेने बिहरी पीडील देवूलों इ एकत जुनी रित आथी. तिया टेमाल आदिवासीही ती रित जालवूली आन सामाँली थोवली आथी. मुँयतोंडी ग्यान हेंगलावीन तों वादवूतां आवतलो. पेन आमीं तों नाँय बोणें.

आमी ग्यानाखातोर बुक आथांम लेवूलों जुरूल्यो हाय. आमी जियाहांपे बुक नाहां आन बुकाहांपे हाक नाहां ते फाचला रेनारा. तियाहां मुँयतोंडी ग्यानांल जास्ती किंमत नाँय रेनारी.

पेन ओ बुक केह्नो? आदिवासीहींन सालायीम वाचां पोडेहे तों बुक बिहरा लिखूलो रेहे. जो बुक वाचीन नोकऱ्या मिलवां पोडत्याहा ते प्रश्ने बिहराहां लिखूला बुकाहांमेने रेतेहे. आदिवासीहीं मूल ग्यान आमी इया बुकाहा बाजारांम शून्य वी गियोहो. ओ प्रकार आपोही आमी थांबवो जोजवे. ताहांज आदिवासीहीं संस्कृतिपेऱ्या आक्रमण आपनेहे होरकावतां आवनारों. तियाखातोर सोवताहा विचार पाक्को केरूलों जुरुल्यो हाय.

जर होवेक हिकला आदिवासीही आपो गावाँम जायन तिहिंने सालायीहीम नोकरी वोराहाम तिहिंने आदिवासी जनता शालमान बोणनारी. कदाच थोडाज टेमांकी इया लोकाहां आवाज तियाहां स्वतंतर मतदार संघाहांमेने तियाहां खासदाराहां मार्फत आख्खा देसांम फेहलानारों. आन तियाका कदाच आदिवासी उपयोजनाहां काम आज्यादेख हारकी चालनारों. आन कदाच आदिवासीहींन हारा दिही आवनारा. तियाखातोर त्याग केरूली जुरूली हाय. सेहरा मेऱ्या भोगवादा फाचलां लागूलादेख गावाहांम जायन नोवीन सुदराणी कामे केरूली तियारी थोवनारा नोवीन ओतां जुरूली हाय. जंगल केडा पाँय केडा इं फुचूलो पुरमाणेंज बुक केडां इं फुचुलोंबी जुरुल्यों हाय.

आवता शतकांम आपो देसा एक कोटी आदिवासी पोरजा शिक्षणांम फाचलां रियीत इं गोठ आपो आदिवासी पोरजाल कोठीण जानारी हाय. पेन तिया आपो देसा हिताखातोर खाराब ठेरनारी. भारतामेऱ्या लोकाहां अर्थतंत्राम माहाँ ताकूत इ खूब महत्वा हाय. तियी सोक्ती, ताकुती जतन केरूलो बाठाहांदेख जुरुल्यों हाय.

आवता १५-२० वोराहाँम आदिवासीही सिक्सणां खूब कोसिस केराँम मार्फत तियाहाँमेऱ्या हिकला लोक इं काम आगाडीहोमों सुरू थोवनारा. कदाच तियाहांमेनेंज गणक यंत्र चालवूनारा शास्त्रज्ञ कलाकार आन चिंतन केनारा आपो आदिवासी पोरजामेने तियार वेअनारा. पेन तियाआरीज आदिवासीहीं जुनी संस्कृती आन तियाहाँ समजदारी टिकी राँ जोजवे. तिहिंमेनेंज आगलांहोमे तियार वेअनारे सास्त्रे कला आन चिंतन जास्ती मजबूत वेअनारे आन इयी बाठी गोठीहीं खातोर बुक केडा ओ प्रश्न घेडी घेडी फुचता रेवूलो जुरूल्यो हाय.

○

कथा नावां एक संस्था गिया हात वोराहांलने दिल्लींम काम केहे. इयी संस्थामार्फत भारता मेरी जुदी जुदी भास्याहाँमेऱ्या हारांम हारी गाँयीही लिखांणांल बोक्सिस देवाँम आवतेहे. इया वोराहाल गुजरातामेंने मागावली गाँयीहींमेने गुजराती परीक्षक डॉ. गणेश देवी इयाही कुकणा डांगीमेनें एकी गाँयीलबी टाकली. तियीं गाँअयी नांव राजा मानसिंग आन सालवा राणी. ती गाँय डाह्याभाई वाढू इयाही लिखली तीज अवनिश भट्ट इयाहीं इंग्रजींम बोणावली. इहींमे खूब आनंद आन खुची गोठ एहेंडी के इयी गाँयिल आपो भारता मुँय तोंडी लिखाणां बोक्सिस देवाँम आलोहों. दिल्लींम एक मोडा समारंभांम ९८ साला डिसेंबर मोयना १२ तारीखल इं बोक्सिस देवाँम आल्लों. गुजरातामेने इया वोराहा हारांम हारों लिखाण डांग झिलामेनेंआल्लो ओ डांगामेरी जनता गौरव हाय.

एक आदिवासी शिक्षका आत्मकथन

सुभाष पावरा

नंदूरबार झिलांम ९५% टका आदिवासीही वोहतीवालों धडगांव (अक्राणी) तालूखों हाय. हातपुड्या तिसरी आँन चोवथी आरींममेऱ्या भागांम इं तालुखों हाय. खूब हारें चाडें, खेती उभा डोगा, डोगुल्या, झिरमे सिरमे वोयनारे वोल्यें, ठांडी हावाय भारी मोंजालों कुदरती वातावरण एहेंडा खूब कोठीण भागांम आदिवासी भिल पावरा जमातीही वोहती हाय. इया भागामेऱ्या धडगांव तालूखामेऱ्या राडीकलम गावाँम माँ जोन्मो वेअलो. इया गावाँम आमाँ वाडा वोल्लाहां खेल वोराहांसे वोहती आथी. तिहिमें इया गावांम माँ बाहकां थोडी घोणी-जिमिन हाय. तिहिंम जाँ-ताँ दिही काडतां आवे ओतोहो पाके हे. पोयसा कामावूलों साधन कमी तिहिंमे कोरी परिस्थिति गोरीबूज आथी. तिहिंमे माँन शिक्षण लेवूलों खूब कोठीण जाहलो. सुटींम को आवीन मोवें, सारूल्यो आंन आंबे विसिन तें वेचीन शिक्षणा खोरचो केअतलो. एहेंकी वोखोवेला कीन माँयू शिक्षण लेदों.

माँ गावाँम केडोंज हिकलों नाँय आथों. पुरों गांव १०० टका विणहिकलों (आंगठा बाहादूर) आथों माँ याहाकी बाह कोबी नाँय हिकलें आथें. साळ आन शिक्षण इयाबारांम लोकाहांन कायज जाण नाँय आथी. तिहिंमे ते पोयराहांन नाहां हिकवी सेक्यें.

इया डोंगामेऱ्या कोठीण भागांम जनार्दन महाराजाहीं संस्था काडल्या आथ्या. तिहिंमेने आमाँ गावाँहीने तीन किल्लोमिटरापे चुलवड गावाँम एक आश्रमसालांय सुरू केअली. तिया टेमांल आश्रमसालायीहींम पोयरें मिलूलों खूब कोठीण आथों. मास्तोर सोवताहां गावाहां गावांहा फिरीन पोयरे होदी लावतला.

एहेंडा टेमाँम कालूसिंग परमार, वाहरू पावरा, फुलसिंग वळवी इया गुरुजीहीं गावांम आवीन सिक्सणा बारांम हारी रिते लोकांहांन होमोंज देदी. तिहिंमे माँ बाहकाल सिक्सणां बारांम हारकी होमोंज आली आन तियी संस्थांम दाखला केअयो. माँ सालांम मोन नाँय लागे पेन आमाँ गुरूजीही आमनेहे सिक्सणाबाराँम हारकी होमोज देदी. तिहिंमे इयी सालायूंम पेयलीहीनेत चोवथीहीलुग इयी सिक्सण लेदों. फाचो आगाडी जनार्दन महाराजाहां धडगावांमेऱ्या हायस्कूलांम पाचवींम दाखल वेअयों. तिहिं के. ओ. पाडवी सरा मार्गदर्सनांम टिकी रियो आन १० वीलुग सिक्सण लेदों.

तिया टेमाल तिही दाहावीहींने आगलाऱ्यो वोरगो नाँय आथों. बिहरा तालुखाहांम हिकांजां पोडे. बिहरा तालुखाहांम वोहराता दिहांम जाँखातोर वाहनें नाँय आथें. तेहेंकीज आँय दाहवींम आथों ताहां माँ याहाकी माँन माँन माँ पाँवडूलाहाँन टाकीन होरगे गियी. तिहिंमे माँ परिस्थिति खूब कोठीण वी गियी. कोअमें. आँयज मोडो तिहिंमे कोआ कारभार सामालाँ को रियो. पाच हानां पाँवडुलाहाँन सामाल्ये. एहेंडी कोयने ओडचोनींम आठरा वोराहा उंबरीमूँज वोराड केराँ पोड्यो. एहेंडा दुःखा वातावरणांम आगलाऱ्यो सिक्सण नाँय ली सेक्यो. कोओ संसारांम मोन लागी गियो.

१९८० सालांम आमाँ राडीकलम गावाँम ब्रँच पोस्ट ऑफिस उगडयों. तिया टेमांल गावाँम एक-बेन लोकूज हिकला आथा. इया गावांम आमाँज गोरीब मानांतला. तिहिंमे गावाँमेऱ्या लोकाहां सालायीकी माँन गावाँम पोस्टमन (टापाल्यो) तरिके निम्यों. तिया टेमाँल माँन नोव्वोद रूप्या पागार आथो. इया ऑफिसाल विही-पोचीही गावें जोडलें आथो. आठ दाहा कोटासेटेलुग जायन डोगो चोडीन आन उतींन टापाल वाटूलो काम केराँ पोडे. आन आवनारो आन जानारों टापाल लावां आन पोचवां पोडे. एहेंकी सोव वोरहें आमाँ भागामेऱ्या लोकाहां सेवा केअयी.

एहेंकी सेवा काम चालू आथो ताहाँज १९८५ सालांम कोठीण पाहाडा भागांम दाहावी पास वेअला लोकाहां जिला परिषदांम मास्तराहां निमणूक आथी. तिहिंम माँ निसबाकी डिसेंबर १९८६ म माँ निवोड वियी. आन हाती आगलांहोमे

पत्रद्वारा डी. एड. पुर्ण केअयो. इयाकी कों-बाँ सांबालूलाँम थोडो आधार वेअयो. माँ हानाँ पावाहाल हिकव्यो. तो आमीं सेनादलांम काम केअहे.

माँ नेमणूक धडगाव तालुखाहींने आठ किलोमिटरापे माँज गावांमेरी जिला परिषदा सालायींम वेअयी. इया सालाँम एकूज मास्तर आन पहिलीहींनेत तिसरीहींलुग तीन वर्ग आथा. पोयराहां होजूरी खूब कोमीं आथी. तियाज वोराहाल तिया मास्तरा बोदली वेअयी. आँय एखलोज तिया सालापे काम केअतलों. गावाँमेने बाठे माही हिकलेंज नाँय आथें. तियाहाँन सिक्सण आन साल इया कायज माहती नाँय आथी. तिहिंमे आख्खो गावूँज सिक्सणांसे दूर आथों. एहेंडी परिस्थितिंम गावाँम कोयाको जायन पोयराहां याहाकी-बाहाकाहां भेट लेदी. गावां केल्लाबी कामाँम गावाँ लोकाहांआरी मिलतो रियो. लोकाहांन सिक्सणा वाट होमजावी. लोकाहांन हारीरिते होमजाव्या. कों सामांलनारा आन डोगरा चारनारा पोयराहांन आरी बोहाव्यें. तियाहाँय बेनचार तास बडबडगीतें, हानां हानां रोवसा, एहेंडा कायक कार्यक्रम की देखाव्या. पोयराहांन पावरी बोलींय माराठी होमजावी. बेन-तीन वोरेहे खूब कोठीण परिस्थितिंम दिहि काडींन पोयराहां होजूरी वादावी. आगलांहोमे शंकर पावरा इया मास्तराआरी चौथीलुग वर्ग उगडया. आगलांहोमे काईक पोयरे चौथी पास विईन बिहरा गावाँम हिकां गिये.

तियाज वोराहाल एक पोयरो विद्यानिकेतना परीक्षा पास विईन धुल्ये हिकाँ गियो. गावाँम हिकनारे पोयरे लिखां-वाचां लाग्ये. ताहां लोकाहांन होमजायों का गावाँम कायतेबी सिक्सण चाली रियोहों. इहीं हिकवूली कोसिस चाली रियीही एहेंकी लोकाहांन होमजायों. वोराहाल गावाँमेने आन आहल्या-पाहल्या गावाँहांमेने पोयराहां होजरी वादाँ लागी. गावाँ सिक्सणांम सुदराणी वेराँ लागी. आजबी बाकी पालक तेहेंडीज परिस्थितिंम हाय तियाहाँन सिक्सणा बद्दल होमजावूलों चालू हाय. जी सालाय सून्य आथी तिहीं आज पाचवीलुग वर्ग हाय.

गावाँमेऱ्या लोकाहांन सिक्सणा बद्दल होमोंज आलीही. आज लोकाहां सात मिली रियीही. इयी सालायींम काम केअतां आकरा वोरेहे पुरं वेअयेहे.

सालाय चालू रे ताहाँ आमाँही पोयराहाँन चाडें ठाणूलों कार्यक्रम लेदों. हिकनारा पोयराहाँन चाडें काहा ठाणूलें इं होमजावीन चाडें (ठाहेंन) वादावूली होवाँय लागवी. एका चाडा जाबाबदारी बेन-तीन पोयराँन होपी. पोयराही चाडाहां सोमकी काटें लावीन वाड केअयी. रोज पाँय टाकीन काईक चाडें जिवाव्ये.

आँय हानों आथों तिया टेमांल इया भागांम मोडमोडे चाडें आन जाडी वोनवाहा आथी. फाची लोकाही चाडी बाठी तोडी टाकी आन डोगा बाठा उगडा पोड्याहा इं लोकाहाँन होमजाव्यों. मायूँ सोवताहा माँ एक हेक्टर जिमिनीं सामाजिक वर्गीकरणांम मार्फत चाडें ठॉममेंहे. पालक मेळावा लीन लोकाहांन चाडाहाँ काय महत्व रेहे तो होमजावी देखाव्यो. आज गावाँम बाठाहीं मिलीन जुनें चाडें राखी थोव्येहे. एहेंकी खेल वाटीहींकी लोकाहांन चाडाहां महत्व होमजावी देखाव्योहो.

तेहेंकीज साल चालू रे ताहां लोकाहाँन कुटुंबनियोजना महत्व होमजावी देखाव्यो. लोकाहाँ मोनांम अंधश्रद्धा आथी. तिहिंमे लोकाहां मोनांम कुटुंबनियोजनाबारांम खुब जुदी समज आथी. इ गोठ काडी का गाय देवूलों नेत खाराब सोबदा वापरूवूलों एहेंडो काम लोक के. एहेंडी अडचणींहीन नाँय बितां लोकाहां आरी बोहां लाग्यो आन माँ पावाहींनेज कुटुंबनियोजना कामां सुरवात केअयी. थोडा दिहाहांकी माँय सोवताहा कुटूंबनियोजन केअयों. इ रिते माँ गावाँम सून्याहीनेत २५% टकालूग कुटुंबनियोजना काम केअयो. पोंदरा ऑगस्ट आन सौविस जानेवारी दिही लोकाहांन हादीन लोकसंख्या वादीत काय वेहे इं लोकाहांन होमजाव्यो. तो लोकाहांन होमजायों आन आज लोक कुटुंब लहान - सुख महान इया तत्वापे आवी पोच्याहा.

इया समाजाआरी रेतीवेले खेल मोड्या ओडचोण्या आल्या. तिहिंमेने हारी वाट काडीन आज माँय इया समाजाआरी रिहूँ.

इया समाजांम नोकरी केअतां केअतांज इया समाजा लोकाहांन सिक्सण, कुटूंबनियोजन चाडें ठावूलों, अल्पबचत, साक्षरता अभियान, आरोग्य, व्यसनमुक्ती, प्राणी हत्याबंदी आन अंधश्रद्धा कोमी केरूलों एहेंडे राष्ट्रीय कामे लोकाहाँन होमोंज दीन केअये.

०

हुश्यार कोलो

निर्मल प्रसाद राठवा

देहवाली भास्यांम जोनावारे, चिडें आन पूतडें आन मोवाच इयाहाँ खूब गोठ्या हाय. जोनावाराहाँ गोठीहींम कोला गोठ्याज जाहक्या हाय. तिहिंमेनें इ एक गोठ हाय आसालो आन वागा झापाटाँम सापडुला एका कोलाँय मुनको चालवीन सोवताहा सुटकों केहेंकी केअवों इं निर्मलप्रसाद राठवाहीं देखावलों हाय.

जोंगला मेरील एक वोल्यो आथो. तिया वोल्याम मोडा मोडा तोवा आथा. तिहींम एक कोलो रेहलो. तिया बाठो घेर खाटलो तिहिज रेहलो. तो होगू दिही तोवाँम बोहीरे आन राती सिकार केराँ निंगे.

एहेंकीज एक दिही तो वेलीप जोंगलाँम सिकारील निंग्यो. तोताग़ूँज खूब वोरान पॉय सुटी गियो. पॉय आवता देखीन तो उदाबादी चाडीमेऱ्या एका वागा दोरांम विही गियो. दोराँम पांगता नाय आथो पेन वाग आलोत माँन खायली एहेंकी विचार कीन तो तिहीने निंगी नाहाँ विचार के तोताँमूज तियाल एक आसालों वागा दोराँम आवतां देखायो. तोबी वागा दोराँम दोबा आवे. आसालों वागा दोराँम विठोत मान मारी एहेंकी विचार कीन कोलो माज हारकी दोब्यो आन आसालाल बियावाँ जुदोज आवाज काडां लाग्यो. ''ओत वागा आवाज नाहाँ हाती, दोराँम हाय केडो?'' हाती तियाँय दोरापाही जायन केकडायन फुच्यों ''ए माज दोरांम केडो हायर तूं?'' कोलाल आसाला आवाज होमजायो तोबी हिंमोत कीन केकडायन गोग्यो. ''ऑय केडो हॉय एहेंकी फुचतोहो? आरे ऑय आसाला बुरे पेयकू. वागा डाचो बांदू, एक हिंग्या पेरी बांदूँतो हायन केडो हाय?'' इं उनाँयन आसालों बी गियो. तियाल एहेंकी लाग्योंका इंत खूब जुदों जोनावार होमजाहीं इंत मान खायली एहेंकी विचार कीन तो नाहाँ लाग्यों. चाडी होवे नाही ताँव तियाल वाटे वाग मिल्यों. तो आसालाल फुचे, ''कायरा आसलादादा? काहा ओडो नांहतो हो? काय ओडी लाग्यो हो?'' आसालो काबरायन तियाल आखे, ''आरे काय आखू दादा, वोरांन पाँय सुटी गेयलो आँय तो दोराहोव सुट्यो. आँय तिही दोबाँ आथो पेन तिहिमेंत केल्लो तेबी खूब जुदों जोनावार दोबलों हाय. आन तोंत बिये एहेंडो गोगेहे.'' इं उनायँन वाग बी थोडोक काबरायो आन आसालाल फुचां लाग्यो, ''काय माँ कोअमें खूब जुदो जोनावार हाय? आन तो बिये एहेंडो आवाज काडेहे?'' ''हां दादा केल्लो जोनावार हाय होमजातों नाहा, तूं जोत वारूं.'' आसालांय तियाल आख्यो आन तो वाटे पोडी गियो. आसाला गोठ उनायन वागाल खूब रोग आली. ''ऑय जाहूँ तिया खातोर.'' एहेंकी आखीन तो तिया दोरा होव खूब जोरमें निंग्यो. तिया दोराही जायन बारे उबो रिन तियाँय जोरमे केकडायन फुच्यो, ''काय रा माँ कोमे विहनारो तू केडो? निंगा हाय का मोराँ हाय?'' वागा आवाज उनाँयन कोलो कापाँ लाग्यों. तियाल एहेंकी लाग्यो का वाग आमी मान खाया सावाय रेनारो नाँय. पेन तियाँय हिंमोत नाँय सोडी, जाराक कोडोक आवाज काडीन तो गोग्यो, ''मान काय माराँ आखतोहो? आँय आसाली बुरें पेचकू, वागा डाचो बाँदू, एकहिंग्या पेरी बांदू तो हायन केडो हाय?'' आसालाँय, एक हिंग्यो आन वाग इयाहाँसे जाहाको जोरावार जोनावार आजलूग देख्यो नाहाँ. इं एगदो खूब खाराब आन जोरावार जोनावार वेराँ जोजवे आन एपलों मांन माय टाकी एहेंकी विचार कीन वागबी तिहिंने नाठो.

वागाल तिहीने जां दिन कोलो बागेंज दोरामेने निंग्यो एहें तेहे होचोल लेदी पाँय उगडी गेयलो आन वारोंबी बोंदवी गेयलो. आहीपाही केडो नाहाँ एहेंकी वीन कोलो वागा दोरामेने निंगीन चिंगालो वाज्यो. इ रिते कोलाँय आसालाल आन वागाल ठोगीन सोवताहा जीव वाचाव्यों.

○

दिही उगताहोवल्या देसांमेऱ्या बेन गोठ्या

विजयराघव रेड्डी

आपो देसांम आसाम, मेघालय, नागालँड, मणिपूर, त्रिपुरा, अरूणाचल आन मिझोरम इं दिही उगताहोवल्ये देसें हाव. इया देसाहाँमबी आदिवासी लोक रेताहा. तियाहां रूडीरिवाज, पेराव, खावृलोपिवृलो, भास्या आन सोणबी जुदांज हाव. इया लोकाहां गाँयाबी आपृएसली गाँवीहींदेख जाराक जुदाज रेत्याहा. इहीं तिया भागामेऱ्या बेन गोठ्या लेदल्या हाव. तिहिंमेने एक मणिपुरी लोकाहां गोठ हाव. रोज भाती भाती विगना आन तारास सेन केअनारा लोक आपो जीवनांमेज्या ए विगना आन तारास पारवायन आपो जीवनांम किहीहीतेबी सुक मिली एहेंकी आस्या. मोनांम धोवताहा आन तियाहां गांवीहींम आन गोठीहींमबी इंज देखावलो रेहे. आन इवी गोठींमबी तोंज देखावलों हाव.

बिहरी गोठ त्रिपुरामेऱ्या चकमा लोकाहां हाव. आपो देसांम जुदा जुदा आदिवासी लोक रेताहा आन तियाहाँ देवदेवताबी अलग अलग रेत्याहा. आदिवासी समाजालोक कोअमे पोऱ्योसोऱ्यो, ढोरवासडी सुकी राँ जोजवे, खेतांम पिक हारों आवां जोजवे, कोअमें हारी बरकत आवां जोजवे इया खातोर आपो देवाहां पुंज्या केअताहा. बाकी लोक देवाल राजी थोवाँखातोर तिया पूँज्या केअताहा. देव नाराज वेयोता गावाँम बिमारी आवेहे, कोअमें सुक नाहाँ रेतो. इया खातोरबी देवाल खुस केरां बाकी लोक देव पूँजताहा. आजी बाकी लोकाहां एहेंकी मानूलों हाव का गोरीब-गुदाराहाँन आन पोहला पोयराहांन देव ओडचोन आन आकती टेमाल मोदात केहेताहा आन वाट देखावताहा. इवी बिहरी गोठींम त्रिपुरामेऱ्या लोक चौदा देवताहाँ पूँज्या काहा केअताहा इं देखावलों हाव.

धनवंती आन राधामन

मिझोराम आन त्रिपुरामेने चकमां लोकाहां एक गाँय

जिया टेमाल चकमा लोकाहीं चिर गावां माता मुहरी खाडी किनारे आवीन वोहती केअकी तिया टेमाँल एका गावाँम ट्वार जुवान पोयरा रेहला. ते आथा सारधन नलिकधन कुंजधन आन राधामन तिया गावाँम एक हाराम हारी जुनार पोयरी धनपति (धनवंति) रेहली. तियी तीन सोबत्या आथ सारबी निलबी आन कुंजबी धनपति ओती सुरती आन गोरीब आथी का आख्खा गावाँ लोक तियी अभिमान के. धनपती सोवताहा बोणाँवा गावाँमेने पोयरा खास कीन सारधन नलिकधन कुंजधन आन राधामन इयाहाँम बादोजे पोडली. एक दिही धनपती आन तियी सोबत्या जाहां मूजासा नावां वोल्यापाही बोहीन गोठ्या की रेयल्या तदाहां तियीहीं मैदानी इलाखामेऱ्या कायक बांगाली लोकाहांन रोजता-पोडता जोंगलामेने आवता देख्या. ते ताबोड फिरी आल्या आन धनपतींम सारधनाल राजी कीन इया तापात केराँ मोकल्यो का ते (लोक) रोडता काहा आवी रेयला सारधन ताबोडून तिया लोकाही लाग पोची गियो. तिया लोकाही तियाल आख्योंका इहांने एक दिहा (लांबी) वारी ओते. दुरने मुजासा खाली निंगेहे. तिहिं ते लोक वाँहटे वाडतला. थोडा टेमाँकी तियाहाँम एहेंकी होमजायों का दिही उगता होवेने जी हावा आवतली खुब जुदी वानी भारी वास आवतलो. ओ वास आवेहे काहीने इया तापास केराँ ते लोक दिही उगता होवे वोल्या. ते चालता चालता खूब दूर निंगी आला. तियाहाँन तो आरी वास काणींने आवेहे इं काय होमजायों नाँय. नाराज वीन तीन लोक सोडीन वाकी लोक वोली आला. सेवटीपे ते तीन लोक जाँ ताँ एका डोगा नाथालापे

पोची गिया. तिहिं तियाहाँन एक एहेंडो चाड देखायोंका तिया डाहाग्टया चांदी आथ्या आन ते होना फुलाहांकी नोंवी पोडल्या. इया होनां फुडाहांमेने तो आरी वास आवी रेयलो. होना फुलाहांन देखीन ते तीन बांगाली लोक दिपलाम पोड्या.

जाहाँ ते ते होनां फुलें तोडां तिया चाडामाही पोच्या ताहाँ एक निडाँम उजदला तारावालों कालो सिंव निंगीन तिया हांपेने वेन जाहाँम मायन खाय गियो. तीसरो जाँ ताँ वाचायन निंगी नाठो. जे लोक सिवाँय माय टाकला ते तिया नेट आथा. तिमाल ते (बांगाली) लोक रोडी रेहला. सारधनाँम फिरी आवीन धनपतिल इ गोठ आखी देखावी. तियाँम तियील इं बी आख्योंका तियाल जोंगला कोपरो कोपरो मालूम हाय. पेन तियाँय एहेंडो चाड नाहां. देख्यों. तिमाल तियाँय आख्योंका बांगाली लोकाहाँपे तिया विस्वाहा नाहाँ. धनपती इ गोठ नाहाँ उनाँयी ताहाँ होना फुलाहां ढाग मिलवूली लाणूस तियी मोनाँय पोराय गीयी. इया विचाराँम ती मोना मोनाँम बोलती रेहली. इयाकी ती तामांन नोबली पोडी गियी. कायक दावादारी केनारा लोकाही इलाज कीन तियी ओ रोग (बिमारी) हूदरावूली कोसिसि केअयी. तियी सोबती हीं तियील पारावीन एकस दिही इयी बिमारी खेरी गोठ होमजी लेती. जाहाँ धनपती बाहाकाल इ गोठ होमजायी ताहाँ तियाँय एहेंकी जाहिर केअयों जो तिया पोयरी मोनामेरी गोठ पुरी केरीं तिया आरी धनपती वोराड वेरी. जाहाँ इ गावाँम जाहीर वेअयों ताहाँ सारधन सोडीन बाकी गावाहाँ जुवान जुवान मुखी (चकमाहां भास्याम कारबर) राजा दरबारा मेऱ्या इया वोरूहूला खेला मेलाँम गेयला. सारधन इयी गोठी फायदो उसणां विचार केतलो. तो इयी गोठीबी खूस आथोका तो केहेंकीबी इया चाडाल होदी काजडनारो आन फुलाहांकी पोराली ती ढाग लावीन धनपतील देनारो आन तियी आरी वोराड केअनारो. इ गोठ मोनाँम ओवीन तो जोंगलाहोवे चाल पोड्यो. चाडापाही जातांज सिवाँय तियाल माय टाक्यो. बिहरे दिही मुखिमा दरबारामेऱ्या बाठा रोवनारा फिरी आला.

फोकोत राधामन तिहिं री गेयलो. तियाहांन जाहां जाहीर वेअली खोबोर मिली ताहाँ राधामन सावाय ती (होवा) फुलहां ढाग लावूली हिमोत केडोज नाँय की सेक्यो. पेन तियालबी सारधना होच तो सिंव मायन खाय गियो. जाहाँ निलकधन कांही सापडां नाँय लाग्यो ताहां बिहरे दिही कुंजधन हिम्मत कीन तिया चाडा होदलीं निंग्यो तियाबी तिया बेन साती दाराहां आन बेन बांगालीही होच गोठ वेअयी.

इं बाहती गावा मुखाहीं वोचताहां तियाँम माधामनाखाडो एकाटिंग्या चांबडा कवम आन टाल बोणांवी देदी आन धनपतील वाचावूला कामाँल मोकल्यो. राधामनाँम तिया काँवीजात्या चाडा होद काठाखातोर जोंगला वाट तेअयी पेन तो पादरी वाटे नाँयजातां फिरीन गियो. एका डोगा डोगूली माथालापे जायन एका चाडापे चोजीन वेअयों ताँव तियाल मुडसा खाडी काराडापे एक पोंगली देखायी, खाडीबिहरा किनारापे तों कांवीजात्यो चाडबी देखायो. तियामुळे तियाल तो सिंव बोठलो देखाय राधामन चाडापेने उतीन सिदो को वोली आलो. बिहरे दिही तो धनपती को गियो आन तियीम तियाँम एहेंकी खात्री देवी का हाकाल तो तियी केअता (होनां फुलाहां) चाडा ढाग लावी देनारो.

मुखियाँय देदलो कवच पोवीन आन आथाँप ढाल लीन तो बिहरे दिरी आपो कामांखातोर निंग्यो. पेयलो तो झोपडीम गियो. तिहिं तियाँय चाडी देवता आन मेथिया (सिवाहां राखावानी केअनारी देवता) इयाहां पूंजल केअयी राती तो पोंगलीम जायन हूवी गियो. तिहिं तियाल एक होपोन पोड्यों. होपनाँय एक खूब सुरती पोयरी तियापाही आवीन बोही गियी. ती जुवान पोयरींय तियिल आख्योंका आँय तुल माँ बाठी सोक्ती दी रियीही.

इयाकी तूं सिंवाल त माअनारो पेन तो मोनांमेरी गोठबी पुरी वेअनारी. पेन तियाखातोर तुल धनपती आरी चाडाही जाँ पोडनारों तुम मगर धनपतीम होना फूल पेयलों आथाकी नाँय तोडूलों. तूयुँ धनपती क्याहां एक फांदो बोचांवूलों तुमां चाडापाही जाहा ताहाँ धनपतील फाचाडी दोबावी लेवूलों. सिंव तुल देखताँज तो उपे कुदनारो. तुँम तिया टेमाल ताबोड तियाल डाफाकी खुची देवूलों. तोजामूँज तुमाहाँन तिहिं एक बूटी देखानारी. फादां एक सेंडूवो तियील देवूलो आन बिहरो सेंडूवो धनपती आथांम देवूलो. बुटी फांदाल फुलांम मोटकाबी देनारी. हाती मुमूँ धनपतील फांदा एक सेडो खेचाँ माखऊलों. तियाकी एक फूल एठा पोडी तियाल तुमा बेन्याही आथली लेवूलों. फाचाडीने मोनाँम आवे ओते. फुले तोडी लेवूलो फाचाडीने मोनाँम आवे ओतें फुले तोडी लेवूलों फुले आन डाहाग्या तोडी लिन हाती तुमू सिंवा डिला एकेक टुकडो वाडी लेवूलो तिया टुक्डाल आन पाच होता फुलाहाँन आगींम बाली टाकूलो. तियाहां बोलूला तुवारासे जो तुवरी निंगनारो तियाकी ओखी बोयीम तुवरो वादला सारको सेवाय जनारों तुवरो सेवाताँज सिंवा जिला उगरूलो भाग आन चाड गायब वी जानारो. (विअयाँम जानारो) आन ताहाँज बेनी बांगाकी माही सारधन निलकधन आन कुंजधन जीवी उठनारा.

बिहो दिही वेगऱ्यो रामाधन गावाँम फिरी आलो. (आवीन) बाछी गोठ धनपतील आखी देखावी. बुद्ध पूनवींदिही तो धनपतील लीन चाडीम गियो. (तिही जायन) मोथिया देवींम आखलो तेहेंकीड तियाँय केअयो तियांही तियाहाँ मोनांम आले ओते फुले तोडमें आन जिवतां वेअला पाच जाहाँक लिन को वोकी आले.

गावांमेऱ्या लोकांही तियाहां खूब चाकरी केअयी. एक दिही धनपती बाहाकाँम धनपती वोराड राधापनांआरी केअयो. धनपती तिनी सोबतींही वोरांडेबी तिया जोडीदार सारधन नीलकधन आन नीलकधन इयाहाँआरी तिदिहीज वेअये.

आन हाती धनपती आन राधआमन तिदिहीने खुचींम राँ लाग्ये.

.....

चौदा देवता

त्रिपूरामेने लोककथा

चौदा देवता त्रिपूरा सादारण देवता मानांताहा. कांहीक लोकांहा एहेंकी विश्वास हाय दाँ त्रिपूरामेनें आदिवासींही धर्मा विश्वास आन हिन्दू धर्मा जुग बोहिन चौदा देवताहां कल्पना निंगली हाय. तो कायबी वे आन चौदा देवता त्रिपूरा आदिवासीही देवता बोणल्या हाय. इयी चौदा देवताहां गोठ एहेंकी हाय.

कायक आजार वोराहा पेयली गोठ हाय. त्रिपूरांम एक खूब डांबऱ्यो काजो राज केअतलो तो पोरजाल ओतो. तोकलिफ देहलो का पोरजा तियाकी बी गोयतीलआथीय. कांहीक लोक आपो देस सोडीन पाहल्या देसा राजधानी हिडींबापूरा (नागालांड राज्यामेऱ्या) डीनापूरा आसारे गिया. पेन तिहिंबी तियाहांन आसरो नाँय. मिल्यो हां ती ते. फाचा वोल्या वोलती वेले ते वाचेमेऱ्या लंडःथराई उचा डोगा माथालापे गिया. तिहिं तियाहांन एक शंकरजी मंदिर देखायो. ते शंकरजी पागाहां शरणें गिया आन तियाहांन आपो हालत उनांवा लाग्या. सेवटीप शंकरजींम तियाहांन वरसन दे दों. तियाँय तियाँय एहेंकी आदेश देवो का चौदा देवताहा पूअँजण केरा बाठों ठिक वी जानारो.

ते लोक तिहिंने निंगीन देवमुख डोगापे गिया. तिहिं तियाही चौदा देवताहा स्थापना केअयी. इयी देवताहाँ रोज पूँजण केराँ एक पुँजारो निम्यो. ओ पूँजारो त्रिपूरा आदिवासी हिंमेने आथो तियाल ते चताई एहेंकी आखतला.

चताई रोज चौदा देवताहा पूँजण केअतलो. इयी पूँजलीकी त्रिपूरामेंने लोकाहां डांबऱ्या राजामेऱ्यो सुटकों वी गियो. इहींकी लोकाहाँ मोक्ती डबल वी गियी.

एक दिही चताई बी कायतेबी चूक वी गियी तिदिही तियाले का जातला वोराडांप जायलो. तियाँय नियमा पुरमाणें तेरा देवताहाँ पूँजन केअयी पेन उतवाली उतवालींम तो चौदावी देवता पूँज्या केराँ बिहराम गियो. चौदावी देवता शैतान तियापे रोगे पोरायी तियिंय तियापे हाराप टाक्यो. हाती वोराडालने फिरी आवतांज चताई आन तिया भे योमगिये चताई रोडतें रोडतें गावाँम जाय पोच्ये ते तियाहां भाजलाहा आजलीही आरी रीन खेतांम काम कीन जीवां लाग्ये.

एक दिही जाहां बेना मावूहू खेतांम काम केअतला ताहां तियाहांन खेतां एक हाकवो सापडयो. बेनी फुरवा आथा. ते तों हाकवो बाकीन खाय गिया. वेलीपे जाहांते को आला ताहाँ आजलीही फुच्योंका तुमांही काय खादो? तियाहीं आख्योंका खेतांम एक हाकवो सापडूलो तो तियाही बाकी खादलो. ते उनाँयन तियाहाँ ओजलीही नाराज वी गियी.

बिहरे दिही जाहाँ ते खेत कामें गिया ताहाँ तियींय तियी माटमाल आख्यो देख इं पोयरें कोतें इगोलपेटनें हाय. आपे तियाहाँ खातोर केल्लाबी चीच वाचावी थोवतेहे आन खां देतेहे. आन इंय आपोहोंपे दिहानूँय नाहां थोवते. काज एपला एखलाज हाकटवो बाफीन खाय गिया. चाल आपो एगूहू जागे निंगी जाते. एहेंकी तियाँल तियींय आख्यो. एहेंकी आखीन ते तिहिंने कानी जाते रियी.

वेल पोडतांज बेनी आवूहू आधो कुमार आन अंतो कुमार को आला आजलीही आन आलहा को नाँय देखीन ते काबराया. ते तियाहाँन दोहां जाडी उजाडींम विठा वाटील संग्राम पाहाडामेने देवता तियाहां राखवांली केअती रियी.

एक दिही अतो कुमाराँम मुंबीमेरी जादूकी तियी रोंडे येथील एक खुब हारों पोंगों बोणांवी देदों. ती ये खुरा वी गियी

तियी येथी आखूणासे अंतो कुमाराँम खुब हारें होव पोंगे बाणांव्ये, तियाहाँन वेराँ दुरदुरनें लोक आवां लाग्या.

धीरे धीरे इं बातनी बुदिरिक देवी हिंगुली पोची गियी. एक दिही वी तियी एकग वोसदा देवी मारी ते पोंगे वेराँ आली. ते आरी पोंगे वीन तीबी दिपलाम पोडी. तियींय तियी दोसदार देवींल आसव्यो तूं अंतो कुमारा ल पिगलावीन तिया आरी वोराड की ल बुदरिक देवीं दोसदार देवीं तिया चाडापाही जाईन अेंतो कुमार रेहलो तिया चाडामाही जाईन आरी आवाजांम गाणों आखां लागी.

इया पेयलों अंतो कुमाराँम केडी पोयरील बी माहां देखी आन मिठो आवाजबी नाहां उनायों बुदिरिक देवी सोबतील वीन तो खूब सोरयाँम गियो. तो टोलांम टोबी रियो. तोताँमूंज ती रोंडे थेबी तिहिं आवी गियी. तियी पाटावूलासे तो चाडावेने एठा आवी गियो. ती रोंडे येअथींम अंतो कुमाराल आखअयो तो नांव उनांयन इं पोयरी खूब दुरनें आली ही. तो आरी वोराड केरां होदेहे. इयी नाही वोराड की. ले रोंडे येअयी गोठ उनाँयन अंतो कुमारा मुयाँमेने गोडी नांय निंगे. तोतमूँज उचेने एक मिडों आवीन काँयतेवी गोगां लाग्यो. अंतो कुमाराल होमजाय गियो ओ आपो कुमारूज हाय. तियाँय आपो मुंदी जादूकी तिया चिडाल आपो पावूहू बोणांव्यो. आपो कुमारा माखूलासे तो बुदिरिक देवी सोवती आरी वोराड केरां तियार वी गियो.

अंतो कुमाराँय आपो कुमारापेनें आपो माजणोहो आन माजलिही इयाहां पोचो काडींन मुंदी जादूकी तियाहाँन हादाबी लेदे. माजलोहो माजहीही पावूहू आन ती रोंडे थे इयाहां सास्त्रे अंतो कुमार आन बुदिरिक देवी सोबती इयाहां ठाचमें वोराड वेअयों.

वाटींम एक खाडी आली. तिया बेन्याही खाडी देवता तुईऱ्या पारयना केअयी आन आजलाहा आन आजकीही ठाव-ठिडागो फुच्यो. तुइ माँय आख्योंका डांगा होव जा.

तु माँ आखलापुरमाणें ते डांगाहोंव वोल्या. तियाहांन एक चाड देखायों. तियापे एक फोलवो लागलों आतों. तों फोलवों साकी वेअता बोराबोर तो एक चिडों बोली गियो आन आपमानांम उंडी गियो. खेरों होवां जायत तो चाड बुराचा (वंसीदावाहां देवा) चाड आथो. आजलोहो आन आजलीही होव काडां खातोरूज बुरा-चा देवाँम तियाल चिडों उबजावीन मासमानांम मोकलुलो. बिचारो अंतो कुमार एखलो री गियो. तो खूब रोंड्यो. वोगोर केडा साहारासे तो एका चाडा टोवाँम राँ लाग्यो.

एक दिही तो फिरतो फिरतो बोगिसांम पोच्यो. तिहीं तियाँय जांबा चाडें देख्यो. चाडें जांबा फोलवाहांकी नोंवी पोडले. तियाँय थोडाक जांब चोईन खावा थोडाक दिही तियाँय तेहेंकीज चालू थोव्यो. बोलीसो एक रोंडे थेअयी आथओ तियील पोयरें नाँय आथे. तियीय अंतो कुमाराल फुच्यों तूं केडो हाय? चोरी काहा केअतोहो? अंतो कुमारांय तियील होकीगोठ आखी देखावी. तियी येथील तियापे दोपा आली. तियींय आख्यों चाल बेरा माँ को मां आरी रेजे. माँ पोयरें नाहाँ पेन अंतो कुमार टोलामूंज राँ लाग्यो. एक दिही राती लाय देव (आसमानां देव) तिहिंने निंग्यो तियाल टोलांम रेतां देखी तियाल तियापे दोया आली. देवाँय फुच्यो ताहां अंतो कुमारांम तियाल बाकी होकीगोठ आखी देखावी. देवाँम तियाल फुच्यों का तुल काय जोजे? अंतो कुमाराँम आखेंका आंन काय नाँय जोजवे? आसमानां देवताँम खुरा वीन तियाल होनां मुंदी देदी.

ती मुंदील हूंबर थोवीन अंतो कुमार जों मोनांम धारतलो तों खेरों (पुरों) वी जाहिलों.

वोराडांम आशिर्वाद दाँ चौदा देवताबी आल्या. वोराड वीन चौदा देवताही अंतो कुमाराल त्रिपुरौ राजा बोणांव्यो. अंतो कुमाराँय खुब दिही राज केअयो आन राजामेऱ्या लोकाहांन खुश थोण्या. तियाँय तिया मोडा पावाहाल - आसो कुमाराल चौदा देवताहा पूँजारो निंम्यो आथो कुमारबी चताई रूपाँम चौदा देवताहा पूँजण केअतो रियों.

आजबा त्रिपुराँम चौदा देवताहां पुँजण वेहे. त्रिपुरा राजधानी अगरतालाँम आजबी चौदा देवताहां मंदिर त्रिपूराँम हाय.

०

विमुक्त जनजाती एटले केडा?

गणेश देवी

आपो भारतांम खेल जात्या आदिवासी समाज रेतां देखाताहा. खेती केअनारा आदिवासी आन फोकोत मेडें पालनारा आदिवासी; तेहेंकीज खूब फाचात आन सेहराहाँम जायन धोंदो केअनारा; एकूज गावांम वोहती केअनारा आन जागजागें भोटकूनारा. इया बाठाहाँन आदिवासी एहेंकीज गोणूँलांम आवेहे. सारकारी दोप्तरांम इयाहांन अनुसुचित जनजाती इया नावांकी ओंअखांम आवेहे. इया सावाय Denotified Tribes अगर विमुक्त जनजाती इया एका सोबदा सारकार वापोर केहे. इयी विमुक्त जनजातीहींमेनें बाकी आदिवासी आन बाकी अनुसुचित जाती (Caste) हाय. आन इत्तर बाकी Backward Class एटले बिहरा फाचात जाती लोक हाय. हाती ए विमुक्त जनजाती लोक एटले केडा ?

इया फाचलां थोडोक इतिहास हाय. आंदाजे बेन होव वोराहा आगला आपो देसांम इंग्रज लोक आल्ला. तिया टेमांल आपो देसांमेऱ्या हानांहानां भागाहांम जुदा जुदा राजा राज केअतला. तियाहां आन इंग्रज लोकाहां लोडाया वेअल्या रेहल्या. इहींमे आपो भारत देसामेनें राजा जाहां हाराय गिया ताहां सिपायाहाँन नोकऱ्या सोडीन डोगाहां डोगाहां भोटकां पोडे. ए सिपाय टेम सापडे ताहां इंग्रजाहां सैन्यापे हमला के. इयाकी इंग्रजाहांन राज केरूलो मुस्किल वी गियों आन इंग्रज इया सैनिकाहाँन गुनागार होमजां लाग्या. धीरे धीरे ते इया बाठा भोटकूनारा टांडांहांहोवे सोवंचा नोजरीकी वेराँ लाग्या. आपो देसांम ए भोटकूनारा लोक खूब आगला जोमानेमेने हुके-होवादे जिवता आल्ला हाय. तिया टेमांल आपो देसांम कैकाडी, येरकुला, पारधी, सांसी आन कंजार भाट ए लोक आथा.

इंग्रजाही इया लोकाहांपे आपो अम्मल बोहावांखातोर इयी बाठी जमातीहींन गुनागार ठेरवांखातोर गुनागार जमातीहीं कायदों नावां एक कायदो बोणांव्यो. इत्तर जाती लोकाहांपुरमाणे इयी बाठी गुनागार जमातीहींन केल्लीबी जाती मालमत्ता थोवूली बंदी केअयी. इहींमे इयी बाठी जमातीहीं जिमिन्या गियां.

इया नोवा कायदाकी खेल जमातीहींपे गुनागारी सिक्को बोठो. तियीहींन हुदरावांखातोर इंग्रजाहीं खेल जागे तुरूंगा सारक्या खेल वोहत्या बोणांव्या. सोलापूर, तंजावर, हुबली, अहमदाबाद, फलटण, धार इहीं आजबी इयी वोहतीही निसाण्या वेरां मिलत्याहा. गुनागार मानली इयी जमातीहीं लोकाहांन तिइन इयी वोहतीहींम लालें आंन तियिहींपेने मेहनती कामे की लेदें. आपो इसल्या लोकाहींबी इया लोकाहाँन गुनागार होमजुलों सुरू केअयो. तियाहां गुनागारी काथ्या निंगा लाग्या आन लिखाल्या जाँ लाग्या. इया दुख वेठूला जीवनाल काटलायन इयाहांमेने खेल लोकाहीं गुनागारी वाट तिइ लेदी.

आपो देसाल स्वातंत्र्य मिलूला कायक वोराहा आगूधार इंग्रज सारकाराँय थोडाक आदिकार दीन भारतीय सारकारें बोणांवलें. इयाहांमेऱ्या मुंबई इलाखा सारकारांय १९३९ सालाँम एक समिति निमी आन इयी समितीपेनें गुनागारी लोकाहां सुदराणी केरूल्या सुचना मागावल्या. १९४९ सालाँम अंत्रोलीकर समिति निमाँयी. ताँवलूग मुंबई सारकाराँय इया गुनागार मानला लोकाहाँन सोडी देदा. तियाहाँन विमुक्त जनजाती इया नावांकी लोक ओअखां लाग्या. तिहिंम इत्तर भोटकूनारा लोकाहां नावें टाकीन विमुक्त भटक्या जनजाती अगर Denotified & Nomadic Tribes इं नांव तियार केअयो.

गावांबारें थोवाँम आल्ली, इंग्रज लोकाहां आथाकी तोकलीप उठावनारी आन आपो लोकाहां आथऱ्यो बी अपमान सेन कीन जीवनारी इ पोरजा विमुक्त आन भटक्या जनजाती इयाहाँन आपो लोकाहां आपुलकी आन मोदाती खूब जुरूली हाय.

○

अभिप्राय

१

आपोहीं भाषा संशोधन आन प्रकाशन केंद्र बडोदा इयाहाँ मार्फत काडलों ढोल नियत कालिक वाच्यो. वाचीन खूब खुची वेअयी. आदिवासी भागाम रींन आपोही आदिवासी भास्यांम नियत कालिक काड्योहो इया खातोर आँय माँ सहकारी आन दोस्त लोकाहाँ मार्फत आपो आन भाषा संशोधन केंद्रा हार्दिक अभिनंदन की हूँ. आज शिक्षण क्षेत्रांम तुमाँ सारका विचार केअनारा लोक कोमी हाय. तुमाँ मोनांमेऱ्या आदिवासी बोली भास्या संशोधना विचार ओ एक खूब हारो विचार हाय. आपो मार्गदर्शना फायदो आमाहाँन लेतां आवी. आपो इया भाषा संशोधना कामा बद्दल हार्दिक अभिनंदन.

सर्जेराव भामरे, इतिहास विभाग प्रमुख, जी. टी. पी कॉलेज, नंदूरबार.

.....

२

ढोल ई नियतकालिक जाहां मायूं वाच्यो ताहां खेरोंज एहेंकी होमजायों के आज आपू आदिवासीहीं नवी पीढी हाय तियील आपू देहवाली भाषा गोगता आवती नाहा विहीराय चाल्या. मां मोन एहेंकी आखेंहे इया ढोल नियतकालिका हिकनारा पोयराहांन खूप फायदो वेरी.

सूर आमूँ मर्द आमूँ इ गीत आंय दुसरींम हिकतलो ताहां उनालो हाय. तियाल विहीराय गेहेलो. ढोल नियतकालिकाम ई गीत वाच्यो ताहा गीता मोहोत्वो होमजायों आन इंग्रजाहां टेमाल आपू भिल लोकाहां राष्ट्रगिता महत्व मिलालो एहेंडी माहिती ढोल नियतकालिकांमेने मिली. ई नियतकालिक आपू लोकाहांन हाऱ्या गोठ्या तिया मोहोत्वो आखुलो महत्वा काम केरी एहेंकी मान भेरुचो हाय. तेहेंकीज केडीआथी याहामोगी? ई राठवा सरा लेखलो खूप पोट्यो आन हारी माहिती मिली. ओली सोण ओ सुभाष पावरा लेख हारो माहिती देनारो आथो. आखा लेख आन माहिती निखनारे तज्ञ माही हाय तियाहा फोटो आन. आपू संस्कृति मेने चाली रिती वेषभूषा देवदेवताहा ठिकाणे खाज्या नाईकां होच माहा फोटो इया नियतकालिकाम छाप्यात अंक वाचुलाल हारो आन आकर्षक बोणी एहेंकी मान वाटेहे.   राम राम.

गावित विनोद नकुळ,पत्रकार, दै. लोकमत,मु. पो. खांडबारा., ता. नवापूर,जि. धुळे.

.....

३

आपो ढोल मासिका भिली आन पावरा अंक वाच्या. आपो देसांम खेल जात्यो आदिवासी समाज रेहे. तिहिमेंने नंदूरबार झिलामेऱ्या देहवाली आन पावरी भास्याहांम सुभाष पावरा आँन चामुभाई राठवाँय आपो भाषा संशोधन आन प्रकाशन केंद्रा मार्फत देहवाली आन पावरी भास्याहाँम ढोल मासिक काडीन एक खूब हारों काम केअयोहो. देहवाली भिल

आन तियाहां देवदेवता इयाहा माहति तियाही ढोल मासिकांम दिन लोकाहांन नोवी माहती देदाही. नंदूरबार आन धुल्या जिलांम देहवाली भास्या काईक भागामेन्या लोक अलग अलग रिते गोगताहा. तियाबी विचार ढोल मासिकांम वेराँजोजवे आन इ जुदी जुदी भास्यांहाँबी तिहिमें नमूना लाँ जोजवे एहेंकी आमाँ विनंती हाय. आपो भाषा संशोधन केंद्रा मार्फत देहवाली आन पावरी भास्याहाँपे संशोधन वेराँ जोजवे आन तिया संशोधना आदिवासीही शिक्षणा दर्जो वादवाँ मोदात वेराँ जोजवे एहेंकी आमाँ अपेक्षा हाय. पावरी भास्याहाँमेन्या लेखाहाँ अनूवाद श्री. सुभाष पावराँम हारा केअला हाय. आदिवासी भास्याहाँम नियत कालिकें काडूलो भास्या केंद्राम एक खूब हारो आन नोवीन उपक्रम चालु केयोहो ओ सादाज चालतोराँ जोजवे एहेंकी आमाँ इच्छा हाय.

अमरसिंग पाडवी, विस्तार अधिकारी, पंचायत समिति, नवापूर.

.....

४

आपोही संपादन केअलो ढोल आक्टोबर ९८ अंक पेयलोज बागें बागें वाची काड्यो. थोडोक भाग होमजी लेदो. तियामेन्यो आनंद आन आदिवासी भायातूहूँ संस्कृति इहींमेने वोलोख की लेवूलों इं बाठोंज महत्वा हाय एहेंकी लाग्यो.

आपो आदिवासी देहवाली भास्या सेवामारफत आदिवासी समाज आन संस्कृति जतन केरूलों मोडों काम की रियाहा एहेंकी आँय मानूहूँ. आपो इया कामांबद्दल माँ आपनेहें हार्दिक सुभेच्छा.

श्री. भी. ना. पाटील, 'झेप' विवेकानंद नगर, पाचोरा जि. जळगांव

.....

५

आपो देहवाली आन डांगी भास्या ढोला पेयलो अंक वाच्यो आन एहेंकी लाग्यों का भारतीय संस्कृति आन संस्कार इयाहा मूळपायो आदिवासी संस्कृति वेराँ जोजवे. तेहेंकी आपो देसामेन्यो संगीत आन वाजें इयाहाँ सुरवातबी इहींनेज वेयी वेरी. एहेंकी होमजाही ढोल मासिक काडींना ज्ञाना क्षेत्रांम आपोही एक नोवों खातों उगडाण्योहो. इयाकामा खातोर आपो भाषा केंद्रा आन बाठां सहकारी मित्रांहा हार्दिक अभिनंदन.

डॉ. मधुकर पाटील (डांगवाले), गुरूकृपा क्लिनिक, खांडबारा.

.....

६

ढोल इया नियतकालिका प्रकाशन भास्या संशोधन केंद्रामार्फत वेअयो. तिया पेयलो आन दुसरों अंक वाचीन माँन खुची वेअयी. इया अंकाहां खातोर चामुलाल राठवाहाँय खूब मेहनत केअयीही. इया अंकाहाँम चामुलाल राठवाहीं आदिवासीहीं जीवनामेन्या तियाहा धर्मा, समाजा आन आर्थिक विचार लोकाहां आगाडी थोव्याहां.

पेयलो अंक वाच्यो ताहा तिहिंमे याहामोगी दरसन वेअयो ऐहेंकी लाग्यो. कारण तियो देवीबद्दल आजलूग मान पुरी माहती नाँय आथी. इया खातोर तियाही माहती देदी आन लिखाण केअयो तियाखातोर तियाही जी मेहनत लेदी ती काय कोमी नाहां.

बिहरो अंक वाच्यो. तिहिंमेने गुला महाराजाबारांम जों लिखाण केअलों हाय तो आदिवासीही खातोर केअलों एक खूब हारो काम (आन खूब हारी मेहनत) हाय. तियाहीं आदिवासीहीखातोर खूब मोडों काम केअलो हाय. तियाहीं लोकाहांन जो उपदेश केअयोहो पाठ देदोहो तो माँ कायांम ध्यानांम री. इहींमे राठवांही जी भाषाशैली वापरूली हाय ती खूब हारी हाय.

ढोल अंकाहापेने आदिवासीबी बुक लिखी सेकेहे इया जाण तियाही दुन्याल देदीही.

ढोल नियतकालिकाकी राठवाही आदिवासीहीं विचाराहांमबदल केरूली कोसिस केयीही. इया बद्दल आँय राठवा सराहां आभारी हाय.

जातां जातां एहेंकी मोनांम विचार आवताहा का आपो इया मासिका अनुवाद जर माराठी भास्यांम केअयो ता आपो विचार बाठा लोकाही लुग पोचनारा (आन आपो विचारबी तियाहांन होमजानारा.) आन आपो नांववारीबी माहरी वेअनारी.

आगलांहोमे एहेंडे मासिकें आन नियतकालिके काडीन आदिवासीही वैचारिक पातळी उचे लावूली कोसिस वेयती राँ जोजवे एहेंकी परमेश्वरा चरणे माँ प्राथनां हाय.

लालसिंग शंकर वसावे, कक्षाधिकारी, ए-२ विद्यापीठ कॅम्पस, गणेशखिंड, पुणे विद्यापीठ, पुणे ४११ ००७

.....
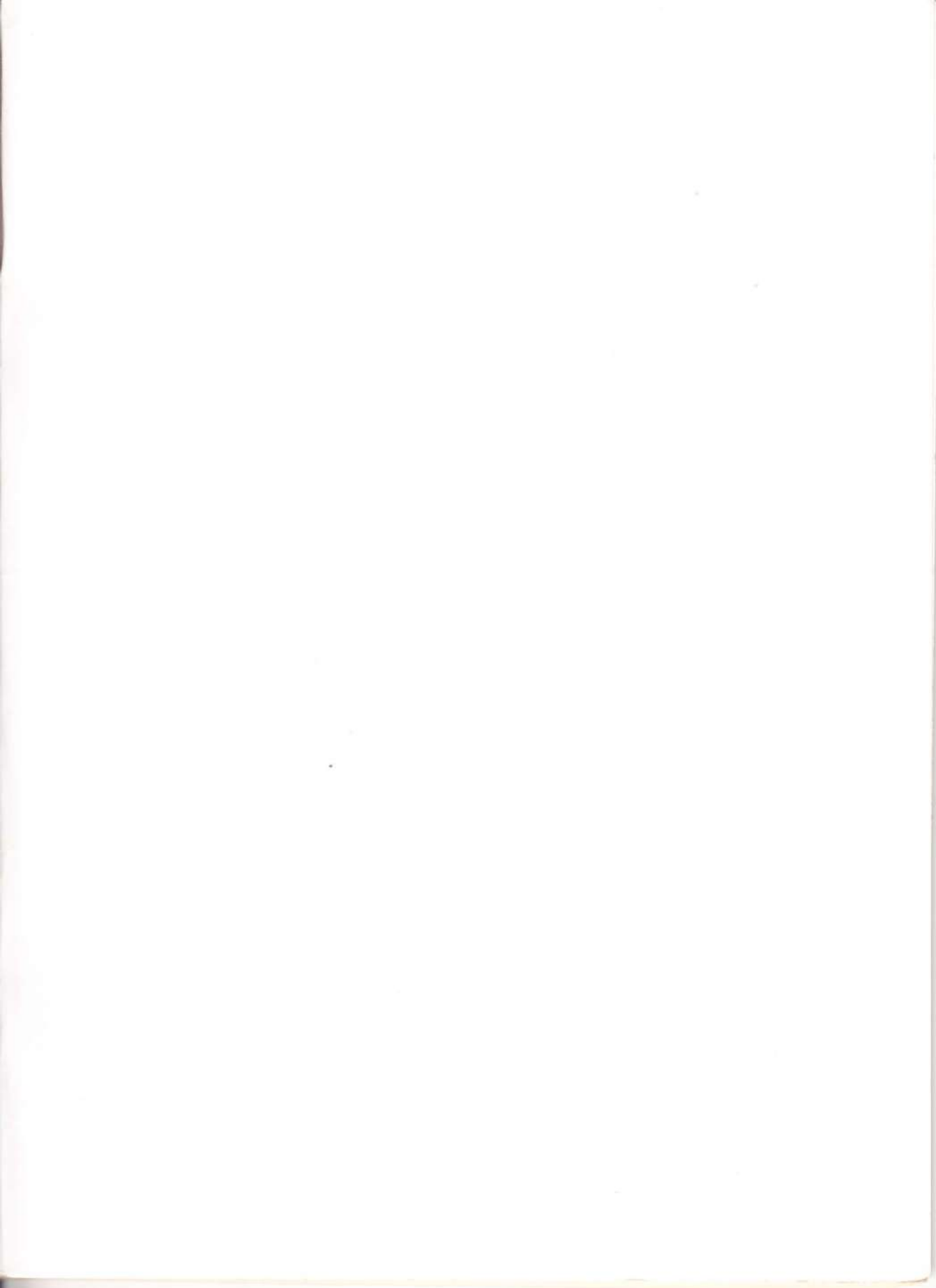
आदिवासी बोलीमध्ये **ढोल** हे नियतकालिक भाषा केंद्राद्वारे प्रकाशित केले जाते. देहवाली, पावरी भिली, अहिराणी, राठवी भिली, कुकणा डांगी, डुंगरी भिली, पंचमहाली भिली आणि भांतु अशा एकूण आठ बोलींमध्ये **ढोल** प्रसिद्ध करण्यात येते; आणि त्याचा व्याप अजून वाढविण्याचा आमचा विचार आहे. **ढोल**च्या ह्या आवृत्तीचे संपादक **श्री. चामुलाल सी. राठवा** हे देहवाली संस्कृती व भाषेचे जाणकार अभ्यासक असून, खांडबारा येथील ॲग्रिकल्चरल हायस्कूल व ज्युनियर कॉलेजमध्ये अध्यापन करतात.

प्रकाशक :

भाषा संशोधन -प्रकाशन केंद्र

मुद्रक

शिवम् ऑफसेट, आजवा रोड, वडोदरा

ISSN : 0971 9156... 97